

Софія Парфанович

Чарівна Діброва

Sophie Parfanowycz

FAIRYLIKE OAKWOOD

PUBLISHED BY THE AUTHOR

Chicago

1964

Софія Парфанович

ЧАРІВНА ДІБРОВА

ОПОВІДАННЯ І НАРИСИ

710308

НАКЛАДОМ АВТОРА

Чікаго

1964

Всі права застережені.
Тираж — 1.000 примірників

Copyright by Sophie Parfanowycz
All rights reserved
Published in the United States

Друкарня Видавництва Миколи Денисюка

Printed by Mykola Denysiuk Printing Co.
Chicago, Ill., USA

ЗАМІСТЬ ПЕРЕДМОВИ

Знайомити читача з авторкою цієї книжки нема потреби, бо ім'я Софії Парфанович давно відоме в українському літературному світі. Також про те, чому українська оселя „Діброва” це вже вдруге стала об'єктом уваги письменниці, авторка сама говорить на початку книжки. Не будемо давати їй повної оцінки твору — це зроблять самі читачі. Але тому, що авторові цих рядків довелося бути найпершим читачем цієї книжки ще перед появою її друком, вважаємо за доцільне сказати своє слово, замість передмови.

„Чарівна Діброва” складається з окремих оповідань про життя людей і тварин в чарівній околиці української оселі. Уважний читач, почавши читати те чи інше оповідання, майже завжди наперед знає, якою розв'язкою воно закінчиться або до якого висновку дійде письменниця, описуючи подію. Все ж читач читає з великою зацікавленістю і не відкладає книжки набік, знаючи, мовляв, чим усе скінчиться. І в цьому найперша, на наш погляд, заслуга авторки, яка не шукає сенсаційних розв'язок виключно для ефекту, як це часто буває з творами авторів супермодерного табору, де „ошарашити” читача чимсь „спеціальним”, „небуденним”, байдуже, чи воно логічне й правдиве — вважається за головну мету твору. Софія Парфанович описує людей, тварин, речі, події такими, якими ми їх знаємо, але підходить до них з того боку, з якого ми рідко на них дивимось. Тому оповідання письменниці цікаві, живі та промовляють до нашого серця.

Уже сам заголовок розділу „День і ніч Михайла Євтуховича” говорить про те, що мова йтиме про життя і... смерть людини. Але як описує той „день” і ту „ніч” ав-

торка! Читач протягом кількох сторінок таку, здавалося б, звичайну подію переживає чуло, ніби й він, читач, доводиться якимсь близьким родичем того Михайла Євтуховича.

Софія Парфанович уже давно здобула собі ім'я письменниці з надзвичайною любов'ю до тварин, звірят. Кажуть деякі критики, що таке чуле, тепле відношення до всіх дітей природи походить у неї від лікарської професії. Ми б сказали навпаки: від чулості й теплоти її серця походить її лікарська професія. І письменницька. Тому вона й уміє так майстерно водити читача за качкою чи гускою і мало не навчити читача розуміти не тільки мову цих птахів, а й їхні думки-мислі читати, переживати їх долю й недолю.

Авторка вдало малює образи людей і природи. Петра, наприклад, дуже легко відтворити навіть на сцені, а всю чарівну „Діброву” — на полотні.

У „Чарівній Діброві” порушено дуже багато життєвих проблем української людини взагалі, а в Америці зокрема. Хоч, наприклад, письменниця знає всі мінуси мішаних подруж молодих людей, вона далека від трафаретних порад-висновків; вона розуміє і материнське серце, і дівоче, і серце чужинця чи чужинки, і серце українського патріота чи патріотки. Тому й на цю тему оповідання читаються з захопленням, як і всі двадцять дев'ять оповідань чотирьох розділів книжки.

Софія Парфанович володіє мистецтвом спостережливості до наймініатюрніших дрібниць, які вона вміло використовує для надання творові такої кольоритності, що змушує читача боятися, що книжка ось-ось скінчиться. Ті, що побували на оселі „Діброва” або плянують там побувати, особливо ж молоді люди з „Пласту” чи якоїсь іншої організації молоді — всі вони будуть вдячні авторці за цю книжку, прочитавши її з найбільшою насолодою.

Іван Овечко

ВОНА — ЧАРІВНА

Вступ

Кожен, хто візьме цю книжку в руки, зараз же подумає: хто ж такий чарівний? Може, яка дівчина, королева чи княжна краси, яких вибирають у цій країні на конкурсах, де, як відомо, українки зайняли одне з чільних місць в Америці, а може й у світі? Та ні, не про гарних дівчаток-українок нам писати й читати. Тільки... знову про Діброву!

Як то, знову про Діброву? Таж авторка вже раз написала книжку про Діброву! Чого їй ще вертатися до цього маленького озерця, до невеличкого пагорка з рідким лісом та хашчею? Та ще й — „чарівна“! Невже авторка не бачила кращих місць в Америці?

Так, я бачила. Гори Кольорадо, імпазантні гейзери Словстон парку, чудові гори Гренд Тітанс, бачила пустиню, гори Сієрра Мадре Мексіко, обидва океани в погоду й бурю, степи середньої рівнини Північної Америки, Каліфорнію, Фльоріду і... повернулася знову на Діброву! Завжди, відбувши свою подорож, я повертаюся до Діброви. Хоч на кілька днів. Без цього у мене не було б вакацій, без цього не було б мандрівки. Її я закінчую на Діброві. Щось, очевидно, мусить мати в собі оцей маленький клаптик землі і ця краплина води, коли так кличе-принаджує. Є такі люди, що, прочитавши мою „Люблю Діброву“, вибралися подивитися на ту Діброву. Де-хто надіявся побачити там тарахквців, таких освоєних, як в Словстоні, ведмедів, що в авта застромлюють мордочки — маленькі! — по солодощі. От би такий тарах-

кавець приповз до руки, підніс голівку і, мило тарахкаючи хвостиком, просив шоколядку. Або тарахкавчиха привела на майдан своїх дітей на показ гостям. Але — на Діброві такого нема. Може десь там і живуть вони у хатці, але вони полохливі і ні з ким не дружать. Те саме і з ракунами. Тому не один гість розчарувався, не зустрівши персонажів твору. Навіть мишка не вибігла йому назустріч. Тож один знайомий сказав мені:

— Не знаю, що ви бачите в цій Діброві? Я їхав аж із Нью-Йорку, щоб її оглянути, і дуже розчарувався: то ж брудна баюра (так він назвав нашу Діброву!), повна комарів, і нічого там немає. Шкода вашого таланту на таку тематику. Але, мовляв, вам певно управа Діброви добре заплатила, коли ви про Діброву так написали . .

От тому, думаю, треба деякого вияснення.

Я почала від ствердження, що до Діброви щось тягне. Що? Мені здається — те, що вона наша. Ми заселили її собою — українцями. Чим частіше ми туди їздитимемо і чим більше там відбувається всіляких подій та імпрез, тим ріднішою вона нам стає. Так, наче б ті події та люди залишили щось із себе в Діброві, і коли ми приїдемо знову туди, воно там знайдеться, воно там живе. І ми віднайдемо себе молодшими на рік чи й більше. Віднайдемо кімнату, де провели декілька днів чи тижнів, і провели мило. Думаю, що таке відношення можна мати не лише до Діброви, а до кожної такої оселі, і тут немає нічого вийняткового в нашому відношенні до Діброви. Напевно жителі східних стейтів мають таке саме відношення до українських парків й осель у Кетс-кільських горах чи інших парків, де зустрічають знайомих. Але де б то не було, ми всі — „східняки” і „західняки” — приносимо туди і залишаємо там щось із себе і потім його віднаходимо. У тому й чар таких осель.

Що я знаходжу в Діброві?

Мандрую завжди сама, і завжди знаходжуся серед чужих. Стараюся нав'язувати з ними знайомства, цікавлюся їхнім життям чи подорожами. Але завжди серед чужих я самотня й чужа. Усюди повно гамору, руху, гомонить чужа мова, і я їду та й їду далі, як це роблять усі вони. Я, як казав письменник Кнут Гамсун, є Паном, що Мандрує Далі. Але в Діброві я — Пан, що Залишається. Навіть на один день. Так, наче б то був мій дім.

Той день чи тиждень я використовую повністю та й з радістю. Я знайомлюся з новими людьми, і вони завжди щось залишають у мене, воно — клаптик їхнього життя. Я зустрічаю давніх знайомих, і ми йдемо по стежках і дорогах, ми плаваємо і відчуваємось добре, ми відпочиваємо, дихаємо свobodно на повні груди, вдихаємо повітря, повне животворчого запаху, ми не хвилюємось, не поспішаємо, бо ми майже вдома. Не раз у Дітройті переїзд з однієї дільниці в другу забирає більше часу, ніж поїздка на Діброву.

На Діброві ми знаходимо природу, хай і малу її частинку, але, живучи постійно в місті, радіємо ясніш зелені весни і співам пташок, літній прохолоді та купелі в озері, осіннім золотисто-багряним кольорам під глибокою синявою золотої осени та білій тиші зими. Для нас це є світ — велика і щедра Мати Природа, хоч би це й була тільки мала частина її. До міста веземо з собою уламки краси й відпруження, ясну дрібочку чогось непроминаючого. Воно піддержує нас і не дозволяє нам зроби́тися міщанами, що не бачать нічого, крім сірих буднів. Думаю, що так само, як я Діброву, відчувають і переживають інші люди інші клаптики природи. Бо всюди, де опинилася українська людина, є Діброва.

Щождо мене, то я віднаходжу в Діброві нашу українську людину з її різними прикметами і вадами. Там та людина вилазить із раковини буднів, куди була заховалася через необхідність життя й боротьби, і я бачу

її такою, якою вона є насправді. З неї та подій дрібного життя в Діброві я сплітаю в'язанку оповідань, що сама проситься на папір. Так постає друга книга Діброви. І ніхто мені, дорогі Читачі, нічого не платить. Діброва не має чим платити. Вона сама ще не виплачена, над нею тяжать борги, бо її не куплено за готівку, а за позичку, що сплачується роками з тих невеликих сум, які Діброва заробляє зі вступів та з наймання небагатьох кімнат. То чим же вона має платити письменникові?

Єдина заплата йому — признання читачів, коли вони скажуть, що люблять Діброву, і всміхнуться до авторки тепло і приязно і скажуть так, як сказала поетеса Ганна Черінь, познайомившись з Дібровою:

— Вона — чарівна!

Тоді я відчую ще більше тепла і приязні до Діброви і тих, що бачать її зачарованими очима. А там комарі, інколи мутна вода при березі, коли її скаламутили купальники . .

Так, отож, маємо перед собою другу книгу Діброви. Ті самі і нові люди, ті самі, але найчастіше інші малі тваринки, з якими часто можемо зустрітись на Діброві. Так, наче б рисунок-шкіц той самий, але його виповнюють нові й різні сюжети і кольори.

Чи ця книжка — для молоді? Певно: для всіх, хто молодий чи то роками, чи й тільки духом. Хто вміє усміхнутися до людини і тварини теплим сміхом. Хто шукає відпруження від життя в місті, той знайде його на Діброві та в книжках про неї.

I

НА ДІБРОВІ

З ДОРОГИ

— Пригадуеш собі, Карусь, як ми їхали до місця моєї праці і я розказувала тобі по дорозі різні дрібні історії, найбільше про країну, звідки я приїхала?

Карусь добре пам'ятає ті часи. Вони — поза нами. Обидвома. Ми вже туди не їздимо. Ми живемо в Дітройті і час від часу їздимо на Діброву. Цю дорогу Карусь дуже любить. А ще більше, як йому щось розказувати. Проскочить швидко і не зчуємось, як час мине.

Отже — їдемо на Діброву. Надворі осінь. Золота. Блакитна. Прекрасна. І нас кортить проїхатись, побути на Діброві. Твій мотор теж потребує руху, інакше щось там станеться з тією батареєю. І взагалі, Карусь, я не розумію, чого та батарея від нас хоче. Інші машини псуються, коли працюють, а вона, коли відпочиває. Як ти почуваєш себе сьогодні з батареєю?

Карусь почуває себе чудесно, бо застартував з місця. Їдемо. Тільки мигнув Девісон, і ми вскочили на Джан Ладж Норт.

— Ааа, Карусь, я люблю таку гладку широку дорогу без світлових сигналів! Ти теж любиш, правда? От би нам так до самої Діброви! На Діброві тебе чекає купіль. І не будь-чим: порошком, що його лікарі вживають до миття інструментів. Це залишок моєї лікарської практики. Тепер це — м'яке, делікатне мило для тебе. Потім намастимо тебе ще й воском і будеш, як римський патрицій: викупаний, намащений, сяючий. Але перед нами не пир, а зима. А оте вуличне паркування, то справжнє свинство.

Карусь чхає і фуркотить — це знак, що задоволе-

ний, чекаючи на купіль. Він муркотить заохочуюче: хай тільки минемо восьму милю — знову потрапимо на гарну дорогу. Але до того часу треба вважати. Знаєш, чого я не люблю? Того будівництва доріг: усе порозкопуване, порозкидуване, всюди написи, стрілки, всюди остороги:

„Карусь миється біля дібров'яного будинку”

там не в'їзди, тут не скручуй, там об'їзд, а там, як хочеш їхати наліво, мусиш скругити направо...

Карусь дійсно скручує направо, потім переїздить через середину — це восьма миля — і завертає носом наліво, в'їздить на другу ліву лінію, і ми їдемо на захід. Їдемо попри Нордландцентр, їдемо попри місто, що народжується. Нові будинки наче з-під землі вирости, цілі

квартали їх. Різні компанії побудували собі тут пляжі, галузі, як вони їх називають. Стиль їхній модерно-містечковий: вони невисокі, з ганками, з подвір'ями, зі стовпиками і басейнами. Виглядають усі, як мотелі. Ми швидко минаємо їх, прострибуємо перехрестя з Телеграф дорогою і вбігаємо на Гренд Рівер.

— Коли я приїхала до цього міста, мені здавалося, що його переділяє на дві частини Велика Ріка. Я шукала тієї ріки і не найшла. Натомість всюди були дімки: малі, чорні й обдряпані в долині міста і кращі поза нею. Але вони вибігали в нескінченну даль, і нічого не діялось милями і милями — дімки, городці, дерева і пустка... Від того на мене лягала нудьга, і я тужила за містами Європи, повними руху, гамору, високих домів, біганини людей, високих церков і прекрасних будинків. Але коли я про те говорила старим емігрантам, вони не могли зрозуміти мого відношення до обох родів міст. Кажали: вам треба було приїхати сюди тоді, коли ми приїхали. Тут не було нічого, крім кількох буд, а там, де Вудвард, були багна з водяним птаством. Але ми своїми руками збудували наше місто і нашу Америку. А тепер доведеться помирати і залишати таку красну Америку. Я думаю, Карусь, що і ти тієї ж думки, адже ж Дітройт — місце твого народження, і ти напевно вважаєш його найкращим містом у світі.

Карусь не говорить нічого, він, мабуть, не хоче ображати мого почування європейського патріотизму. Тож не сперечаємось, їдемо далі.

— Не було й експресвею. Ти надто молодий і не пам'ятаєш, як його будували. Оце важливе перехрестя на чотири сторони світу здавалося нам тоді майстерним мереживом з мостами один понад одним, мов вигнутими луками. Дехто сумнівався, чи взагалі такими дорогами можна буде їздити. Мало того, я знаю людей, що й досі

не наважуються їхати експесвеем. А це ж щонайкраща дорога.

Ми якраз і біжимо такою дорогою, що сполучає Дітройт — місто моторів зі столицею стейту — Ленсінгом. Швидко обабіч вже не появляються будинки, тягнуться лише поля. Одноманітні. Нецікаві.

— Знаєш, Карусь, ці пусті поля безмежні та до за- нуди одноманітні. Спати хочеться і, якби не необхід- ність трохи вважати на тебе, — заснула б. Та може швидко винайдуть авто, в якому натиснеш на гудзик, ся- деш собі вигідно і читаєш або спиш, а авто само тебе везе. Рід такого „компютера” чи що. Але, скажу тобі, ці пусті поля мене пригноблюють. У нас такого ти не по- бачиш. Просто не можна собі уявити. Кожен шматок по- ля люди використовують, засівають, обробляють, скоро поля не зможуть прогодувати людей. Мала країна, що не кажи, та Європа. А туг простір і простір колосаль- ний. Он Великі Рівнини середини нашого континенту: їдеш, і їдеш, і їдеш, і нічого не змінюється, є простір зле- гка поморщений, і на ньому де-не-де фарми і де-не-де пасеться худоба. Інколи побачиш оброблені поля, але во- ни десь заховані, десь пірнули в безвість. Якби так оцю країну покряяти, заселити та обробити, прогодувала б, мабуть, цілий світ.

Карусь не відзивається. Він їсть бензину, закушує олією, п'є воду, і йому байдуже до наших харчів.

— Шкода, що не вільно зупинитися. Принаймні, так пишуть: „стоп” тільки для направок. А то ми зупинили- ся б і подивилися на озеро. Якраз із горбка, де проходить наша дорога, відкривається дуже гарний вид на озеро Кенсінгтон. Воно велике, на ньому острови і берег за- токуватий, а в одному місці піскова пляжа. Це міський парк. Але чому я тобі це розкакую? Ми ж були там пер- шого року нашого знайомства, коли ти був молодий, ве- селий сяючий фарбою і хромом. Усі захоплювалися то-

бою і казали: пані має шоколядку замість авта. Якби ти не був „він”, я напевно звала б тебе шоколядкою. А так ми — двоє друзів, і ти — мій Карусь.

Карусь, очевидно, задоволений; він біжить і весело помуркує.

Швидко вже Діброва. Ще трохи під горб, потім невеликий закрут і там направо велика таблиця: до Брай-тону. Дороги розділяються, і ми в'їздимо в лівий рукав, потім у вухо, а потім на двадцятитрійку. Попід двома мостами ще кусок її, і ми нагадуємо собі, яка була стара дорога, як ми з'їздили з неї наліво, як ми заходили до овочевої крамниці на горбі і купували садовину. Десь осторонь сховалася тепер ця крамниця, і вона напевно відчуває брак дібров'ян. Бо хто накуповуватиме по розі? Кожен купує заздалегідь у Дітройті.

„Лі ровд” — пишуть. Що то за назва — Лі? Так багато американців мають ім'я Лі, а мені здавалося, що це китайська назва. Але я знала кількох Лі, і вони не були китайцями.

Ідемо між полями і фермерськими дімками. Тут знову або нічого не росте, або тільки кукурудза — пристановище для диких курочок і фазанів. Восени на цьому полі, на розі Малтби і Рінет, збираються гуси, готуючись до відлету.

— Пригадуєш собі, Карусь, як виглядала Малтби, коли купили Діброву? Самі ями і пил, страшний-страшенний й. Тепер хоч вишутрували її і ями якимось полатали, інколи навіть поливають смолою. До гарного ще далеко, але все ж краще. Адже одного дня зроблять і асфальтову дорогу. О, тоді буде добре!

І знаєш, що я люблю тут при Малтби? Оці крисла-ті дерева обабіч дороги. Їх листя яснозелене і стан поганенький, зате кремезний. Восени варто на них подивитися! З тих дерев падають яснозелені кулі, деякі величиною тенісового м'яча, інші більші і ще більші, на-

віть величиною футбольного м'яча, отого європейського, круглого. Якби отака тобі гуляга та впала на голову людині — якщо б і не розгатила череп, то щонайменше велику гулю набила. А якби тобі, Карусь, у вікно чи на дах — страшно подумати!

Але я люблю ці індіянські помаранчі. Їх називають оседже, певно від такого племені індіан. Не знаю, чи вони їдять їх, чи що з ними роблять, але я люблю їхній запах чи то в'ялої трави, чи осіннього листя, чи якогось екзотичного напиту. Щороку беру одну-дві, держу їх у хаті і часто нюхаю. Щоправда, вони з часом жовкнуть, а потім чорніють, але ще довго взимку зберігають свій освіжаючий запах.

В'їзимо в браму і гостро повертаємо наліво. Ого! Не один уже потовк собі авто об ті кам'яні стовпці. Отже — уважно! Заглядаємо на подвір'я — на ньому порожньо. З дому теж ніхто не виглядає. Ну, нічого! Скручуємо направо і в'їзимо до мотелю.

— Уважай, Карусь! Тут невеличкий схил. Якби так не витягнути ручне гальмо та не поставити іншу ручку на „Р”-паркування, влетів би ти в самий мотель, аж закурилося б. Кому більше пошкодило б, тобі чи йому — не знаю. Але краще не пробувати.

Так, отож, ми — вдома. На деякий, недовгий час.

ЩО ЧУВАТИ НА ДІБРОВІ

Не питайте в тих, що скажуть: нічого! Від років нічого не діється в Діброві. І багато дечого вам скажуть люди, що бачать справи одним оком. А може, якраз двома. Широко розкритими для людських дібр і набутків. Ті, що знають ціну речам. Вони беруть шматок чогонебудь у руки і питають: скільки за те заплатити? Скільки можна заплатити за Діброву? Чи оплатиться купити? І калькулюють і оцінюють, і — обезцінюють.

У них не питайте! Хай не купують. Ми, що сидимо на гірці й поглядаємо на доріжку і слухаємо шуму лісу, — Діброви не продаємо. Ані її, ані шматочка он тієї піскової доріжки, що побігла вздовж лісу та легким луком повернулася до пляжі. Бо якраз вона і пляжа, і будиночок, біля якого ви сидите, — нові на Діброві. Ви пригадуєте собі, як воно було колись, правда? Напроти адміністраційного будинку, де жив і досі живе Петро, стояв просторий господарський будинок — возівня. У ньому валялося різне господарське знадіб'я. Ані там, ані в недалекому бронзовому стіжку, що притулився до узбіччя, не було ні сіна, ні кукурудзи, бо, як відомо, на Діброві ми їх не плекали. Замість них — були мрії й пляни. Однією з мрій було перебудування возівні. І що б ви думали? З усіх плянів цей удалось найшвидше і наче б найлегше виконати. Не розказуватиму, як будовано та як довго тривало, бо й сама не знаю. І вам, на ділі, теж, напевно, не цікаво. Зате вам цікаво взяти телефонну рурку і покликати пані Любу та заговорити приблизно так:

— Я, я, очевидно маю справу (якщо ви мужчина, то при тому мило всміхаєтесь, інколи трішки вертитесь, пе-

рекладаєте слухавку з однієї руки в другу, коротко — ви мило зворушені). Прошу дуже, пані-добродійко, кімнату від... до... в мотелі!

Ви чуєте, як на тому кінці „лінії” пані-добродійка перегортає сторінки записника, і відчуваєте навіть, як щось міркує.

— Як то, зайняті? Всі кімнати? Всі вісім?!

Подумайте: мотель! Та ще й на вісім кімнат! І то не абияких, а кожна з душшою, лазничкою і маленькою електричною плиткою на два пальники. Але ви погляньте на стіни, погляньте на стелю: все викладене чи вибите „панелем” (так то називає пан інженер) кольору стиглого горіха, лісового, я думаю, і вам аж смачно робиться, коли ви поглядаєте на ті стіни. І алюмінієві вікна до закручування, і сітки — все вигода і комфорт. Щоправда, часом... Але й у найдорожчих будинках трапляється оте „часом”, і воно належить до вакаційних несподіванок і розваг. Так от щось там при помпі, що розганяє воду, щонебудь при електричних стопках чи якась там інша дрібниця. Та хто цим розчаровувався б? Он буря, скажемо. Одна блискавиця неждано зірвалася з неба і зовсім безпрограмно вскочила в чийсь холодильник і попала оті самі стопки. Але холодильник, хитрий, „уземлив” ту змарновану небесну силу, і нічого не сталося навіть панні Марійці, яка так дуже боїться бурі. На щастя, був тоді пан Ярослав, відомий механік, і зразу ж вкрутив нові стопки. Так, отже, і без вини правління трапляється інколи якась дрібниця. Але мотель — гордість Діброви і одне з головних досягнень управи.

З вікон — далекий і близький вид на Діброву. Ви не мусите дивитись на валок для вирівнювання трави, ані на моторову косарку, що чекає на Петра і поїде в буйні трави, що тепер, у червні, так, мов водою, залили Діброву. Он унизу кріпкий берест гуляє на вітрі, соковитою молоддю короною розгортає хмари, що відкілясь набігли з-по-

за озера. А ліворуч доріжки — дерева, ліс із різними відтінками зелені, одною лавою, аж до місця, де наче б замикався він над доріжкою. Ах, правда, відкіля доріжка? Тут же давніше її не було. Тільки ліс і непролазна хаща, де царювала Тарахавчиха. Але перед двома роками робили пляжу. І тоді підприємець зробив цю доріжку, бо вона уможливила йому доїзд до озера. Заїхав бульдозером, мотор тарахкотів і зубаті плуги вгризалися в землю та розсували її набік. Вже й є дорога. Це не те, що колись: дорогу копали люди, землю вивозили тачками, а потім підсипали рінню, і по ній їхав смішний, сяючий від мазі валець, пахкав і гуркотів, а завжди вусатий водій, так же замазаний, як його машина, надавлював на ручну кермівницю і гальма і провадив машину то вперед, то назад. Вітай, спомине нашого дитинства, вітай, перша машино, передвіснику автомобільного віку! Ми дивились на тебе з пошаною і мріяли колись поїхати тобою. Був же такий король, що у вільні хвилини, для розваги, вів залізницю. Цікаво, чи живе він ще, чи ще далі веде залізницю, чи може переключився на авто?

Доріжку зробили без тачок і вальця, і вона піскова. Вона м'яка і сяє в темноті, тож люди, що їдуть рибалити поночі, бачать її добре. Вони у нашому озері ловлять до світанку щук і бесів щось із півсажня завбільшки. А потім, наситивши свою жадобу риболовлі, від'їздять, і тоді у ваші вікна в мотелі падає сяйво від автомобільних ліхтарів, а по стіні біжить маленький жучок — тїнь авта.

Але наша доріжка скрутилася і пропала серед дерев. Завтра, йдучи до озера, ми віднайдемо її дальшу частину, поглянемо з жалем на мертві секвої на узбіччі, поміж деревами побачимо два будиночки на узбіччі, де колись Ніна приймала лісових гостей, і нагадаємо собі стежечку, якою ходив колись Дідусь і яка тепер заросла травами і подекуди хащею. Мало хто нею ходить.

Так, отож, з вікон мотелю ми бачимо на першому

пляні ліс і доріжку, і валець, і берест і, ліворуч, узбіччя. Але більше праворуч поміж деревами синіє вирізок озера. По ньому інколи плавають човники. Якби я сказала, що плаває чудова фльотилія канадських гусок, ви б сказали, що я видумую. Це правда, але тільки частково. Бо, дійсно, їх не видно звідси, але вони там є, і ви можете собі уявити, яка це чудова сім'я. В уяві ви можете їх розміщувати то в маленьких заточках поблизу пластового, то знову на ділянці Андрія, що є їхнім опікуном і годує їх.

За озером ви бачите Берег Мрійників. На ньому жовтий дім з бронзовим піддашшям і плоский бронзовий будинок пана Середи. Але над усіма царює дімок пана Шура. На пагорбку, сам собі пан, наче малий фільварочок. А за ним, позаду, ліс і поле сусідньої фарми.

У неділю дорогою бігають кольорові корівки — авта (по-американськи авто — „вона”, тож це — корівка), і ви згадуєте, хто це приїхав чи від'їздить. Так ви не нудьгуєте, живучи в мотелі, бо маєте вид на ліс і на озеро і помічаєте кольорові корівки авт.

Але ж не забувайте, що мотель передом дивиться на площину, де в'ється дорога і де ви бачите всіх, хто приїздить на Діброву, і де адміністраційний будинок, в якому інколи буває пан Інженер і завжди є Петро, більше або менше сердитий. Коротко: там — життя, справжнє життя відпочинкової оселі. І авта вже не корівки, а справжні різнокольорові потвори, доглядані, годовані, але ніколи не ситі й ніколи не певні. Такі вони, наші приятелі. Від мотелю дорога на Діброву. Вона вигнута, наче колиска, і коли ви не придержите авта, воно може вбігти в огорожу або наскочити на дуба, що росте побіч. Але ви краще пройдіться пішки — це зовсім недалеко. По дорозі ви навідаєтесь до невеличкої статуї Матері Божої, що готова вас притулити під своїм омофором, і якщо ви з квітами, покладете їх біля її ніг. Понад нею ростуть високі крислаті

дерева, і там завжди панує сутінок. Від мотелю вниз — нова піскова дорога до пляжі.

Пляжа там, де й була, тільки ж її тепер поширили, продовжили, і на неї та на дно озера висипали цілі тонни піску. Було б гарно, якби не природа, яка не дозволяє видерти від неї шматок землі чи трохи води. Вона зарощує їх дітьми своїми, травами й зіллям, та замулює дно водоростями. Як з нею боротися? Хіба людськими ногами, що втоптують і вбивають. Тож так робимо, чи то вигріваючись на піску, чи тоді, коли купаємось при березі. Але найкращий спосіб на водорості — не купатися, де мілко, не пробувати, чи є дно, а негайно кинутись на глибоку воду та плисти по її поверхні, чи там під поверхнею. Тоді вам байдуже до того, що росте на дні. А вода чиста, вода гарна, м'яка й тепла, вона пестить дрібними хвилями та любовно обіймає й пригортає. Та все ж і її вірити не можна, особливо тому, хто не вміє плавати...

Дерева розрослися над піском Тарахкавчихи. Кріпкий західній вітер нагинає їх так, наче б хотів покласти їх на пісок і пригладити їхні кучеряві гриви, щоб відучити їх від постійного шуму-руху. Наперекір своїй вдачі: він бо ж сам є спричинником їхнього руху.

Від дерев побігла стежечка по узбіччі. Давніше вона губилася в лісі й хаші. Тепер хашу прочистив Петро, стежечку протоптано, і ви можете горішньою частиною вийти на рівнину, де в нас відбуваються пікніки, а долішньою зайти аж до дерев'яної пляжі-помосту. Його покладено тепер з нових дощок, і вже немає небезпеки встромити ногу в спорохнявілу щілину. Йдете твердою ногою і безпечно та розглядаєтесь за „гаражем” для човнів. Де ж він? Зник зовсім. Той, де колись ловили сома, що вперто не хотів іти на загибель. Ані сліду від того „гаражу”. Чому — не розуміємо. Напевно з інших міркувань управи, ніж наших. Ми бо любили сидіти в тій повітці-акваріумі та спостерігати життя в воді. Тепер дно

пекрили водорості, на помості з нових запашних твердих дощок вигріваються молоді люди, що говорять по-англійському. Це основне — нове на Діброві. Українська мова стає тим, чим була повітка для човнів, поки її розібрали. Тільки старші пам'ятатимуть одне й друге . . .

„Камінь Шевченка”

З помосту стрибають стрункі, в'юнкі тіла в кольорових костюмах; вони пірнають і пливуть під водою аж чи не до Мушиного Острова. Це — теж нове. Колись Ніна встановлювала рекорд раннього й далекого плавання. Але його забули, він загубився серед осягів молодих.

Коли ви, замість до помосту, підете далі тією ж стежкою, то потрапите до пластової кухні. Це теж нове, бо недавно не було ще цього шматка стежечки, — вона губилася серед мокравини. Понад нею узбіч цвітуть ранньою весною блідосині проліски, а згодом фіолетові дикі ф'юлок-

си. Але ви не йдете тією стежкою, бо вам немає діла до Пласту. Ви піднімаєтесь кам'яними сходами, тими, що їх поклав ще попередній власник Діброви, та дістаєтесь на головну площу Діброви. Там серед гарно постриженої трави — столики й лавочки, там зосереджується товариське життя. Посередині площі — пам'ятник Шевченкові. Це — бура лупана брила-стіжок з бронзовою таблицею спереду. На ній овальний образ молодого Шевченка та напис: „У сторіччя смерти Тараса Шевченка посаджено цього дуба — Оселя Діброва, червень 1961”. А дуба й справді посаджено позаду пам'ятника. Та став він підсихати... А далі — зелень травника, лавки і столики, і кухня, де відбувається харчування пікнікарів, і старі дикі чи здичавілі яблуні та ще старші дикі волоські горіхові дерева. Вони родять восени безліч маленьких твердих сірих плоскуватих горіхів, дуже смачних, але їх тяжко розлушити. Тож білки й бурундуки магазинують виключно їх для свого вжитку.

Під горіхами постав павільйончик для танців. У ньому інколи якийсь сміливий письменник відважується на авторський вечір. Дехто зі ще сміливіших громадян загляне туди інколи і, почувши, що там читання чи доповідь, негайно втікає й зникає в буфеті або серед авт.

Ах, правда, авта! Для них відгороджено місце для паркування. Хто приїде раніше, тому вдається запаркувати в передньому рядку під деревами, і він тішиться, що Крайслер чи Понтіак (дехто читає по-дітройтському — „Паняк”), чи інший Бюїк (по-українському — „Бюлик”) не буде пектися на сонці. Його ж господарі займають місця в тіні великих смерек, розкладають лежачки й крісла, їдять, п'ють, грають у шахи і карти та пліткують про кожного, хто проходить або кого досконала пам'ять нанесе на язик. Не милують при тому й управи, не щадять критики й притинок. А управа поклала поперечні загорожі і між ними насадила деревця. Хто з тих, що

критикують, посадив хоч одне деревце? Хто з них їде обережно, щоб не пошкодити деревини або не повалити загорожі?

Є лиш одні роботящі руки інженера, і є Петро, що дивиться униз з-під капелюха, і його серце закам'яніло у самоті холодних зим.

Вони садили ці дерева та ще й ті, що здовж біжні, і ті, що поза будинками, де колись жили сумівці. І ті, що здовж в'їзної дороги. Одна чи друга деревина зникла. Не тому, що знищили її вітри-негоди й злющі морози, а тому, що дехто потребував дерева для свого городу, або для окраси спереду, де дуже добре надаються дві туї чи дві американські ялинки, або на „бек-ярді”, де вони захищають бочки для сміття та затінюють оселю. Відкіля мали б узяти, як не з власного, нашого парку? Платять же цілого півдоляра за в'їзд на Діброву! . .

Мабуть не помилюся, коли скажу, що центральною постаттю серед гостей і авт у неділю є Жучок. Це — чорний невеличкий кокер спаніель пані Мусі. Мордочка в нього потішна, очі веселі та розумні, вуха довгі, клапаті, а все разом покрите м'якою шовковою чорною шерстю, що укладається в природні хвилі, яким не одна пані може позавидувати, бо ввесь песик у тривкій ондуляції чи, як тут теж кажуть, має перманент. З тим лисніючим перманентом Жучок солодкий, як шоколядка. А найсолодший він тоді, коли грає в футбол. Господарі, звичайно, приносять м'яч, і вони починають гру. Жучок стоїть і уважно слідкує, тільки злегка вертить хвостиком. Коли м'яч копнуть, він, Жучок, біжить за ним, штурхає його носом, підганяє грудьми, а коли м'яч котиться, він забігає з боків, як справжній футболіст, вдаряє несподівано й по-мистецьки, і так веде м'яч далі аж до брамки, якою може бути ямка, але можуть бути й ручки його господині. М'яч і Жучок щасливо добігають до мети. Під час усієї гри Жучок — одна радість, один рух. Разом із ним біжить уся

його пишна шата, його смішні короткі ноги, а найбільше його шовкові довгі вуха. Хто бачить, як Жучок грає в футбол, сміється й тішиться і рад би й сам так погратися м'ячем, з Жучком чи й без нього. Малим м'ячем Жучок інакше грається, ніж великим: його він часто носить у зубах, підкидає й ловить, трясє ним та штовхає його і, коли м'яч упаде до ямки, вигрібає його звідти лапами. Дуже, дуже потішний, дуже мудрий песик.

Але не в гнів Жучкові, ані його господині, мушу сказати, що він не один спортсмен тут. Як ото в нас буває інша визначна особа, що має своїх прихильників, що за нею стоїть партія, так і тут. Мушка бо, як вони кажуть, у нічому не поступається Жучкові. Її спеціальність — легкий, надутий м'яч. Той, що вживають до ігор на воді, такий великий, кольоровий, легкий, як пір'їна. Ним Мушка грається зовсім так, як тюлень: копне носом — м'яч підлетить, Мушка біжить і ловить його на свій ніс та підганяє його далі, штовхає вбік і вгору, м'яч летить — Мушка за ним, забігає з боків, перехоплює і далі підбиває. При цьому вона вся в рухові, і здається, що вона ось-ось вилетить в повітря і там слідкуючи за своїм м'ячем. Дуже зручна, дуже виспортована цюця!

У той час, коли отак розважають себе і гостей їхні улюбленці, самі гості подрімують, відпочивають та розважаються розмовою. Окрім пліток, однією з головних тем тут — відживлення. Над кошиками, повними харчів, завжди лунає приблизно така мудрість:

— Дякую, я масла не вживаю.

— Чому?

— Бо від масла дістається склерозу артерій.

Пані в зеленому купальнику виголошує цю тезу з повним переконанням, з повним знанням справи.

— То що ж ви їсте, пані докторово?

— Я не снідаю зовсім.

— А, то мусите вставати дуже пізно. Я таки без снідання не обійшовся б, — так пан у гранатових штанцях.

— Встаю о шостій. Інколи, як трохи зголоднію, з'їм якесь яблуко чи пару сливок, чи одну помаранчу.

— Гм, то ви на дієті. Я бо снідаю, кава в мене — головний напитек, — це так пані в червоному купальнику, навіть худіша за паню, що не снідає.

— Як ви можете! — обурюється зелена пані. — Від кави дістається гайбладпрешир!

— Я п'ю Сенку, — пан із сивою фризурою та милим усміхом, — і їм дуже мале снідання: одне яйце.

— Як то, саме яйце, без хліба?

— Та ні. Кусочок, інколи два кусочки . . .

— Як то, пісні?

— Та ні. З отим, як воно, філядельфія.

— Ну, то це сир. Отже, їсте два куски хліба з сиром. І можете знати, що „філядельфія” — сир пів-напів з маслом. А ви, певно, берете його багато, бо обманюєте себе, що це, мовляв, не масло, а сир ріденький.

Пан із сивою шевелюрою ковтає гіркий закид і вже не борониться. Бо як, чим?

— До того можете знати, що яйця дуже шкідливі. Від них хворіють на серце, і тому в цій країні так багато строків. А найшкідливіші яйця на-м'яко.

— Де ж ви це читали? Таж у цій країні їдять найбільше жарених на бейконі.

— Жарених?! — аж підносить зелену паню. — Таж у них жовток рідкий, а це найшкідливіше!

Накінець знаходиться хтось, що уминає ковбасу, підкидає голубців, що з них аж капає жир, та ще й хлібом допихає. І не боїться всіх отих отрут! Ще й тортом закушує, не боїться кари Божої!

Цього вже не може витримати зелена пані, і чи то спересердя, чи з принципу, відходить. За нею — критич-

ні погляди пань, що не цураються яєць, ані масла, і вони так приблизно закінчують дискусію про відживлення:

— Якби так нічого не їла, як каже, не була б така гладка. Не знати, від чого у неї оте все, що так далеко видно... То, певно, від тієї дієти.

Усі сміються і простують до буфету на свіжі варенички, на ковбасу з капустою та на добрячі торти. Десь удома їли ми все, аби лиш було що, і не боялися нічого, а тут куди не глянь, усюди поїзон і алерджі, хай їм хрін!

Так, отже, йдуть до буфету та до своїх кошків, не дивлячись на отрути, вдихають повітря, повне квітневого пилку, від чого, як відомо, „алергія”, і відпочивають собі, користуючись недільним дозвіллям. Мабуть, у них таке почування, як у тих, що живуть на узбіччях вулкана...

Але — попереду них співають платівки, позаду плеще м'яч та тупотять босі ноги молодих спортсменів. Так, приблизно, було перед роками, так є й тепер. Крім свідомости щодо шкідливости майже всіх харчів, нічого тут не змінилося. Правда, як ми вже згадували, постав спортовий майдан. Колись там росла кукурудза. Її широкий лан шелестів подовгагим листям, і шульки стриміли, як багнети, і восени і взимку золоті кукурудзяні зернятка годували фазанів. Тепер це рівна площа, спортовий майдан, обведений доріжкою-біжною. На ньому паркують ті, яким не вдалося запаркувати під деревами.

Ще щось? Ах, правда! Будка для нашого користування. Вже хіба немає на світі народу, який ставився б до неї з такою пошаною, навіть любов'ю, як американці. Бо ви помітили написи, правда? Для пань, для панів, для жінок, для чоловіків. А там — королі-королеви (у нас горіли інколи: „Де цісар пішки ходить”, а дядько запитував: „А де ж люди?”), серни-олені, — ну, просто, чого там немає?! Кімната для відпочинку і для пудрування, і „рум”, і „парлор”, і... ось так і ми, замість старих, уже немодних двох нулів (00), дістали таку палат-

ку, де є навіть дзеркало й водотяг, і... та дозво́йте мені промовчати історію цього місця, її, що коштувала стільки грошей, пересердя та ще й далі коштує управі. Це ж не американська палатка зі шкіряними фотелями-канапками, різними дзеркалами, автоматом для різних папе-

„Над озером”

рових виробів, для сушіння рук і з милом та парфумами та ще і ще з чимось. Це — звичайна, українсько-американська, установа, тож...

Брама зі стовбурів і заборона вступу на пластову оселю до Зеленого Яру. Він обведений дротяною огорожею, і на місці, де була кузня, стоїть огрядний будиночок — пластова кухня, простора, вигідна, з чудовими холодильниками й печами. На горищі — кімната, де живе управитель пластової оселі в сезоні, а перед будинком широкий поміст під дахом для їдців. Від кухні стежечка до ка-

плички з бронзовим оббиттям і банькою в модерно-бойківському стилі, такою маленькою, що в ній місце тільки для Бога. Люди стоять і сидять на площі. Не зник, однак, молитовний настрій, що царив тоді, коли старенький панотець правив Богослужбу під зеленим склепінням пралісу, і разом з ним уся природа величала Творця.

Будиночки-барачки залишились на пластовій оселі такими, як і були, зрештою, як і на Діброві. Чи наша громада збідніла з того часу і не може собі дозволити ні тут, ні там на побудову гарних будинків?

Ліс і діброва, і озеро, і сонце та буряні ночі — як були колись, такими є завжди. І за це — спасибі їм.

НА ПЛЯЖІ

Так, отож, зробили пляжу. Яка б не була, та є. Якби не настирлива й незгідлива природа, була б краща. І якби контрактор був докінчив. Та — де немає отого „якби”?

Гості, що хочуть вигріватися та купатися, не мусять постійно нагадувати собі те мале, але прикре слівце. Вони засипали пляжу кольоровим мачком купальників. Поміж ними діти рухливими жучками. І найважливіше — тут гості зустрінуть знайомих і доволі наговоряться з ними. І діти мають товариство. І для них відгороджено частину прибережної води. Прив'язані до шнурка пластикові пляшки весело плавають собі, виглядаючи дуже оздобно. У відгородженому місці аж роїться від дітвори, що плаває на пластикових качках, алігаторах, черепахах, на гумових колесах, з подушками й матрациками для плавання. Кольорові м'ячі літають понад водою та плюскають по ній, дитячі човники плавають під вітрилами чи з допомогою накручуваного мотора, і весело на воді й на піску.

Поміж дітворою — батьки. Деякі більше цікавляться дітьми, інші собою та знайомими. Як хто. Он батько навчає доню плавати. Він наче б уже сивавий, і черевце в нього вже заляглося. А ось двоє діточок бовтається в воді, а батько навчає їх плавати та пірнати. Так і чуєте слова команди:

— Зложи ручки і голівкою у водичку! Голівкою!

Русяве дівчатко з куцим хвостиком позад голови, років так з чотири, ніяк не може збагнути штуки занурювання та кидається на воду й бовтається в ній.

— Голівку — в воду! Ніжки — догори!

А вона до братіка, якому вже вісім літ, і він плаває вже мало не як моряк:

— Ай донт нов, гав!

— Ай шов ю, коман! — братік підстрибнув і пірнув у воду.

Голівка й ніжки, і русява мичка бовтаються у воді, і двомовна команда гомонить над пляжею. І, мабуть, більше команди, ніж того плавання. І ви думаете: чи не ліпше залишити дитину між дітьми, хай вчиться від них без тієї здібної команди, так, як навчилася чужої мови...

Христя має інший метод навчання свого піскуватого Жожо, песика, подібного до пекінчика. Вона кидає йому м'ячик на воду, і Жожо бовтає кущими лапками та трясе клапатими вухами й старається плисти. Але по кількох зусиллях, коли, здавалося, ось-ось зловить м'яч, Жожо видає тонкий скавучок скарги і відрікається від улюбленого м'яча та повертається щасливо до берега. І тоді між Христею та Жожо така розмова:

— Стид! Боягуз! Ходи сюди!

— Гав, гав, гав! — відповідає тонко Жожо і не йде більше до води.

— Но, хойці ту, моя кицю солодка, мій маленький песику, хойці до панці!

— Гав, гав, гав! — плаче Жожо. Пестливі слова він знає, і на суші він безпомилково робить те, чого вони вимагають: кидається в обійми своїй молодій гарній пані, що має клубок бронзового волосся на тім'ї та сірі веселі очі, повні життя й усміху. Але не на воді, ні, ніколи! Жожо відгризається і відсварюється та за кожною пестливою кличкою відповідає: вав, гав! у-у-у, ннн! і на його маленькій мордочці повно впертости; і він виглядає, як капризна дитина, вперта й розпечена.

Кінчається тим, що Христя вилазить із води, Жожо кидається в її обійми, а вона повиває пса рушничком і, сміючись, жартує з його геройства. Він же лиже її облич-

чя, ніс, шию. Настає згода, але — Жожо поставив на своєму. І розмова теж відбулася двома мовами, і... успіх запевнений.

Інша справа з Сузаною, великою сірою вовчицею. Вона нікого не питає і не слухає. З розгону падає на пляжу, стрибає в воду і гребе сміливо й кріпко міцними, довгими лапами, а її хижка морда пливе над плесом так, наче б та морда не належала нікому, навіть власному тілові. Сузана хоче плавати й купатися, і шкода команди: „Сузана, но! Сузана, го гом!” — Вона пливе хоробро далі, бо вона американка, а її пані, мабуть, українка, навчилася говорити мовою, яку вона розуміє, але яку слухає тільки тоді, коли їй хочеться. І вона вже збагнула, що заборона плавати є умовною: одного дня її зовсім не вживають, а другого чомусь вигукують такі немилі слова, як „го гом!”, очевидно тому, що хтось із управи стоїть у той час на березі. І взагалі тут уже тримовна справа: управа не хоче, щоб пси плавали з людьми; гості вважають, що на те й їдуть на українське озеро, щоб пси могли плавати з людьми, а пси вважають, що вода — дуже мила річ, а ще більше, коли гаряче, хочеться купатися. Купальники різно ставляться до „собачої справи”: одні нарікають на псів і їхніх господарів, другі боронять псів і їхні права на дозвілля, а найбільше з них нарікає на управу Діброви. Як одні, так і другі. Мовляв, повинна бути заборона впроваджувати псів до парку, а вже дуже гостра заборона купати їх у озері. Винна управа, бо вона, мовляв, повинна видрукувати заборону (її щороку містять при в'їзді, але її хтось завжди зриває) і повісити на пляжі, всіх гостей треба повідомити листом і вимагати зобов'язання не впроваджувати, бо і взагалі... Вимагають навіть окремої пляжі для псів, чи власне для псів і їх власників.

Так постають дві партії: псяча та протипсяча, і це трохи нагадує наше політичне життя. А ті купки на пляжі...

— Чого хочете? — розглядає справу з іншого боку пан, що з червцем. — Пес — споконвіку вірний товариш людини, і де вона, там і він. Чому б йому не йти з людиною, як кажуть, у вогонь і воду?

— А ще як води небагато, і пан не плаває, а тільки бовтається в дитячій пляжі, — не забуває докинути своїх „чотири гроші” ущиплива пані.

— Я вам скажу, що пси дуже розумні тварини і що я люблю їх. Є безліч оповідань про їх життя, про їхній розум та прив'язання до людини. Я от сам знаю таку подію на еміграції в Австрії. Ми жили в Інсбруці. Це гарне місто було дуже бомбардоване і страшенно понищене, так, що люди жили в руїнах. Жив, отже, один чоловік із сім'єю в одній розсипаній печері. Мав він колись пса, якого віз ще з дому. Довіз до Відня, і коли прийшлося їхати далі, залишив його там у когось. Отож, одного дня, по довгих місяцях розлуки, пес прийшов із Відня до Інсбрука, пройшов пішки всю Австрію, про що свідчили його порепані, покалічені ноги, і віднайшов своїх господарів. Скажіть ви мені, яким способом це сталося?

— Тварини мають якийсь, нам не зрозумілий, інстинкт, якийсь спосіб орієнтуватися в просторі.

— А чим пояснити таку подію? У нашому селі був священик. І мав він прирученого крука, що жив у нього в хаті та літав усюди за ним. І так був, bestія, навчений, що, як священик ішов до церкви, він летів за ним, сідав на дереві біля церкви і пересиджував все Богослуження. Коли священик виходив, крук злітав з дерева, сідав йому на плече, і так обидва йшли до хати.

Сталося так, що большевики заарештували священика. Після того крук зник, і не було його так з півроку. Одного дня всі здивувалися: панотців крук прилетів, сів на дах і став заглядати до хати, крукати й говорити по-своєму. Стрибав, вертівся, підлітав і сідав на дерево на-

проти дверей. Через півгодини священник повернувся, звільнений з тюрми.

— То був якийсь поліцейний крук, — кинув хтось жартома. — Так, як є поліцейні пси, що винюхують злочинців і співдіють із поліцією. Цей крук, певно, замешкав на даху тюрми чи на дереві поблизу її і, побачивши, що господар вийшов, прилетів наввипередки до його дому.

— Мало правдоподібна теорія, — висловив свій сумнів пан з черевцем. — Він мусів би день і ніч стежити за подіями в тюрмі. А коли їсти й спати?

Пані Ірині надокучили оповідання про тварин. Вона подалася до групки, що лежала в тіні дерева, єдиного, що росте на пісковій пляжі.

— Мішенька, милий мой, іди памою ручечкі, будем кушать, — так чорнява, гарна пані до хлопчика.

— Мамо, я не хочу їсти! Тату, ходім до води! — просив Михась.

— А ти слухай маму: спершу з'їмо, а тоді підемо купатися.

Пан у жовтому купальнику любить всмак з'їсти та ще й попиту. Пляшка виставила шийку з кошика. Вони їли, і пані продовжувала перервану розмову:

— Я, знаєте, люблю рускіх пісателей. Даже купляю книжки. Імею Чехова, Достоевского, Толстова.

— А я плачу за ті книжки, — докинув чоловік.

— Од чево в меня муж, хатела б я знать?

Ущиплива пані прислухалася до цієї розмови збоку, а коли пан зібрався з хлопцем до води, запитала його: „Де ви тее знайшли?” Він звів плечима, махнув рукою:

— Під час війни в Болгарії. Донька старих емігрантів. Не навчилася й досі по-українському, зате, завдяки їй, діти в мене говорять по-українському в той час, коли інші, з чисто українських сімей, вже й забули рідну мову.

— Очевидно, діти не чують ніде російської мови, тож

від дітей і від батька навчаються української, — знайшла пояснення ущиплива пані. Все ж перестала обурюватися на галицько-російське подружжя.

На березі йдуть різні ігри. Очевидно, в першу чергу різними м'ячами. Розговорна мова виключно англійська, бо іншої їй не знає ця молодь, що привикла на шкільних майданах вживати тільки їм зрозумілі вирази. Майже жіночі, стрункі пальці пана Павла контрастують з його руками, зарослими чорним густим волоссям. Пальці піяніста, хоч Павло ним не є. Зате він досконалий будівничий на пляжі. Сидить на березі і разом зі своїми хлопцями будує з піску. Один помагає батькові ліпити схили твердині, другий носить воду бляшанкою з-під кави. Так постають круті хідники на мурах твердині. Але тут справа в чомусь іншому: вершки хідників вижолоблені. Тепер, коли все готове, починається справжня гра: малі м'ячики викидаються знизу, від пристані цієї твердині; вони котяться рівчачками на мурах і впадають у нові, ще крутіші, хідники; ними мандрують, аж доки не забіжать до призначеного місця в твердині. Тоді й виграна. Якщо ж спиняться в бічних ходах, якось і це числиться.

Батько й хлопці цілком пірнули в гру. Вони забули весь світ і навіть авторитетну офіційну мову. Вигукують по-українському кілька разів, коли м'ячик наближається до мети. Здалеку долітає пісня. Легка й ледве вловна. Стає однак щораз виразнішою, щораз голоснішою.

— Пластуні йдуть. Певно, купатися.

— Зараз тут буде завізно. — Пані Рада збирає свої порозкладані речі, згортає рушники, що сушилися на сонці.

Хто не хоче вдома сидіти,
У віконце сумно глядіти,
Хай іде в Пласт, в гурток,
Із нами в лісок
На прогулянку, гей, гей!

Пісня появляється перша. За нею йде відділ хлоп'ят. Появляються одинцем з-поза дерев, ідуть гуськом. Усі в купальниках, з рушниками через плече, на голові — як хто хоче. Дійшовши до пляжі, вони діляться на два гуртки: один іде купатися, а другий чекає на свою чергу. Бо братчики теж поділилися: одні пішли купатися, а другі залишилися з тими, що на березі. Так вони можуть краще всіх доглянути. Хай тільки котрийсь впливе поза призначену віддаль, зараз сюрчить свисток і він мусить вернутися. Гурток, що на пляжі, теж не нудьгує. Хлопці засмалюються на сонці, граються м'ячами. Радісні вигукки:

— Лови, лови! Мені, мені! Полетів до води!

Вони граються — українською мовою. Діти, що привикли гратися чужою мовою, вловлюють інколи майже незрозумілі слова.

— Добру роботу роблять там, у Пласті, — пан з червцем. — Якби мої хлопці не йшли раз на рік до табору, вони зовсім відчужилися б.

— Та що то допоможе? — сумнівається пані Ліда. — Три тижні за весь рік, а решта часу в школі, де навіть не чують рідної мови. І то так звана наша школа!

— Е, так зле знову не є, — пан Василь. — Пластунни мають і впродовж року вправи, різні там сходи́ни та пластові обов'язки. Це підтримує їхній зв'язок з організацією і, очевидно, з українством теж.

Пані Люся кривиться:

— Мій Олег не хотів бути в таборі. Купили ми йому виряд, понесли такі кошти, а як приїхали в неділю, він просив, щоб забрати його. Немає там ніякого санітарного обладнання, діти сплять на голій землі, за ногами носиться повно піску.

— Як то, без ліжок? — аж скрикнула пані Нуся. — Я не післала б до такого табору!

Тепер говорять і сперечаються всі. Бо яка там гола

земля?! Всі діти на ліжках, тільки, може, не на таких м'яких і вигідних, як удома.

— А потім, тільки він прийшов до табору, погнали всіх на цілоденну прогулянку — марш! Подумайте, бідні діти цілий день на ногах! А ще мій Олег! Він ніколи не ходив і в Пласті не був. А тепер його відрядили відразу до юнаків, бо для новаків він уже завеликий, там самі діти.

Так пані Люся скаржиться. Дехто намагається її переконати, що, поперше, це її вина, що хлопець засидівся досі вдома і не має ніякої фізичної заправи, а подруге, їхні діти он проходять усі ці вправи і якимось живуть, з таборів повертаються здоровішими, бадьорішими і, що головне, мають більше пошани до рідної мови і напевно не розгубляться між чужими.

Кожен на свій лад розглядає справу. Але Олег пані Люсі вже покінчив зі своєю приналежністю до Пласту і вакації проводить на вулиці, забавляючись з дітьми інородців. Під час всієї дискусії на тему: „Пласт чи вулиця?“ хлопці встигли викупатися і тепер відходять. Вже зникають за деревами, але над пляжею і озером ще гомонить пісня. Молода, хлоп'яча пісня здоров'я й життєрадості:

Ми голодні, ми голодні!
З'їли би коня,
Апетит у нас є добрий,
Та, на жаль, коня нема! Ага!

Кухар варить, кухня димить,
Дим угору йде,
А в нас апетит є!
Ага!

Десь у лісі прилягла, прогомонила пісня. Там зникла

молодь. На пляжі залишилися купальники. Більшість з них без ніяких проблем. У жінок бо купальні проблеми вирішилися заздалегідь у крамницях жіночих одягів: який купальник, як має лежати та який у моді в цьому сезоні? Поважне питання — костюм суцільний чи з двох частин? Щодо першого, то на нього не можуть собі дозволити дещо огрядніші жінки і вже, очевидно, не першої молодости. А всілякі там бікіні залишім уже дівчаткам і струнким жінкам, головною журбою яких є дієта й фунти. В протилежному разі оглядатимуться за вами та присікатимуться, як от до . . .

Щасливі чи, може, нещасливі чоловіки не мають таких турбот. Хібащо одягне один чи другий тонкі, перкалеві широкі, чи куці та ще й білі штанці. Виглядає, наче частина білизни . . . Але сонце гріє всіх однаково: і тих, у бікіні, і тих, у білих, широких. А сонця ж так мало, і літо таке коротке! Тож використовуймо дні й години і ловімо в сітку наших тканин проміння, його магічний ультрафіолет!

У НОВОМУ СВІТІ

Ізидора веде за руку хлопчика. Він худенький, тендітний. Його вузеньке личко зовсім не нагадує круглих лиць наших дітей там, де, хоч і не мають таких розкошів і ласощів, як тут, їхні личка сяють від здоров'я й дитячої радості. Ці, виховані тут на кальоріях і консервах, а потім на морозиві й ковбасках, різняться від свояків та ровесників там, в Україні.

Іза міцна, засмалена сонцем, і її пшеничне волосся високо підняте на тім'ї. Її купальник складається з трьох шматинок, і не можна сказати, що він заслонує надто багато та не дозволяє доступу сонця до шкіри, яка так його прагне.

— Покупаємось гарно, синочку, водичка тепленька сьогодні. Ти тільки не пливи надто далеко. Держись мамки, дорогий мій!

— Мама, ай вант гов бовтінг!

Іза оглядається, чи ніхто не слухає, відказуючи:

— Ол райт, гані! Ві тейк е бовт афтер свімінг.

За ними крок за кроком Нана. Вона виляє хвостом і трясє вухами. Вона, очевидно, теж хоче купатися.

Пливуть усі троє. Іза гребе воду, як досвідчений моряк. Вона вихована над морем там, в Україні. Пройшла тяжку школу життя, і в неї мускули, як у мужчин. Поруч неї пливе хлоп'я. Мати часто озирається і коли бачить, що Миколка відстає, вона повертається, пливе до нього, а потім пливуть усі разом. Нана випереджає їх обох, вона не мусить ні на кого оглядатися та вживає купелі тільки для своєї насолоди.

Миколка навчився плавати щойно рік тому. Тобто

плавати так, що його вже можна брати з собою. Ще минулого літа він купався з дітьми та грався з ними надутими тваринами та великими легкими м'ячами. Але Іза вчила його терпеливо, піддержуючи за животик і відпускаючи наперемінку. Хлопчик легкий, і здавалося, що вода сама його держить. І як же він хоробро гребе воду рученятами, подібними до тоненьких ціпочків.

Накупавшись, плывуть човном. Миколка гребе малими веслами, помагаючи мамі. Нана сидить, випрямившись, наче пасажир. Язик так і звисає з пащі, а на ньому краплини слини. Шумить вода під веслами, і срібною мережею граються брижі позад човна. Гріє сонце з висоти. Гріє . . .

Гріє сонце? . .

Гріло . . .

Далекими шляхами курява вкрила степ, і пірнула в даліні Україна. Там — мати . . .

Словаччина . . . Бомби в Братіславі. Втратила дитину, що нею завагітніла в дорозі. Спливала кров'ю. Була сама, з малою донечкою. Чоловіка захопили партизани, потягнули на роботу, в ліс. Як пережила це без помочі? Була, мов лущина з горіха, з якого вийняли зернятко. Позбавлена надії на життя, порожня.

— Світ міг валитися, але в мені жила непоборна потреба материнства. Це, мабуть, загадка життя. Завдяки непоборному бажанню матерів продовжується рід. Воно первісне та притаманне всьому живому. Чим більше катаклізму, тим потужніша творча сила матерів — заселювати руїни.

— Здавалося, все зникло: донька і світ, і чоловік . . . Була тільки я і моя втрата. Стояла над річкою, як оце тепер над озером. Жага життя була така велика, що кликала смерті. Ступила ногою з берега . . .

— Привид? Сон? Дійсність, — і досі не знаю. — Жінка, що стояла поруч мене, дивилася мені ввічі проро-

чими очима й говорила: не роби цього! Життя — вічне. Материнство на землі не має ані початку, ані кінця. Але по тому боці тільки кінець і смерть.

Ця жінка була така подібна до її матері! Вона ж залишилася в Україні сама, і її підтримувала віра в те, що донька вибрала правильний шлях і що буде щаслива. Мама! Її розпуці не було б міри.

А жінка-привид, жінка-з'ява говорила:

— Перед тобою життя. І материнство йтиме крізь нього нерозривною ниткою. Вона буде то криваво-багряною, то знову золотою від успіхів, то темною від невдач і страждань. Але своє призначення ти неси в життя і не дай гаснути творчому полум'ю, що проймає тебе!

Нікого не було біля неї. Поверталася в місто, і їй здавалося, що поруч іде мама і що скаржиться вона їй на невдачі життя, страждання й втрати, що тулиться до неї на пустих дорогах мандрівки чужиною.

— Мабуть, материнство в мене сильніше від усіх інших почувань. Любов до матері і любов матері до дітей.

Дрібними бризками морщилось озеро. Проміння сонця ламалося в них, і райдужні іскри стрибали та переливалися, наче кольорова пряжа на срібних клубках. Очі Ізи пірнули в глибінь, і в ній вони віднаходили неплідні роки в чужині, терпке життя в змаганнях із середовищем та в подружніх труднощах, в невдачах у прямуванні до фахових осягів. Підвівши голову, спинила погляд на хлоп'яті:

— Він — мій єдиний осяг у чужині. Він сповнив мою тугу.

Здавалося, що крізь нього, оцього тендітного хлопчика, стелився поміст у минуле і нерозривна смуга бігла в майбутнє.

— Нав, мамі, ай ем гоінг ту фіш! — Миколка закинув вудку. Ізидора причалила до острова, простягнулася на дні човна і, спустивши руку поза облавок, гралася бриз-

ками. Поруч Миколки сиділа Нана. Час від часу вона підривалася, вертіла хвостом і примирливо скавучала. Діставала язиком личка хлопця, раз, вдруге. Тоді лягала поруч та, примкнувши очі й висолопивши язик, подрімувала.

Під деревами в ліску сиділа дівчинка-десятиклясниця Люба. Далека всьому, що діялось на Діброві. Вона заглиблена в книжку, невеличку, закуплену в дрогіста. Там, у тій книжці, був її світ. Він був інакший від того, що привезли з собою батьки і цілковито різнився від того, що й вони його втрачали тут, на новому березі.

У новому, іншому світі жила Люба, хоч і народилася там, далеко, серед безкраїх просторів в Україні. Якими ж стежками йтиме Миколка, що народився на чужих берегах і нічого не знав поза тим, що діялося на них? . .

Шумів ліс на Діброві, і понад срібною гладдю озера пустував теплий літній вітер . . .

ЛЯМПІОНИ ТАНЦЮВАЛИ З ВІТРОМ

Кольорові лямпіони хиталися на шнурах, що бігли від дерева до дерева, спліталися й розпліталися, і нічний вітер мотав їх у такт музики, а може, в такт свого подуву, що летів від озера. Від слабких кольорових світел падали мазки на нічну темряву й снувалися по травнику.

Лариса танцювала, і Христина, її мама, час від часу помічала її. Тоді, коли виринала з-поміж склубочених пар і білою сільфідою миготіла й вигиналася, появлялася і зникала в глибині людського клубовища. У півсутінку, що панував у малому танцювальному павільйончику. На його підлозі черевики й черевички, капці й капчики вигиналися й витупували, кривилися й ламалися, наче б насміхалися з когось. Зразу повище них починався несамовитий розмах підстеген і стеген, і чим вище, тим ставав більш карикатурним і невгамовним. Аж доки клуби й живіт не попадали в несамовитий скрут, вигини і ритмічні корчі. Бо — такий був твіст.

Христина втрачала з очей доньку, бо її знову проковтував божевільний танець.

Лямпіони злегка хиталися, і кольорові смуги розмальовували ніч.

Христина сиділа на лавочці. Мазки гралися на її голові, і спогади пробігали мозком і танцювали там твіста. Твіста минулого. Справжнього модерного танцю воєнного божевілья й насміху з усього тверезого.

„... горів Відень. Обабіч Дунайського Каналу пробігала бойова лінія. Залишки німецької армії стояли проти наступу большевиків. Ще стояли, хоч усім було ясно, хто

та на котрий берег пройде. Бож у відступі був старий світ міщанської Європи.

Сиділи в пивниці. Жили поблизу Північної Залізничної Станції, неподалеку Каналу. Лариса-немовля — на колінах у мами. Спала. Тільки, як змагався гомін бою, прокидалася, сплакувала, малими ручками сягала до вушок і кривилася. Наче просила, щоб прогнали від них настирливих комах.

„... Ба, якби можна було тоді відігнати дійсність! Може, майбутнє не прогнало б нас у світ. А Лариса ж була хвора. У неї був кір. Тому ми й не подалися на Захід. Світ валився, тож як із хворою дитиною?”

Дібров'яні дерева шуміли чатиною і коронами співали пісень. Таких старих, як світ. Вони не знали змін, а в твіст вони попадали аж тоді, коли торнадо впадало між них і вигинало їх у чудернацькі танці, безсоромні й дикі, невгамовні й неуявлені. У ритм звуків повітряної труби.

„... а вони он, бач, і без торнада як...”

Лариска виринула з-поміж клубовища. Ясне волосся спливало хвилями на плечі і сяяло золотою авреолею над головою, що не танцювала. Вона була майже непорушна, на обличчі дівчини був сон і злегка вигиналася мрія. Покинувши аквамаринові очі, вона лягала на лиці і сонними тінями сковзувала на шию. Вливалася легким серпанком на груди, що ледве зазначувались під білою тканиною.

Лариса танцювала руками. Її гнучкі пальці вигиналися і були, мов ті вуження, що не бачили світла. Вони моталися й розмотувалися, вибігали в повітря й тріпотіли, наче крильця птаха. Співали екзотичним ритмом островів, що пливають по Південному Пацифіку. Давали й викикували, відштовхували й приманювали. Заперечували нетерплячим жестом змудженої жінки.

Лариса танцювала майже на місці. Починаючи з ко-

лін, її ноги дріботили й неймовірно швидко наближувались одна до одної й розходились, коліна майже доторкувались одне одного і розбігалися, і від того швидкого руху здавалося, що дівчинка стоїть. Тільки біла чаша її суконки пливла й дрижала, як квітка-дзвоник гірський. Вона кружляла й злегенька тремтіла і була, як озерна хвилька, що її викликав камінь, що впав-пірнув у глибину. Падав у воду рівно, просто. Але хвилька, що її викликав, кружляла й шуміла на плесі і тремтіла понад глибінню. Над нею білі гнучкі пальчики танцювали твіст.

Дібров'яну ніч у тому одному місці прояснювала аренка, де серед людських конвульсій руками танцювала сільфіда.

„... врешті здавалося, що в тому мільйоновому чужому місті легко згубитися. З хворою дитиною...”

„... перед кожною поразкою така тиша. Так було, коли поляки й німці билися за Львів. За наш Львів. І прийшли большевики. Несамовита тиша, повна історії. А потім — у Відні. І він горів. Найбільше обабіч Каналу. І Лариса в мене на колінах. Зрештою, це люди чужі, і яке їм до нас діло?”

„... Неймовірно швидко знайшли. Мабуть, уже другого дня Дмитро сидів у командатурі, чи як там, і чекав на переслухання: і хто? і відкіля? і чому? Мав посвідку, що його вивезли насильно, на роботу. Сидів до ночі серед людського клубовища і, коли, вкінці, його випустили, була ніч, і на вулиці його зловила стійка і знову відвела до якоїсь командатури. Там знову перевіряли, і знову не дали ніякого папірця, що стверджував би відбуту перевірку. Так ішов по вулицях міста, що догоряло над Каналом, і був наче м'яч, що ним гралася доля. Аж доки не навчився обманювати її: скинув черевики й босоніж прокрадався в темноті вулиць, прислухаючись до гомону кроків на брукках міста. Утікав від них у протилежному напрямі і на ранок таки добився до хати.

„... а Ларисці вже покращало.

„... допитували. І завжди: чи знаю професора Остапа? І де він? І коли його бачила? І щоб знову прийшла.

„... не бачила його, хоч і знала. Та він, мабуть, знав краще, що не можна залишатись, і ще перед їхнім приходом покинув місто.

„І знову... Визначив побачення на вулиці. І тоді я взяла возик з дитиною, і ми поїхали йому назустріч. Не було нікого. Мабуть, незручно йому було чіпати маму з дитиною.

„... а Відень уже не горів і вже був поділений на сектори, і Лариска видужала, і ми знайшли хату в американському секторі і швидко, непомітно серед людського муравлища пробралися туди”.

Музика втомилася. Досі вона ревля й кричала та горлала твісти. Заспокоївся конвульсійний тумульт сучасности, біла німфочка покинула аренку, вступила в сутінок і, приєднавшись до мами, забіліла серед дерев.

„... і вже нас не знайшли більше. А відтіля — на Захід”.

Хтось іще наспівував, ідучи дібров'яними стежками. Серпик місяця купався в озері, розкривши обійми великій зорі, що дрижала на небосхилі. І тарахкотіли цвіркуни.

ЧОРНЕ МОРЕ

Вони ніколи не бачили його. Більшість з них не бачила ніякого моря. Вони або вже народилися в цій країні, або приїхали сюди малими дітьми. Може, морем для них була ванна, в якій пускали свої човни, в якій бігали їхні моторівки, що їх накручують дитячими ключами. Може щойно Дібровське озеро стало для них символом моря тоді, коли вони вчилися плавати й озерна глибінь полохала їх так, як би це робило море. Вони, Чорноморці, найстарші, ще з дому. Всі інші з тої пори, коли на озеро Сент Клер спустили судно, піднявши на ньому прапор Чорноморської Фльоти. Може, їхні батьки чи брати плавали на Юрієві Побідоносцеві і мали щастя піднести український прапор на щоглу міноносця Завидного. А може тільки їм хтось казку розказував. Чарівну казку юних днів.

На пластовому майдані — щогла. То нічого, що вона не на кораблі Чорноморської Фльоти. Для них вона — символ.

Пластуни стоять у лавах. Лунає наказ:

— Стати до борту! На прапор і гюйс! Струнко! Український прапор піднести!

Стають мовчки плечима до борту, лицем до щогли.

Скидають шапки.

Салют!

Лопотить полотнище на вітрі, а молоді обличчя йому навздогін, і очі наввипередки з вітром.

... Чи то княжі судна? Може, Олег веде свої човни на Візантію?

Плещуть весла об хвилі, б'ють об облавок, стрибають і співають відвічну пісню морських просторів.

... Примкнімо очі, поглянемо в глибину спогадів-мрій наших. Шумить-бушує Чорне Море. Біжать білогриві хвилі, наскакують одна на одну і підносяться у височінь, на-

„Сміливий моряк”

че гори. У проваллях лушпини козацьких байдаків. Ними грається море.

На Чорному Морі, на білому камені — буря!!!

Скиглять чайки. Гримлять хвилі: сказилося море!

Не злякає!

Стихає буря.

Темносиня гладь. Злегка шумлять хвилі. Сонце тоне в Босфорі.

Гордо пнуть груди кораблі, ріжуть хвилі крейсери, і гармати наставили свої дула в простір. Вони березуть

права українського народу до його моря та до його землі. Ковані крицею крейсери й підводні човни наших днів. Он, тільки перископи видно. За хвилину й вони поринають у морських глибинах, а морська гладь усміхається до небес і простору. Усміхається так, як обличчя пластунів на зустріч морським походам. Бо вони

Одважні внуки світлого Дажбога,
Пливуть вони пригод-боїв шукать.
Їм князь Олег — їх провідник, дорога,
Олега слово кожне їм — наказ.

І розпливається казка наших днів, як і ті, з минулих епох нашої історії. На Діброві — день. Ясний, весняний день на Новій Землі. Хитається щогла і має Чорноморський прапор на ній. Розкажує про мрії-тугу поколінь і поколінь. Тих, що на рідній, не своїй, землі, і тих, що ось тут — струнками рядами. Перед ними сухопутні стежки, перед ними морська широчінь, безмежна далина. На ній єдина пристань на світі — Одеса.

РОЗМОВА ПРО ЗЕЛЕНИЙ ЯР

Недільний пополудень тягнувся й не хотів кінчитися. Всюди повно людей і гамору, грають платівки, люди вештаються. Звісно — літо... І багато людей люблять Діброву. До того ж більшість з них має дітей у таборі, тож приїздять у неділю відвідати їх і самі відпочити й розважитись.

— Не хоче скінчитися ця неділя, — говорив пластовий сеньйор. — У цих умовах у нас ніякої ізоляції не вдасться провести, а це основне в нашій роботі. Дисципліна, спосіб життя, поведінки, мова — все, що за весь тиждень тяжкої праці присвоїлось молоді, у неділю пропадає, ніби вітер здуває. Знову треба кількох днів, поки все вернеться до попереднього стану.

— До того ж з батьками тяжка справа, — додав виховник юнаків. — Вони не розуміють нашої програми, не розуміються на нашому способі ведення молоді. Їм, мабуть, здається, що діти у війську, що їм якась кривда діється та що їм належать бодай раз у тиждень самовільство, пестоці й ласощі. Правда, не всі. Є батьки, що мають повне зрозуміння для наших справ. Прецінь, не хто інший, як вони придбали цю оселю. Ах, якби ж ціла ця Діброва була власністю Пласту!

— Рай! Але ні тоді було, ні тепер Пластові не під силу купити, сплачувати та утримувати таку посілість. Звідси й спілка Пласту з Дібровою. Бо те саме відноситься й до Діброви. Знову ж таки з менших об'єктів не було б користі нікому.

— Та хоч би обидва ці спільники були поділилися по половині! Тоді ми мали б куди рости. Ще поки Пласт був молодий, було доволі місця. Але ми ростемо швидко,

і тепер нам дається взнаки тіснота. Взяти б табір юнаків, який прийшлося влаштувати на пісковій поляні, доволі далеко від води. У криниці, що її з таким трудом і коштом викопали, води обмаль. Доводиться питну воду завозити в брезентовому мішку.

— До того ж на поляні нема дерев, і в шатрах гаряче. Нам так придалася б суміжна частина Діброви, де отой буфет і дімок, та спортовий майдан. Там вимріяне місце для шатер! Було б чудово! Наші не лише мали б приміщення, а й були б осторонь від недільної товкитні та від ярмаркових пікніків. Тоді можна було б вести працю доцільно й пляново, і вона мала б тяглість і більший успіх.

Обидва вони приглядалися до мрії багатьох — росту в напрямі Діброви. Алеж чи цієї мрії не вдалося б здійснити? Прецінь, так багато й завжди говориться про мольдь і так багато хотілося б для неї зробити!

— Є ще одна можливість росту, — говорив сеньйор, — а це — йти в напрямі оцієї Сагари чи поляни. Там же за нею є ліс. Він дикий, на мочарі, і там повно поганого зілля й комарів. Отже, треба б частину лісу викорчувати та підготувати те місце для табору. За водою там, може б, не треба було далеко чи глибоко шукати.

— Ліс треба б почистити. Правда, два роки тому чистив його Петро, але ліс знову заріс хащею. Треба б здренувати мочар, поробити дороги . . .

— Чи уявляєш собі, скільки мало б коштувати зреалізування такого пляну? Мабуть, з огляду на кошти, вигідніше було б купити інше приміщення для Пласту.

— Так. Все тут, як і багато наших справ, залежить від грошей. Багато можна б зробити гарного і навіть тут, але де гроші? На жаль, в той час, коли наше громадянство багатіє, наші установи, газети чи видавництва бідніють або й зовсім занепадають. Якби ж поміж першим і другим удалось завести здорове співвідношення!

— Цікаво мені знати, чи інші народи мають такі труднощі, як ми? Говорячи про інших, я думаю про інших новоприбулих, бо старі емігранти подекуди різняться у всіх нас. Вони зовсім влились у життя цієї країни і пристосувались до його вимог. Але ми привезли з собою наші старі цінності, і про них ми мусимо піклуватися та їх розбудовувати.

— То чому ми не привезли старої психіки, характеру нашої людини, яка своєю жертвенністю збудувала й утримувала Пласт, ідучи навіть пробоем проти польського насильства? Чому б не віднайти її тепер, коли заходить потреба?

— На жаль, емігрант — інша людина. Мандрівка й чужина зробили своє.

Так розмовляючи, вони обидва добралися до табору. Там бо мала відбутися ватра і багато дечого ще треба було зробити. Поки спалахне вогонь на цьому клаптику землі.

„Вона чарівна”

II

НА БЕРЕЗІ МРІЙНИКІВ

НА БЕРЕЗІ МРІЙНИКІВ — ПО ЛІТАХ

Чи багато змінилося на тому боці Діброви?

Коли кинути оком, а ще з дібров'яного побережжя, — то не багато: кілька нових домів побудовано — і все. Але людське життя попливло. Воно шпаркіше, ніж твори, що їх людина покидає за собою.

І дійсно, виходите з Діброви на цю ж дорогу, якою ви йшли давніше і яка ні в чому не змінилася. Хібащо повиростали й покремеznішали дерева, що її затінюють. Але вибої на дорозі залишилися, як і були. Ви кидаєте оком у придорожні трави: чи не зацвів капчик? Але тепер ще передчасно його чекати, він ще не проснувся. А якщо й прокинувся, то яснозеленою трубкою ховається він між сухим оситнягом і жовтими торічними травами.

Зупиняєтесь біля малого містка, під яким вода збігає з сусіднього озера до Дібров'яного і дивитесь, як вона, журкотячи, виливається з бляшаної рури і маленькою каскадою впадає в потічок. Там живуть водяні щурі, але сьогодні їх не видно.

Праворуч — сусіднє озеро. Довкруги ані будинку, ані людини, зате соковитий густий ліс. Він ясніє ранньовесняною зеленню, і в ньому співають птахи. Десь у його гушавині живуть олені, бо Петро бачив, як вони вибігали, коли був час ловів. Тоді, — розкажує він, — американці дуже стріляють, а вони сильно б'ють. То звір'є ховаєси в Діброві, бо го ту не рушит.

На воді човен на припоні, а на березі покинені весла. Йдімо далі, бо тепер весна, і „звір'є” може спокійно виводитися в лісі, ми його тут не побачимо. Зате побачимо щось нове: в'їздову браму на Березі Мрійників. Вона з

залізних прутів, перепоясана поперек вигнутою, хвилястою стрічкою. Брамун розмальовано на зелено, а в'язання на червоно. Дуже весело. І надпис:

Private Road
Dibrova Drive
No trespassing
Violators will be prosecuted.

Але ця пересторога до нас, мабуть, не відноситься, і ми можемо сміливо ввійти на широку, рінисту дорогу.

Напроти брами, через дорогу ще щось нове: поштова скринька пана Рябця. Така бляшана, подовгаста, на тичці, з великими буквами на ній. Дуже прикметна в Америці. Зрештою, це перший дібров'янин, що обзавівся поштовою скринькою.

Це надає оселям вигляд тривкості: уже маємо першого постійного мешканця при дорозі Діброва (Діброва Драйв).

Так, отже, ми ввійшли на приозерних ділянках насад на терен Діброви і розглядаємось. Ліворуч дороги — хаша. Вона ще панує на кількох досі не проданих ділянках над озером. Правда, її проріджено й прочищено, тому вона втратила багато своєї незайманої краси. І тому дім пана Американця вже не ховається в гуші, і ми бачимо його виразно з дороги. Але самого господаря вже немає тут, він продав свій дім молодому подружжю, американцям теж. Уже не побачимо влітку молодого, стрункого, кріпкого чоловіка. А може його й узагалі не було, а це була лише наша уява-сон з молодечих дівочих літ? Той, що не здійснився ніколи...

Назва нових власників нагадує нам щось приємне — усмішку. Пан Смайл, певно, народився з нею на немовлячому обличчі. Вона така потрібна в цій країні, де всі навчають вас: кіп смайлін! І ви, приїхавши сюди, мусіли вчитися викликувати та втримувати її на вашому обличчі, усмішку, помімо журби чи образи, що гніздилася в ва-

шому мозку. Може й ви народилися з усмішкою, але життя погасило її.

Як би там не було, це молоде подружжя почистило ліс та викінчило дім зсередини. Їх, певно, побачимо влітку та, може, й познайомимось. Зрештою, вони теж не чистокровні. Що зробиш: не кожна подружня пара приїхала до Америки на Мейфлавері або на висококолісному возі на здобуття Заходу. Треба їм вибачити так, як і нам, бо ті часи давно минули, а ми — сучасні. Але якщо йдеться про них, то батьки пана говорять по-чеському, він сам уже ні, тим більше, що одружений з французенкою.

Починаючи з цієї оселі, всі дальші можна назвати ЧСР — Чехо-Словацька Республіка. І ось чому. Найближчий сусід, що ще нічого не будує, але вже вичистив ділянку, засіяв гарною травичкою та поставив на ній лавки й столики, — чех. На його ділянці в неділю звичайно гості, вони пікнікують за столами. А далі, зразу ж за хатцею, густо порослою осокою й перетканою модринами, пан Джо, словак, хоч і з німецьким прізвищем. Але він справжній словак, низький, широкогрудий майстер-будівельник. При зустрічі з вами він дає вам картку з адресою своєї фірми. З неї довідуєтесь, що він мулярський підприємець — так хіба назвемо котрактора, що тридцять літ у бізнесі. В першій стрічці: „Ми перемодельовуємо передні порчі”, а в другій: „Ми будуємо теж нові доми”. Мабуть, перебудовування важніше, ніж будовання нових, та, може, ми помиляємось, може, це тільки стиль такий.

Джо — наш приятель. Він єдиний із сусідів, що заходить на Діброву та помагає в будові нового мотелю. Його син, товстяк, працює там при цементі. Сам Джо говірливий та дуже товариський. Його мова дуже штудерна та нагадує мову одного пана, що, побувавши на побережжі Адріятику та намагаючись говорити по-сербському, казав: „Тут си моя мешта упадла”. Джо вживає наполовину словацької мови, а другу половину поділив спра-

ведливо між поляками й українцями. Так створив загальнозрозумілу слов'янську мову, якою послуговується офіційно, при праці, бо в стосунках з дружиною вживає словацьку мову. Але залишім студювання цієї мови мовознавцям. Нам приємно знати, що Джо народився в Словаччині, зразу ж по той бік Дуклі, шість миль від Горлиць, і що воював „за цісаря, за державу” аж шість літ, був у Львові, Проскуріві, Жмеринці та сидів рік у полоні в Бердичеві. Звідти й українська мова стала складовою частиною його мови, вона разом з його історією робить його нам дуже милим і навіть одним із нас. Щодо його історії, то коли йому набридла „воячка”, він утік до Америки і зразу ж став мулярем, а за кілька літ стягнув і жінку. І жилось йому добре, виховав дітей на добрих словаків, ходять вони до своєї церкви Кирила й Методія. Він часто повторяє: „Ми су роботне словацьке люді”, про що так і просить помістити в книжці. Ось воно й є тут.

На своєму житті він набудував багато домів. Оцей, що тут, гарно обсаджений квітами, ще не викінчений зсередини, бо не було коли, але при нім він працює в неділю та в вільні хвилини. Гарна прямокутна пляжа посирана пісочком, дно озера вистелене великою пластиковою плахтою та присипане піском чи, як каже Джо, п'яхом, і від цього вода є „моц гарна”.

Підвозить вас своїм червоним траком, і коли проїжджаєте крізь браму, каже з гордістю, що оцю браму він будував, а оці стовпи це не будь-яка робота, а „механічна”, тобто ніби точна. Коротко, Джо нам подобався, і ми раді, що маємо його за сусіда. Запрошує відвідати його, що зробимо обов'язково, бо його дружина Ена рада нам і відпускає нас з великою китицею квітів і з вузликком зеленини. Найближчий сусід Джо пан Мазур Стенлі, по-нашому Степан, він має веселе прізвисько, та ми якось його призабули. Він мав деякий час суперечку з

Дібровою. Його будинок був надто близько межі Джо, і сусід нарікав. Все ж одного дня він вирішив, що, мабуть, варто мати спокій, і свій дім переніс, тобто відсунув від межі та ще й повернув передом до озера. Як то роблять — не знаю. Так беруть хату на спину та й несуть? . . . Перенісши хату, Стенлі добудував до неї ще одну частину, і тепер вона виглядає значно огрядніше, як перед тим.

Пройдім швидко біля незаселених ділянок, бо кортить поглянути, що роблять власники домів. Он крайній з них, жовтавий дімок неподалік озера. Гарної квітневої неділі ви спинитесь біля нього й, як у нас удома звичай, обіпретесь на огорожу . . . В Америці майже нема парканів та ще таких, як у нас були — з кілків, дощок чи навіть з кори, — тут все сітки, солідно й гарно вироблені та покриті лякером. Ви, отже, зіпретесь і приглядаєтесь, як мама та донька садять щось на городці. Потім вам закортить заглянути, як там у хаті. Заходите. Там якраз пан Володимир малює стіни, зручно котить рольку, і стіни виходять гладенькі. Скільки ж то в нас люди напрацювалися отими щітками, що так бризкали та після яких все ще zostавалися смуги. Та ще й вапном. А тут і малярів не кличуть. Кожна пані вміє працювати тією ролькою, досконалыми фарбами гладесенько покриваючи стіни.

— Як помалюю, то швидко й скінчу. Ще бракує лінолеуму на підлогах, де-не-де ще залишається викинути то те, то інше. І кінець. Доволі праці вклали ми в цей будинок. Якби не діти, не варто було б. Але дітям треба повітря, треба свободи.

То правда. Троє діток граються на подвір'ї. Двоє старшеньких з них уже пластунки, і вони он там пускають човники по воді. Якби не зв'язок з Пластом, ні одна сім'я не думала б про Діброву.

У їхньому сусідстві Богданів дім. Можна б його назвати Богданівкою, якби мене запитали. Назва дуже гарна, історична. Пан Богдан майстер, будівельник, тому

все в нього фахово та добірно. Одначе він повернувся спиною до дороги, наче б казав: мене люди зовсім не цікавлять. До дороги гараж і задній вхід до дому. Зате спереду, від озера — о! чудова порча здовж цілого будинку. Засклена, коли треба — затінювана заслонами. На

„Дібров’яний дімок”

ній і стіл, і м’які крісла, і лежанка. У широкій рамі вікна вся Діброва з озером і будинками по той бік і лісом, що ледве просипається з зимового сну. Наче картина-малюнок. Якби я вміла малювати, я не просила б нікого, щоб оздобив ілюстраціями цю книжку: вид з Богданової порчі був би, може, й на цілу сторінку. Він нагадує нам якісь курорти, що ми десь бачили.

Хоч іще далеко до „сезону”, але тут вже гості. Їх п’ять і годують, їм панство Богдани з задоволенням по-

казують хату. Хоч вона теж іще не викінчена, але всюди позначки заможности й достатку. Такого холодильника ви, певно, ще не бачили, бо й я ні. Він зелений, як морська вода, з золотим окуттям. І великий! Чого там тільки не вміститься! Буде чим уліти частувати приятелів. Меблі всі новісінькі, ще опаковані з печатками. Американці кажуть: „брендню”. Є навіть опалювання: маленька пічка на середині будинку, і з неї рури розповсюджують гаряче повітря. Так що це одинокий дім, куди люди можуть приїхати взимку.

У власників дому лише один син. Ще десь у школах чи що. Це майже єдиний випадок, що батьки не будують для дітей, а для себе. І правильно.

На сусідній ділянці сивіюча пані сапкою поле в городчику. Там квіти. Колись вона дала мені кущик руту, і я посадила його, як звичайно, на чужому городі та й нагадувала: „Посадила руту-м'яту”... Або: „Зелена рута — жовтий цвіт” — така стара пісенька, що її співали незаміжні, постарілі дівчата там, у Старому Краю. Голос був, звичайно, безбарвний і свідчив, що його власниця вже втратила надію, що розпустить косу по плечі, як співається в пісні, а вже й мови немає, щоб котрийсь заплакав за нею. Покидаючи шпиталь серед Диких Піль, я так і залишила руту-м'яту, щоб стелилась попід хату (бачите, навіть вірш у мене вийшов!..).

Та повернімось до сивіючої пані. На її обличчі журба чи зневіра. Мабуть, турбується сином. Але, на мій погляд, робить вона неправильно. Бо, кінець-кінцем, він знайде собі шлях у житті, навіть якщо стане актором, до чого має талант. Адже є й були великі актори, які добули більше слави, ніж учені чи винахідники. В Америці ж Галівуд...

А будувати не збираються — нема для кого.

Та не думаймо про сумні дії батьків і дітей! Було передбачення, що на Новій Землі виринуть і в цій ділян-

ці нові клопоти й ускладнення для обох сторін: для батьків і для дітей. Може, з часом діти привикнуть до „американізму” та знову повернуться обличчям до науки та добування знання й звання, як це ми робили вдома. Може й батьки перестануть вимагати від дітей, щоб ішли їхніми слідами . . . Шождо Лесі, нашої сивіючої пані, то вона знайшла й тут на своїй ділянці щось дуже миле. Воно прояснює її обличчя та приносить їй радість. Воно воскресує у неї почування материнства й потребу захищати й піклуватися. Пожурившись своїми справами, вона веде вас до дерева — у неї в господарстві їх два — стає на коліна й відгортає листя, змішане з сірою шерстю. І що показується? Під покриттям цієї мішанини нірка, а в ній прегарні молодесенькі зайченята! Притулились одне до одного, голівки кругленькі з клапатими вушками й чудовими карими сіяючими оченятками. Зайченятка вже в буреньких кожушках з темними смугами. Вони чудові, оці діточки мами-зайчихи. Але де ж вона поділася?

— Чистила я бур'ян і наблизилася до дерева, — розказує пані Леся. — Мене зацікавила така велика кількість шерсти в одному місці, і я відгорнула її. І що ж бачу? Мама-зайчиха годує малечу. А вони голенькі й сліпенькі. Я не вірила, що ці червячки житимуть. Швиденько закрила нірку та й пішла собі геть. Можете собі уявити, що до десяти днів малеча виросла он як і покрилася м'якеньким, гарнесеньким кожушком, із такими чистими, сіяючими оченятками.

— Мама вдень не сидить при них, мабуть, рано-вранці вона покидає їх і десь скривається в лісі чи пасеться або спить. Але як тільки смеркне, вона виходить на узлісся і чекає, щоб ми пішли собі геть і взагалі щоб люди забралися звідси. Вона тоді швиденько до хатки! Мої сусіди не раз бачили її, коли, бувало, забарилися та сумерк захопив їх у Діброві.

Скоро, мабуть, і зайченятка покинуть хатку та пі-

дуть у світ. Для них — це суміжні ліси. На жаль, усюди на них чигає безліч небезпек. Тому вони такі полохливі. Полюють на них усі звірі, що живуть у Діброві, більші птахи, а навіть і вужі. То як же їм жити?

На щастя, мама-зайчиха приводить їх на світ одних за одними і так заселює світ. Тож не пропадає плем'я зайчиків-трустиків, довговухих клапанців. Маленькими вони дуже, дуже солодкі.

Щоб краще ознайомитись зі споконвічною справою-проблемою батьків і дітей, що набрала тут у нових обставинах ще більшої ваги, зайдім ще до одного дому, хоч він трохи далі від попередніх домів і ділянок. Це власність пана Володимира, але іншого. Він, хоч галичанин, але бандурист, і обіцяє собі, що краще, ніж інші, виховає своїх дітей та зробить з них добрих українців. У нього теж трое дітей, як і в іншого Володимира, і вони майже однолітки. І як ті, вони належать до Пласту та говорять по-українському. А Ігор, як ще був маленький — йому тепер десять літ — заявив мамі, що він не оженився з чужинкою, а тільки з дівчиною-українкою та ще й пластункою. Побачимо, що скаже він, як ще трохи підросте. А тепер Володимир Бандурист побудував хату для дітей. Вона теж біла, але нижня її частина покрита яскраво-бронзовим „сайдінгом”, від чого дім виглядає статечніше. Крім Ігоря, там ще Ліда й Марта гніздяться та виховуються на справжніх українках.

З поспіху до тих дітей ми так і перестрибнули понад ділянками директорів: пана Інженера, того, що ще й досі управляє Дібровою, і другого пана, Зеня, що розказував колись про страхи-духи у Діброві. З ним трапилось щось несподіване, нове. Ні, духи його не залякали на смерть, але сталося таке, чого не сподівалися панни й удовички, що мали на нього око. „З одною ходив, з другою любився”, — як у тій пісеньці. — „Любив мене,

мамцю, водив мене, мамцю..." Аж тут — гульк! — і оженився. Узяв собі панночку імпортовану зі Старого Краю, бо тутешні йому не до вподоби. Кудись вона приїхала, мабуть, у гості до свояків, чи не до Філядельфії. А пан Зеньо знюхав і — хап! Гордо й бундючно став ходити по Діброві з панею крок-у-крок, нога-в-ногу, а сам так і сяє. І що не крок: „Дозвольте представити вам мою дружину!" А ті, що не знали, аж ахають!

Мило-дружньо зажив Зеньо, а пані пристала до нас і припала нам усім до вподоби, так і прилягла до серця. З того часу Зеньо перестав ходити сам, ви завжди бачили їх вкупці. І як прийшла зима, пані стала сподіватися дитинки. То вже радість, то вже щастя!

Раннім літом пані Ірина почала було родити таки тут, на Діброві. А це тому, що був вечір напередодні пікніка Діброві і треба було робити голубці на завтра. Робили вони їх удвох, а пані Ірина між болями усміхалася та швидко крутила також голубці. Якби не пані доктор, яка прогнала її до Дітройту, родила б на Діброві, і ми мали б нашу першу справжню дібров'янку.

На своїй ділянці пан Зеньо ще не почав нічого будувати. Але надіймося, що тепер, коли в нього доня, він схоче для дружини й доні звити кубелечко хоч би тут, на Діброві.

Та не думайте, що його життя — одна радість, одне щастя. Він бо має немало турбот і прикрощів з Дібровою. Люди нарікають на те, на се, хочуть нових будинків, позики не підписують, з його пляжі не задоволені та ще й ще таке інше. Хто їм догодить?

Далі ділянка за ділянкою лицем до берега, що вигнувся вбік озера. Он скоро вже й місток Бандуристів. Ви пригадуєте собі, як його клали? До нього добігають ділянки, покриті дбайливо доглянутою травичкою. Влітку на тій травичці одне чи друге шатро, в якому живуть сім'ї й гості бандуристів. Там в одному місці бандурист

Петро встановлює свої телескопи та показує охочим далекі світи. Зайдемо колись і ми!

З помосту Бандуристів завжди хтось рибалить. Сітка завжди наповнюється отими „блю гілс“, окунями й соняшними рибками. Може, то хтось із сім'ї бандуристів, може, навіть сам майстер Юхим, а може, хтось із гостей, що дістав дозвіл рибалити.

Маленька грядка на ділянці пана Павла Михайловича. На ній, мабуть, помідори або щось інше. Але не важно, що там росте і чи взагалі росте. Він розуміється на всьому живому, а найбільше на бджолах. Солідний він дібров'янин, ні одної суботи чи неділі не пропустить. Біда тільки, що в нього немає авта і що його мусять підвозити сусіди, бо живе він осторонь від наших скупчень — в Гемтремку, а це ані захід, ані схід, а північ, тільки не нашого півострова й не земної кулі, а північ міста Дітройту.

По сусідстві — брезентове шатро, в ньому хтось живе. Але хто? Пан Іван, чоловік Тамари, яка поза лікарським званням світу не бачить. А Іванцьо, він таки з бойків, газдує собі сам. У нього в шатрі і посуд, і постіль, і ремесло, і харчі — ціле газдівство. Возить глину тачками, копає грядки, поле, рівняє, садить-засіває на грядшах. І чого він не мав минулої осені! І буряки, і кріп, і огірки, і полуниці, і гарбузи, і кавуни, і малина, і... не тямлю вже більше, що. Усе те бралось за лоби і росло-цвіло. Ого, помідори забула! Іван усіх запрошував зайти та нарвати собі помідорів чи щипнути якого кавуна або гарбуза. Потім він заготовляв на зиму кислі огірки, квасив зелені помідори і заварював бурячки. Газда таки газда, що не кажіть! У нього газдівська кров з роду в рід. Як поночі, в уяві, а інколи й видимо-явно він бачить свої зелені опацькі Діли — верхи, порослі дрібним вівсиком

і зелені картопляною натиною. А там, повище, і ліс шумить-співає:

Бульбицю огрібаю, матиниця в'яне.
За тобою, моя любко,
Сердейко ми в'яне...

Може, й в'яне за Тамарою. Але вона піклується чорними дітьми, робить їм „шати”, витягує шматки скла та зашиває рани в м'ячів і кийків, що придбали в грі на елі там, у старій дільниці, де поголовно чорне населення. Але одного дня подружжя поставить на Діброві будиночок і заживе щасливо. Тоді, о, тоді матимемо ми де побувати!

Пан Олександр уже викінчив свій дім. Його білі стіни пан професор розмалював дрібним полтавським узором, такими квіточками, що в'ються вздовж підвалин та понад вікнами. Це гордість пана професора та вияв його всебічного таланту.

Немає вже Боска: кусливий був, і довелося позбутися вірного товариша. З ким плаватиме Олександр улітку?

З КРАЇНИ ЗА ГОРАМИ

На березі ватра. Палахкотять великі стовбури, тріскотить полум'я, і Олександр розказує:

— За горами, за Карпатами є країна, про яку до війни світ нічого не знав. По правді, не знали багато й брати-галичани, хоч ми одної крові. Це вже одні й другі володарі наші дбали, щоб між нами не було багато зв'язків. Їм бо залежало насамперед на змадлярщенні, а після першої світової війни на зчехізуванні тієї гарної закутини. Чи ви були в нас, на Карпатській Україні?

Олександр уже не вживає старої назви — Закарпаття, Підкарпаття. Для нього це Карпатська Україна, бо він бачив, як вона народилася й як померла.

— Була. Я студіювала в Празі, у Чехії, тож ми їздили на вакації в Карпати. Хоч воно й було по той бік кордону, але для нас це було майже як удома. У Великому Бичкові ми вигрівалися над берегами Тиси та купалися в її прудкій кришталево чистій воді.

— Отже, село, де я родився, на схід від Бичкова, поблизу Хусту. І хоч про Хуст у давнину ніхто не знав, та про Пилипець багато людей знало. Там бо о. Устянович року 1855-го видав першу книжку проповідей для священників. Щойно під час Другої війни вславився Хуст як столиця малої, але хороброї Карпатської України.

Я мав тоді п'ятнадцять літ і ходив до школи. Мій батько й двоє моїх братів були учасниками тих подій. Отож, коли мадяри зайняли нашу щойно народжену країну, всіх нас, учнів, учителів і монахів, забрали й повезли на словацьку границю. Там нас тримали одну добу в мастирі, збитих в кутку, під прицілом автоматів, що їх

направили на нас два цигани. Ми вже думали, що нас постріляють. Але вони переслухували нас і просліджували нашу справу, вчителів і монахів заарештували й повивозили, а нас, хлопців, розпустили. Що ж було мені робити? Я перейшов нелегально кордон і опинився в Ярославі, де вступив до гімназії. Там я вчився два роки.

Був сорок перший рік, як ми кидали школи та знову нелегально переходили Сян та діставалися до Галичини. Ми хотіли йти в Україну воювати. Але нас німці зловили та відставили до Берліну на роботи. З Берліну я втік і таки дістався до Галичини. Спершу записався до Малої Семінарії, але, коли творили Дивізію, я вступив до неї.

— Як з того можна пізнати, ви неспокійний дух і любите пригоди.

Олександр сміється:

— Це вже, мабуть, від дідів у мене така вдача. Мій предок прийшов з Полтавщини триста літ тому та поселився на Карпатській Україні. Звідти в мене на хаті й полтавський взір, хоч стиль хати не відповідає йому, й потреба мандрівки.

— Про Броди ви не потребуєте багато розказувати: всі ми знаємо, як там було.

— Е, не всі й не все. А вже напевно не було так, як писав Багрянний у своєму „Вогненному Колі”. Одне тільки правда: з тим відділом, що пробився крізь те коло, я дістався в Карпати, на потойбічне узбіччя. Там нас реформували й вислали на фронт під Грац, це вже в Австрії, на південь від Відня. Там ми стояли в тяжких боях з большевиками-москалями, але це був уже кінець війни та неминучий розпад і фронту, і німецької держави. Забрали ми, отже, наших ранених на ручні возики та й подалися на захід. Так ми йшли та їхали триста кілометрів. Не розказуватиму вам, які труднощі ми мали навіть з нашими таборовими владами та яких треба було хитрощів, щоб якось пробиватись крізь життя в ту пору. Та

ще й з нашими раненими. Я сам мав прострілене ліве рамено, прикинулася гангрена, і донині маю кулю в легенях. Але з тих пір, які б не були труднощі, ми їх побоювали, і то хитрощами. Так ми вилізли з усієї халепи та дісталися до Америки.

Олександр прижмує ліве око, і обоє — він і співрозмовниця — сміються.

— Ви й далі хитрун. Думаю, що завдяки хитрощам ви не переживали тут таких тяжких і неприємних перших часів, як інші емігранти.

— Це правда. Але тут допомогло мені знання англійської мови. Я вивчав її весь час побуту в Мюнхені. Попри те, я студював і в Українській Економічній Школі осягнув диплом економіста. Багато людей той час промарнувало, тому й мали опісля більші труднощі в чужині. Щодо мене, то я став уже тут, в Америці, продавцем у одній фірмі, потім власником бензинової станції, а тепер будівельником.

І справді! Пан Олександр сам побудував і свій дім, а тепер має власне будівельне підприємство, і кажуть люди, що йому гроші самі в руки лізуть.

— Бо я закінчив курс будівництва на Вейнському університеті. Це тоді, коли мав бензинову станцію. Інші, покінчивши з працею, йшли до хати, а я на студії. Вони звичайно тривають два роки, а я закінчив за півроку, дістав диплом, отже дозвіл на самостійну працю.

Пані Ліна розглядає будівельника з деякою міркою зацікавленості, але й недовіря:

— Як же ви могли так швидко закінчити студії предметів, яких ви не знали, бо, прецінь, ані у Львові, ані в Дивізії . . .

— Майте на увазі, мій батько був будівельником на цілий повіт, і я багато знав від нього, особливо, коли йдеться про практичний бік справи.

Ах, подумаєте, скільки людина має в собі успадко-

ваного від предків! Алеж чи невдача в коханні й подружжі теж звідти? Бурлацька бо доля випала нашому будівельникові . . .

У хаті в нього чистенько прибрано, а хазяйнує сам господар. На порозі перед хатою він залишає черевики, в яких прийшов із праці. Ліжка гладенько позастелювані, а має господар три спальні, очевидно, для гостей. Вітальню, кухню й купальню — само собою. Кімнати прибрані вишивками, на стінах образи з історичною тематикою та портрети письменників і о. Волошина. І має він чудовий патефон. Кого запросить до себе, тому грає українських пісень. До півночі й поза північ лунає в його хаті пісня, до того ж і сам він співак. Виривається пісня з хати, скитається в лісі та лягає на озерне плесо поночі. Тільки щастя десь забарилосся, і не входить воно в цей дім, ані під вікном його не стоїть. Але надіймося, що воно таки повернеться до Олександра, що він таки знайде кохану дружину та заживе з нею щасливо. Тут, на Діброві. Бо хоч і має він житло чи й навіть два в інших місцях, його місце таки на Діброві. Він перший та єдиний, поза Петром, постійний житель Діброви.

Сусідує з Олександровою садибою гладенька, дбайливо доглядана травичка пана Андрія. Як він її стриже, як гладить, як чеше! Наче дорогого перегонового коня. Травичка росте м'якенька, густенька, зелененька. Канадські гуси її вподобали й віддають їй першість перед іншими травичками Діброви. А пан Андрій, якщо не косить, не поле травички та ще щось при ній не ворожить, то сидить перед своїм шатром із зеленого, як і в Івана, брезенту, та відпочиває або підкріплюється добрим куском ковбаси й порядним шматком хліба, хоч ув Америці всі шматочки тоненькі, маленькі та однакові розміром. Це вам не те, що в нас: як заїде ножем, як відріже пайдигу, є що в руки взяти, є що й на зуби покласти! Ну, а все ж

таки, попри все те, живемо й хліб жуємо, хоч і в маленьких шматочках.

Не легко було нам довідатись від Андрія про його історію, а, власне, як і чому покинув рідний край та дістався сюди. Мабуть, він не дуже говіркий. Все ж нам удалося. Одного недільного пополудня ми зішлись із ним та Іваном, як звичайно, на Івановій лавочці, і ось що вони обидва нам розказали.

ПІД ВЕЛИКДЕНЬ

— Ми обидва з Іваном вирішили були залишитися вдома, тобто у Львові. Більша частина наших колег зразу ж пішла на захід, бо вони знали, чого можна було дочекатися від большевиків. А ми вирішили, що треба залишитися, бо ж комусь треба працювати для своїх, хоч і в якому несприятливому положенні. До того ж, ми не знали большевиків та й вони нас не знали. Чого могли від нас хотіти?

Ми обидва влаштувалися в студентській кухні — Іван на вул. Міцкевича 12, а я в Студентському Домі. Думали, працюватимемо, а крім того, студіюватимемо, і якимось воно буде. Але не довго. Швидко стали арештувати студентів-українців. Щодня когось бракувало. Тривожні вістки люди переказували пошепки одні одним. Уже тоді не знати було, хто став на службу большевикам і хто доносить. А робили це, з правила, чужі. Ми стереглися зустрічей з ними, але вони нишпорили й розвідували. Зрештою, большевики захопили ненарушений апарат польської адміністрації та всі секретні інформації. Кожен з нас мав свою картку в картотеці, і там легко будь-кому віднайти кожного. За теперішнє вони нас не могли чіпати, бо ми, поза своєю роботою й студіями, нікуди й ні до чого не вмішувалися.

Але студентів бракувало по кілька осіб щодня. От ми й зійшлися вшістьох та й вирішили не чекати, поки хвиля докотиться до нас, бо коло все більше й більше звужується та, очевидно, нас чекає те саме, що й інших. Виробили ми докладний план, куди й де йти та як поводитися в кожному випадкові. Кожен із нас узяв із собою тільки

ранець із запасною білизною, черевиками, хлібом і салом, і ми подалися в околицю, яку більшість з нас знала. Бо якось так склалося, що частина з нас була уродженцями Бойківщини. Знали ми села, знали й людей. Одинцем кожний з нас дістався до Ступосян. Це село над Сяном у тому місці, де Сян уже збіг із висот, на яких впливає у Сянках, і, вижолобивши собі русло, пливе-в'ється поміж горами й селом у розмірно неглибокому проваллі. Там, у Ступосянах, ми перебули кілька днів, розглядаючи околиці та вивчаючи обставини. Призначили втечу на одну ніч, при цьому вибрали провідника нашої групи. Було також видано розпорядження: на випадок потреби кожен рятує своє життя сам.

Ніч була зоряна, і ми йшли стежками поза городами, прокрадаючись у тінях верб та ясенів, що росли по городах. Дорога, однак, швидко покинула село та почала наближатися до річки. Ми чули її шум. Він був гучний тут, бо Сян у тому місці стрибає по камінних порогах, пропливає вузькими гамірними протоками та розливається по ріні плес. Здавалося, пару кроків, і ми опинимось на березі. Але не було воно так близько, як здавалося. До того ж, зійшов місяць, стало ясно, дуже ясно. Ми вже чули рівномірні кроки большевицьких прикордонних сторожів, проте ми йшли, прокрадаючись. Місяць освітив нас дуже ясно так, що, мабуть, нас було здалеку видно. Із-за кущів вийшов вартовий і крикнув: „Стої! Рукі вверх! Стреляю!” Декілька інших обступили нас і повели до будинку прикордонної сторожі. Наша втеча не увінчалась успіхом. Що ж буде далі з нами? Командир сторожі був, як виявилось, українець, дуже милий чоловік. Він почав нас переслухувати. Ми йому розказали, що нічого злого ми не зробили, що нам загрожував арешт, як це сталося з нашими друзями, і що ми воліли втікати, ніж згинуть десь у льохах НКВД.

Він, мабуть, добре розумів наше положення, бо ду-

же співчутливо поставився до нас та ще й жалів нас: „От, шкода, хороші хлопці! Покінчили б студії, були б з вас хороші працівники. А так... ну, нічого, посидите до завтра, а там видно буде. Все ж майте на увазі: вас чекає далека дорога”. Запитав нас, чого нам треба, і при-слав хліба й кави, а сало ми мали своє. Ще й додав: „Підкріпляйтеся, хлопці!”

Під дверима й за вікном сторожа з рушницями напо-готові.

Поїли ми та й вирішили, що ще не все втрачено, будь що буде. По дорозі старатимемось утікти, щоб там не було. Не дивлячись на невдачу, ми жартували й видуму-вали різні небилиці. Тільки один із нашої п'ятки таки за-ломився, втратив віру, плакав.

Вранці нас знову відвідав командир, питав, як спа-ли та чого нам треба. Я попросив, щоб мені віддали мої запасні черевики, бо перед тим у нас відібрали всі речі. Мені їх повернули, а командир сказав: „Вони тобі при-дадуться”.

Раннім пополуднем нас вивели, розташували двійка-ми та й повели. З переднім і заднім ішов вояк. Сказали: „Шаг направо, шаг налево — стреляю!” Передній вояк був москаль, задній — грузин, гарний парняга; я йшов із ним упарі. Ми зовсім мило розговорилися. Я питав про Грузію. Із його розмови, а ще більше з недовмвлювань я зрозумів, що грузини не мають причини любити больше-виків так, як і українці, хоч сам Сталін і був грузин.

Так ми йшли вздовж річки дорогою, аж поки не дій-шли до місця, де Сян повертає ліворуч, а дорога бере пра-воруч, до села Озвиняч. Це була остання можливість про-бувати втечі. Горбач, що йшов із переднім вояком, був сильний хлопець, спортсвець, він і був нашим провідником.

— Вже! — крикнув він і кинувся на конвоїра, об-нявши його разом із рушницею. Сусід вихопив багнет і проколов ним конвоїра. Але, хоч це й сталося блискавич-

но, той мав ще час вихопити й кинути гранату. В той час я кинувся на свого конвоїра та задушив його руками.

Андрій показує міцні, широкі долоні. Його оголені рамена вузлуваті від вироблених, міцних мускулів.

— Його очі, — продовжував Андрій, — повні жаху, снилися мені довгий час, сняться вони мені й тепер, і не можу їх забути, хоч то й був москаль. Алеж тоді там означало — життя або смерть. Або, принаймні, муки в казематах московських загарбників. Не було вибору.

Те, що наступило потім, відбулося теж блискавично. Ми кинулися до річки. На горбках заграли скоростріли. Прибігли інші прикордонники. За нами посипалися кулі. Але ми швидко перебрили через річку й опинилися на іншому березі. Ми були врятовані.

Андрій віддихнув з полегшею, наче б це відбувалося тепер, наче це було вчора чи нині. Але тоді він був молодим студентом, а тепер його волосся густо пересипане сивиною, а на скронях воно зовсім сиве.

— Я з ним не був у тому часі, — виручив його Іван, — бо тоді, коли їх вночі обступили прикордонники, я якимсь чудом відірвався від нашої групи і скочив у воду. На щастя, вода в тому місці була глибока, і я пірнув по шию, навіть по ніс. За мною посипались кулі, але я таки добився до другого берега. Виліз із води, трусився від холоду, дзвонячи зубами, та від напруги. Треба знати, що це був травень, і на горах де-не-де ще лежав сніг, і вода була льодово-холодна. Я побіг до найближчого селянина, скинув із себе мокрий одяг — вони взяли його висушити — і заліз у сіно, і заснув. Я мусів довго й смачно спати, відсипляючи нервову напругу останніх тижнів, а особливо останніх днів. Коли я прокинувся, люди поверталися з церкви — був якраз Великдень. Відправа відбувалася в школі, бо село перерізав новий більшовицько-німецький кордон, і церква залишилася на тому боці. У того селянина переодягнули мене в селянський одяг, і я вирішив ще

почекати. Я вірив твердо й непохитно, що мої друзі таки врятуються і я з'єднаюся з ними для дальшої мандрівки. Я підходив до берега й прислухувався, що діється на тому боці. Щойно другого дня, коли почув стріли, я був певен, що це погоня за ними. Але чи вдалося їм?

— Перейшовши на другий берег, — знову продовжував Андрій, — ми попростували до священника, що був мені знайомий. Він примістив нас в іншій кімнаті, бо боявся німців, які, знаючи про стрілянину, напевно будуть шукати в нього перебіжчиків. Так і сталося.

Священик мав доньок, і вони бігали до нас, гостилися в нас і в батьків, що не було дуже розумно чи хитро, бо німці нас розшукали. Німець, що прийшов до священника, заявив: „У вас є люди!“ — „Так, — відповіли йому, — це вчителі з сусідніх сіл прийшли до нас у гості, бо сьогодні ж Великдень! Ось і ви сядьте, вип'ємо, закусямо...“

Сіли вони, гостили й поїли того німчиська, думали, що забуде про „гостей“. Але він попив, устав та й каже: „Шнапс іст шнапс, дінст іст дінст“ — горілка — горілкою, а служба — службою, а тепер хочу бачити гостей!”

Що ж було робити? Зайшов він до нас у кімнату та й каже просто:

„Ви — перебіжчики. Ми мусимо видати вас большевикам, бо такий у нас договір. Будьте о п'ятій годині на станиці!“ А вже в дверях притишеним голосом: „Дорога — на Балигород до Ясла“.

Очевидно, на станицю ми не пішли, а подалися пішки до Балигорода. Там роздобули зв'язок із нашими людьми, дістали документи та поїхали до Ясла, а відтіля, як і всі інші, як тисячі нас — світ за очі! . .

— Коли я ввійшов до кімнати, — доповнював Іван, — той німчисько якраз обіцяв їм поворот до большевиків. Мене він не чіпав: я був одягнений по-бойківському, то виглядало, що я прийшов до єгомосця за справою. Але й

мені не було приємно слухати милої обіцянки того німчеська, хоч він виявився не з гірших, коли так з нами поступив. З ними я й помандрував далі. Отакий то Великдень ми мали 1940 року!

— Мали ви щастя як з одного, так і з другого боку, і в обох випадках ви зустріли непоганих людей, — підмітила пані Ірина.

— Очевидно. А найкраще я згадую того командира прикордонників. Він же навмисне дав нам такий слабкий конвой. Міг надіятись, що використаємо цю обставину. В обороні життя й волі людина робиться сильна, непоборна та інколи не одного, а кількох ворогів перемагає . . .

— Як же тоді пояснити те, що великий український нарід, такий хоробрий та так доведений до кінця більшовиками-москвинами, і досі не потрапив скинути з себе ярма? — запитав Олександр, який надійшов до групки якраз тоді, коли Андрій закінчив свою розповідь.

Вечір спадав на Діброву. Озеро вигладилось і було подібне на шматок сталі, що його хтось визубив та повикроював і кинув у провалля. По ньому снувала фльотилія канадських гусок. Вони пливли до свого острова.

ДИМОК НА УЗЛІСІ

— Тату, тату, швиденько!

Пан Бравн вийшов із хати. Лисавий, трохи похилий — у нього всю зиму боліла спина.

— Бачиш?! — кликав радісно схвильований Деві. Це молодший син. У руках він держав сокиру, якою щойно рубав поліна.

Обидва, батько й син, тихцем підкралися до авта. Синій „Бюік” з білим дахом спочивав собі мирно біля дороги. Перед бічним дзеркальцем сидів Синій пташок. Щебетав-співав, підстрибував і витанцьовував. Його солодка весняна пісенька дзвеніла й грала в холоднуватому ранньовесняному повітрі. Час від часу пташок переставав співати та, ніжно воркуючи, клював дзьобиком дзеркальце. У ньому, в тому дзеркальці, з'являвся такий же дуже гарний Синій пташок. Увесь блакитний, як дрібочка небесної синьки, на підборідді легкий пурпур заходячого сонця. Так, пташинка в дзеркальці, треба сказати, була дуже гарна, дуже принадна. Синій пташок, очевидно, залицявся до пташинки в дзеркальці. Він приспівував, пританцьовував, щебетав. Час від часу прикладав дзьобик та цілував пташинку в дзеркальці. Але вона була холодна, невразлива, недійсна.

Отаке буває й наше кохання: ми віддаємо йому все наше серце, всі почування, але наша кохана далека, холодна й чужа...

Була провесна, що ледве воскресла з зимового сну, і Діброва прокидалася до нового життя. На модринах щойно розпускалися бруньки, білі берези клали свої стрункі, погнуті вітром, стани на бурий рельєф безлистих дубів

там, по той бік озера. А воно хлюпотіло дрібними хвилями, що їх морщив холодний вітер. Вони збиралися в легко поморщені складки з дрібочкою пінки на чубках. Озеро було, як гладка зеленкувато-синява сукня Ласкавої Пані, прибрана фальбанами й ніжним білим мереживом. Від озера чи з-поза нього та лісу, чи, може, від блідої далини летів легіт, слалася велика весняна туга. І Синій пташок був закоханий, бо це була пора його кохання. Прикро було, що не мав пари, тож і шукав її, співаючи ніжно.

Батько й син стояли тихесенько, сховані за рогом хати. Синій пташок співав і вертівся, і підстрибував. Алеж і він вкінці зміркував, що його любка якась далека й холодна. Повернув голівку, заглянув до авта крізь відчинене вікно: там над кермом сиділа пташка і дивилася на нього закоханими очима. Сповнений радістю, Синій пташок влетів до авта і припав дзьобиком до пташинки в дзеркалі, до себе самого, відбитого в сяючій тафельці на тлі дерев та кущів, що росли позад авта. Там був ліс, що ледве прокидався зі зимового сну. Але пташине серце давно вже прокинулося й тужило, і Синій пташок заспівав і затріпотів крильцятками, милуючись собою в дзеркалі.

Деві причинив вікно, зайшов до авта й зловив Синього пташка. Тримав у долоні оцю крихітку синяви, сповнену мріями про кохання, злегка гладив пальцем голівку та рожеве підборіддя, що прикривало маленьке горлечко. Воно перед хвилиною співало, але тепер, налякане, замовкло. Батько з сином розглядали пташка та любувалися ним. Бідне створіннячко непокоїлося та старалося вирватися з руки, його серденько билосся, очі були повні переляку.

— Не бійся, маленький! — говорив Деві. — Не зроблю тобі нічого злого. Он, бачиш, усі ці пташки, що ти до

них співав — це ти сам. Я віднесу тебе до лісу, і там ти напевно знайдеш собі пару.

Батько й син ще хвилинку полюбувалися пташком. Тоді Деві подався в хашу, що росла тут же біля хати, і там випустив Синього. Він стріпнув крильцятами, ніби струшуючи з них пил, і пурхнув на дерево. Зараз же з гущавини його корони озвалася його пісенька. Десь із недалекого чагарнику долетіло слабке щебетання. Туди й подався Синій, і зник у лісі, що прокидався до нового життя.

Пан Бравн сів під хатою з того боку, що прилягає до лісу, і дивився з приємністю на озеро й на ліс. По тому боці, на помості, вже було декілька молодих людей, які сиділи або й лежали, вигріваючись на ще слабкому сонці. Але місце, де сидів пан Бравн, було захищене від північного вітру, і там було дійсно дуже тепло, і пан Бравн повернув до сонця спину та, гріючи її, подрімував. Це був справжній повний відпочинок без бажань і потреби щось думати чи чимсь займатися. І такий відпочинок н лежав йому. За ним була тяжка зима. Хвороба хребців спричинювала йому багато страждань. Приходилось лежати в металевих апаратах, що витягали чи вирівнювали спину. Ще добре, що хлопці зайнялися бюрою і повели бизнес. А то без них його фірма зовсім би впала. Завдяки їм не припинився продаж ліків, що їх пан Бравн розповсюджував, маючи представництва великих фірм, які виробляли ті ліки.

У той час, коли батько відпочивав, Деві далі рубав дрова. На велику колодку він клав порізані кругляки і, замажуючись, вдаряв сокирою: бах! ах! — лунав відгомін лісом. Щоправда, робота не йшла дуже шпарко, але, як на шістнадцятилітнього хлопця, і так було добре. Він усміхався до своєї праці, мабуть, був задоволений своєю вправою, і приємно було йому почувати себе здоровим і

кріпким. Час від часу переставав рубати, промацував свої біцепси і думав про завтрашній бейзбол.

Дрова він рубав дрібно, тільки так, щоб куски придалися до ватри чи, як кажуть американці, файерплейс. Набравши дров, він заніс у хату і, зайшовши до кухні, підкинув нове поліно, поправивши гачком те, що дотлівало. На ділі, це не була кухня, лише простора кімната, подовгувата, де в одному кінці була піч і водопровід, а в другому камін, під стінами фотелики й канапка, шафки з книжками й журналами. Пані Бравн якраз розкрила книжку про птахів і вишукувала тих, що їх помітила на Діброві. Тепер якраз весна, і багато з них, повернувшись із півдня, будують гнізда. Ось тут, на дереві, зараз біля входу до хати балтімор оріол має гніздечко, він так мило співає.

— Маємо двох синів. Оцей, молодший, ходить до гайскул, а старший студіює металургію; його нині тут немає, бо має іспит і дуже багато науки. А Дейвід дуже пильний і амбітний. Знаєте, вони обидва адоптовані. Ми їх взяли з дому для сиріт, коли вони мали по кілька днів віку. Я виховала їх, і вони мої. І вони це знають, і вони люблять нас і шанують. Вони такі добрі діти, що ліпших не може бути.

— То добре, дуже добре. Виховати дітей — це не легка справа. Ви он гляньте на ваших сусідів: як багато турбот спричиняють їм їхні діти! Ви перші, що не нарікаєте на них. Ваші сусіди також кажуть, що їхні діти не люблять їхати з ними на Діброву, а от ваші . . .

— Та наші теж воліли б, щоб це було велике озеро, щоб на ньому були моторівки, і щоб можна було бігати по озері на водяних лещатах. Алеж ми купили цей закуток тут, довідавшись про нього від мого брата, і нам тут добре, затишно й приємно. Знаєте, мій чоловік хворіє . . .

— Так, пан розказував мені. То добре, що ви задо-

волені дітьми і своїм милим закутком. І приємно, що ваш дім крайній, що ліс є вашим сусідом. Не великий він і не багато в ньому звірів, все ж можна спостерігати деяких з тих, що там живуть. А восени ростуть гриби.

Пан Бравн зайшов у хату, щоб узяти собі пляшку кока-коли, і пристав до розмови.

— Для людей, що не цікавляться природою, тут наче б нема нічого помітного. Але я завжди знайду собі щось нове, щось із життя природи та її дітей-звірів. Ось, наприклад, пливемо ми човном, і чую ніби плач дитини. Кажу до хлопців: „Веслуйте швидко до берега, там десь щось сталося, якась дитина квилить...” Підпливаємо, знаєте, до берега, а на ньому — що б ви подумали? — вуж завдовжки з одного ярда держить в роті жабу. А вона так кричала, наче дитина квиліла. Я ніколи не повірив би, що жаби так кричать. Коли ми наблизились, вуж поповз у траву, і там уже вмовкло квиління жаби — певно, з'їв її.

— Має право: це його добич і його харч. Так у природі зберігається рівновага: кожне має ворога, що його нищить. Так виникає цілий ланцюг, яким пов'язані тварини між собою та контролюють одні інших. Це нагадує вірш Августа де Моргана:

Великі блохи мають малих бліх
На своїх спинах.
Малих бліх кусають менші блохи,
І так у нескінченність...

— Тільки люди вирвалися з-під того правила.

— О, ні, так добре нема. Ми маємо також наші бактерії і віруси, і всілякі склерози, і... ви маєте свою спину. А ваші фармацевтичні фірми роблять ліки, ви їх продаєте, і так воно знову, як з тими блохами...

Панство Бравн сміються, Деві бере весла й вихо-

дить на озеро. Довкола хати кружляють ластівки. Вони зліпили гніздечко у панства Бравн під дахом хати над самими дверми. Прийшлося панові підбити дощечку, щоб не дістати дечого на голову. Гніздечко заслонило номер дому, тільки дев'ятку видно. Але то нічого, сюди й так ніякі листи не приходять, а якби й прийшли, то дім панства Бравн кожний знайде і покаже, бо він тут між нами американець. Хоч і ми вже ніби теж, але ми трохи інакші.

ДУРНЕ КОХАННЯ

Не багато змінилося праворуч дороги. Весна, як і щороку, незмінна: співають птахи і цвітуть проліски. Бліді вони, не такі суто-блакитні чи рожеві або білі, як наші. Їхні пелюстки вузькі й прозорі, наче крильцятка неживого метелика, поморщені й безбарвні. Навіть не творять вінця, не закривають чашечками, і поміж пелюстками зеленіють їхні краєчки. Коротко, не така то мила квіточка, повна весняної радості, зашаріла від сонця та розмальована синькою, а сумна, непомітна попелюшка.

Попелюшко, не сумуй! Хоч у тебе немає краси і мало хто тебе помітить серед сухих трав, твій коханець — весняний вітер прилетить до тебе і принесе тобі запліднюючу пилінку. Так і ти сповниш своє завдання і біг життя завершиш серед трав біля ніг лісу. І ніхто не торкне тебе, по тебе не посягнуть жадні руки людини, врадуваної весною.

Такі то проліски цвітуть у гайку за межею господарів з Поділля. А й справді, це ж їхній дім! Дрібна травичка чистенько пострижена, на ній білими камінчиками витикані беріжки кльомбів. Посередині фігурка Матері Божої. Така звичайна, безпретенсійна, як у наших селян, бувало, стояла серед квітника.

Відлита з білого гіпсу, у синій намітці, яку розвела руками, готова притулити до себе й покрити омофором всіх тих, що прибігають до Неї. Грядочки господиня обсадила цієї весни купчастими гвоздичками. Вони цвітуть цілими головками і дуже різнобарвно-строкато. Виглядають, наче кольоровий мачок. Тут американці називають їх Солодким Вільгельмом. Може тому, що їхній запах со-

лодкуватий. Але — де ж Поділля? Де вирізок нашої України?!

— Ми садили два роки соняшники, ви пригадуєте собі їх. Не для себе, бо пощо нам? Для всіх. Хто хотів, скуб. А потім перестали, бо пощо нам для людей робити? Хто хоче, хай собі сам посадить.

Перед порогом біла плита з гарно вигладженого каменя, — і ви вже в хаті.

О! Це вже справжній американський дім! У вітальні килим, столики, шафки і квітки з пластики й камінік. О, його затінює острішок із золотої бляхи, він сам коштував вісімдесят доларів. І грубка, а в ній березові поліна і вимурувані стіни з вузьких гладеньких цеглинок. Ого! Сама робота коштувала двісті доларів! Ця вітальня сполучена з кухнею, де водопровід, газова піч і чудовий холодильник. О, а з неї двері до спальні і ще до іншої — їх аж три. Широкоі подвійні ліжка з накинутими на них квітастими намітками. Америка! Ніщо тут не нагадає українців.

Пошпакуватів чуб кріпкого господаря, і дружина його поповнішала. Але усмішка залишилася такою, як була колись. Тільки декілька зморщок промережало чоло.

— Гарно в вас! По-американськи...

— Та гарно, але що з того? Це тільки тут, а в Дітройті маємо ще один дім, мурований. Є де жити, є вигода і все, як в Америці; рефріджерейтор ще не такий маємо, а піч, щоб ви побачили! Але...

— Але?..

— Є де жити, чи тут, чи в Дітройті, але... нема кому.

— Як то нема? Ви ж мали доньку.

Усміхається, але поза усмішкою ніби ховається сум.

— Мали, та що з того?

— Як то? Померла?

— Та ні, живе. Але не наша вона вже. Ще поки була вдома, то й сюди любила приїжджати та з молодими по-

товаришувати, покупатися й повеслувати. Ми для неї не скупилися, небо раді б були прихилити...

Так, пригадую собі: ходила в рожевому купальному костюмі, була круглява, але симетрично збудована й мила...

— Покінчила школу та й пішла студіювати. На університет, знаєте. Математику.

— О-о-о! Це тяжка наука!

Мама всміхається, і в її усмішці деяке задоволення.

— Та тяжка наука, то правда. Але таку собі вибрала, то ми вже й не перечили. Як хоче. Але дівчат мало студіює, на її курсі було тільки їх дві. Решта були самі хлопці. Та й пропала дитина!

„Ого! З'їли її канібали”, — думаю...

— Спершу ми не звертали уваги, куди та й з ким ходить. Зрештою, вчилася ж. Але перестала їздити з нами на Діброву, ніби мала вчитися. І якась інша зробилася. Ніби ставала чужою, якась задумана, інша дитина. Яюсь раз ми таки взяли її на Діброву. Але вона не йде купатися, не йде між молодих. Сидить у хаті чи на городі, та щось собі думає. Що таке з дитиною? — гадаю собі. Та й довідалась: любиться. Та ще й з ким! З чужим, десь із Тексасу. І не покину, — каже, — люблю!

Не допомгло ані ляяти, ані карати. Любови з серця не виб'єш. Де там! Та ще любови до чужого. І стала дитина чужою, за чужим.

Мати йде до спальні й приносить знімок. Як колись робила вдома, витирає скло хвартухом і показує.

— Прийшлося справити весілля. Щоб люди не казали, що на віру живе.

На знімку весільна група, самі молоді та їхні дружки й дружки. Батьків немає. Від рясних суконь, вельонів і букетів — чимось чужим. Америкою. І чоловіки в білих жакетах. Молодий — гарний, чорнобривий, круглолиций.

Молода — не висока, круглява. На обличчі самовпевнений усміх. Так, вона перемогла, досягнула, що хотіла.

— А зять у вас гарний і милий з обличчя.

Мати всміхається, цим разом ясніше, веселіше.

— Та він файний хлоп, нема що казати. І добрий, і розумний. Навіть по-українському навчився. Газету вам читає, як не кожний українець потрафить. І її любить, і...

— Вас шанує.

— Та, може, й шанує. А коли ми їх видимо? Як тільки побралися, пішли геть від нас. Хоч хата наша просто-ра, мурована, і для всіх є місце. Бо ми, як будували, гадали, що доньці буде, та й унукам. А вони пішли у ви-наймлену. Та й сюди не приїздять. Тільки часом зайдуть, так, як у гості.

Знімок вертається на своє місце в спальні. Крізь вікно — озеро й бліда зелень молоденьких бруньок модрин.

— Сподівається дитини десь тепер.

Батько сидить на делікатному ясному стільці, підпер голову руками і слухає. Певно, цю розповідь чув уже не раз. Певно, не одним скаржилася дружина.

— То, певно, частіше до вас заходитимуть і, може, з онучком приїздитимуть сюди, на Діброву.

Мати вагається: та, може...

А кімнат не винаймають для інших: як нема для ко-го, то хай буде для себе. Он, взимку були в Нью Йорку, у краян. Запросили їх до себе на літо. Най вони побудуть! А потім ще других запросять. Бо грошей їм не треба.

— Але ви мені скажіть: мала вона до вибору між чужим і своїм хлопцем?

— Та де мала? Наші хлопці не поважають дівчат, що вчать. Вони й самі не дуже горнутья до науки. Каж-ний дивиться, як би найскорше взяти якусь роботу та й починати гроші заробляти. Ті гроші — то спокуса, то ма-мона! А як ні, то йдуть до війська, як ось тут не один зро-бив. Аби кудись поїхаги та зазнати якихось пригод. А

потім вертаються, зараз женяться з чужинками і стають до якоїсь заробіткової праці.

Так, так воно є. Тож не диво, що дівчина, маючи до вибору між самотою і чужим, вибрала друге.

— Але ви не гадайте, що то тільки в нас така дитина вдалася! Ви подивіться по Дітройті: що не родина, то те саме. Он, недалеко шукати, Мирон айришку взяв, уже двоє дітей мають. А й тут, за межею, хлопець з чужою зв'язався. Уже не кажу про сина того пана, що виїхав з Дітройту, — взяв якусь французенку, чи що, та й зовсім свого відцурався. Може, тому й батько забрався від людей, бо знають його . . . А вже найгірше, що деякі українки любляться з арабами-мусулманами. А то, знаєте, невірні, мусулмани. Та ще й мають право мати кілька жінок. Через те не хочуть їм дати горожанства, бо в Америці многоженство заборонене. А панни не хочуть їх покинути, а вони не хочуть покинути віри своєї. І щоб ви знали, їх уже кілька так закохалося у Дітройті. А наша ж вийшла за католика, до того ж він дуже релігійний. А то — невірні, здавен-давна вороги нашої віри.

Обличчя в матері прояснюється, і на нього повертається вибачлива усмішка.

Так, любов дурна, і немає проти неї ліку.

А батьки турбуються й страждають . . .

НА ПІСКОВОМУ ПАГОРБІ

Міркуючи про кохання, ви йдете далі та приглядаєтесь до цієї смуги. Он декілька ділянок, частинно вичищених і засаджених деревами, а частинно ще покритих хашею. В основному всіх їх можна б назвати Слюсарчуківкою, бо, крім ділянки пана Мілянича, що залишилась тут, хоч він сам вимандрував (на ній понад хашею пишається кременезний дуб), — всі інші належать до сім'ї Слюсарчуків. Тут бо пані Оля має ділянку, і, може, то її злень надає кольориту її малюнкам так, як надозерна віддає їй синьку й аквамарину. І гайок пана Атанаса межує з потічком, що відділяє цю смугу від господарства пана Степана. Колись там був штучно зроблений острів і річка, по якій діти пускали човники. Відкупив те пан Атанас, і зникла річка й острівець, а на тому місці постав гайок і поросла гладка зелена травичка.

Небагато змінилося теж на ділянці пана Степана. Правда, пані Марійка відійшла у вічність, бо її переміг грізний ворог. Якби ми були греками, ми сказали б: цю праведну душу Харон перевіз через Стикс. Її не займав навіть Цербер, хоч який він лютий. Тепер вона проходиться по гайку, відпочиває на гладенькій мураві, і всі її страждання вже поза нею. Чи думає вона про свій дімок, свої квіточки і чи згадує потічок, що журкотить у гайку? . .

Але її справжня тінь-спомин тут ще така жива! На городчику, як і давніше, дбайливо посіяно квітки, і Степан не жаліє водички. На грядках, як і давніше, знову трохи городини. Бо життя — не знає зупинки. Ми зникаємо з нього, а ті, що залишаються, мають своє життя, і

його дії, хоч які б малі, важніші для них, як цілий, такий заселений Гадес.

І тому Степан далі щось довбає на подвір'ї, і діти граються над потічком, і ластівки, як завжди, повернулися до свого гніздечка. У хаті ж усе, як було. Здається, що Марія перед хвилиною готовила обід і тепер вийшла на грядки. Її посуд ще не помитий, на столі надрізаний хліб і ті самі коржики, і пляшка з водою, що її заохолодила в холодильнику. Ви сідаєте на її софці та слухаєте тишу, що царює в хаті, дивитесь у вікно, і, як завжди, в ньому — озеро і дібров'яний берег.

Ви йдете далі дорогою і поглядаєте праворуч і думаєте: терен тут підноситься, але, мабуть, черпали з нього пісок, бо горбовина залишилася нерівна, наче зубами повикушувана. І ніхто з нових не поклав на ньому будинку. Життя тут припинилося.

Є тільки мала зміна: пан Щур продав один зі своїх двох будинків панству Василям. Про те ми довідалися несподівано, коли зайшли шукати пана Щура. Так, це — нові власники!

Пані меле на машинці м'ясо. Ми придивляємось і здається, що нам щось пригадується. Ах, так, це ж ми — вдома... Скільки літ! Подумати лише — майже двадцять літ! Так довго ми забарились в дорозі! А вибирались ми з дому, щоб перебути лише негодую...

... Львів... Кухня... Кася меле м'ясо. Бицьо вертиться біля неї.

— „Бицьо, жеби ці джві сьціслі, не драпай по ногах! Панцю, кілька має бути шницлів?..”

Дзвінок: Роман прийшов зі школи. Кидає торбу, аж олівці деренчать...

Знаєш, Зонька...

Телефон...

Папужки мають малих, і хата гомонить від їхнього цвічання...

То мусіло бути давно, десь глибоко, десь далеко в минулому. Може, воно відбувалося в підсвідомості, а може, ми читали таку книжку чи бачили фільм такий...

Думки відпливли в глиб часу, і глибинь увійшла поміж нас і дійсність.

Панство Василі купили дімок. Пан з буйним чорним чубом, присипаним сивиною, дивиться розумними очима, і його м'який мелодійний голос легким алегро вливається в симфонію дібров'яних буднів. Пан лягає перед домом на лежанку, примикає очі, мабуть, відпочиває. Може, слухає музику озера й лісу та весняного етюд, і думки його відлетіли далеко-далеко. А може, нам тільки так здається, може, вони не так далеко, не в царині мистецтва, а тільки б'ються вони серед ускладнень, що їх принесло життя. Може, доля доні сповнює його журбою...

МАНДРІВНИК

Пан Антонович згрібає листя. Бо осінь у Діброві. Робить це без ентузіазму. Кому, вкінці, шкодило б, якби залишилось це мертве листя, що ним грається вітер? І немає його багато, бо й не росте багато на його ділянці. То сухий видолинок, Сагара. Світить він пісковим дном та прилягає до білого обриву, і здається, що його хтось викусив з нього.

Осіній вітер приносить нове листя. Крізь оголені віти дерев просвічується узбіччя і поза ним невиразна, сповита туманом, далечінь!

Кидає працю, якщо таке ліниве махання граблями можна назвати працею, сідає за столом, якого привіз із собою, і дивиться понад озеро, наче на дібров'яний берег. Але він поволі віддалюється, Діброва й озеро маліють і наче б поринали і в глибині його думок і спогадів.

Хтось малював картину: містечко, сповите туманом, десь там у мрійній далині. Напереді лісок, озеро, поля й дороги. Просторі, безконечні дороги. Картина недокінчена, наче трохи вилянула чи затерта. Це — мертва природа. Немає в ній людини. Мабуть, артист забув намалювати невисокого, плечистого чоловіка в гранатовій краткованій сорочці і спортових штанях. Чоловіка, що дивиться понад озеро і шукає себе в діях минулого.

Карпати. Мальовані ніжними пастелями, зелені гори по той бік кордону. З малої іскри спалахує полум'я — Карпатська Україна.

Провалюється великодержавний сон чехів. Смішне: зліпок з трьох, хоч і слов'янських, та таких різних наро-

дів, мав би творити чеську державу! Але на її рубежах став споконвічний ворог — німці. Його й Гітлера нестримна воля підбоїв.

Не сидіти було довше в Празі, столиці Чех, студіюючи та політикуючи. По-емігрантськи. Кликала земля. Гнав зов крови. І яскраві картини, яких не забував ніколи: оселі, рідко розсіпані по горах і в долинах річок. Їх усього шістсот тисяч, цих карпатців. Полюбив їх, мандруючи горами під час літнього дозвілля. Кликали: прийди! Помагай будувати державу!

Сильніший був той клич, ніж розумові обчислення й міркування. Не міг і не старався йому опертися: ідея вічна і спалахує самочинно — раз тут, то знову там.

Останній поїзд. Тарахкотять колеса по непевному шляху. За кілька годин займуть його мадяри. Їх кілька в поїзді. Пробираються до Хусту. В такт коліс стукотять молоді серця. Швидше б, швидше! Від нетерплячки хочеться кинутись бігцем та навпростець горами. Щоб зібрати таких, як вони, щоб зорганізувати відпір. Час наглити!

Належить до команди Карпатської Січі і несе відповідальність за організацію цієї національної гвардії.

Сходить сонце з темряви. Будується Українська Держава. Тут, за горами, тут, з окраєчка рубіжної землі. Завтра обійме полум'я сусідню Україну, Буковину, всі землі.

О! Яке піднесення, яка візія!

Кольоровий фільм: успіхи й труднощі чергуються. Але це шлях до перемоги. Завтра чехи — браття-слов'яни — застромлять ніж у спину молодій державі. Яка короткозорість, яка нерозумна заїлість! Нападають на команду Карпатської Січі, облягають січові касарні з намаганням розбрати їх і зліквідувати порив до волі. Так приготують шлях мадярам, відвічним загарбникам українських

земель. Мадяри, за згодою Гітлера, нападають на новостворену державу й задушують ясне полум'я волі.

Пробираються крізь гори, щоб з гіркотою невдачі винести життя й молоді сподівання. Рветься короткометражний фільм.

Полон. З тюремного вікна приглядається, як мадяри вишколюють своїх рекрутів. Не вміють навіть маршувати, не то держати в руках рушниці. Душу рве питання: чому ми не змогли оборонити нашої молодої держави перед таким нікчемним ворогом?

Як же гірко лягти під колеса історії!

Суховій з мадярських пушт розвіяв по горах наші пісні, наші мрії і біль. Пригасла іскра свободи.

Де ж займеться вона знову? Де запалахкотить нова ватра волі?

Роки пропливають із сірими хвилями Велтави. Обмиває вона ноги гордим Градчанам, свідкові чеської слави. Тепер тут німці. Плещуть хвилі попід тринадцятьма празькими мостами. Карлів міст. Так часто проходив тим мостом, над яким царює святий Непомук із золотим хрестом, видним здаля. По боках — статуї королів. Але не вони захоплювали молодого мрійника: він кожночасно затримується перед постаттю українського козака. Був, отже, час, коли українсько-козацький нарід був сильний і славний, і честью стало прикрасити славний міст, побудований у п'ятнадцятому столітті, візерунком хороброго воюяка. Ця постать вливала подив, будила віру: швидко прийде час, і нарід цей осягне волю.

В ім'я тієї віри — Організація. Треба готуватися до неминучої розправи з червоним сходом. Потайки, в рядах ОУН. Він — крайовий командант. І знову спалахує ватра, і знову ентузіязм. І віра в осяг.

Швидко розвивається стрічка, швидко пробігають події, і люди проходять і відходять, нові сподівання і —

провал. І хаос, і упадок Німеччини. Тисячі наших людей гинули під колесами історії. Бо не тільки боролися з обидвома ворогами — німцями й більшовиками — але й стали поруч чехів на їхніх барикадах у боротьбі з німцями. Не оглядаючись на минулі події та гіркі порухунки. Текла кров українців на чужій землі, ще одній, на якій будували резистанс. Так згинув Іван, із славного роду Макаренків. І ще, і ще, і більше їх.

Кинув зброю аж тоді, як увійшли на гомінкі бруки Праги війська червоного Українського Фронту під командою маршала Малиновського. Яка іронія долі, які кпини історії! Чехи, що від десятиліть чи й століть дивились на схід, де „Велике Руско”, зустрічають цю армію та шаліють від радості. А вони, українці, стоять на хідниках і в перевулках та з-поза мурів розглядають їх, братів, із сумнівом, з тривогою. Не довго тривала радість і не довго довелось сумніватися. Швидко завойовники й визвольники змінились на грабіжників, насильників, і запанував терор.

Тривога. Заарештовано о. Волошина та багатьох старих і нових емігрантів. Вировий кинувся з вікна, щоб смертю уникнути арешту. Знищено всі українські установи, культурні надбання десятиліть. Нова руїна.

Утікав, як тровлений звір, ховався по горищах і пивницях, поночі промандрував дахами й пробігав загумінками. Та — нічого було далі сидіти, нічого дождити.

Знову — наплечник і нова мандрівка. Скільки ж то мостів доводилось проходити, через які гори й застави прокрадатися! Але вибрався з сітей і був по тому боці — знову Німеччини. Уже тепер тієї, що лежала ниць під походом історії.

Мюнхен і Берхтесгаден. Чудові Альпи. Але не осяює їх полум'я, що колись так освітлювало схили Карпат. Чужі гори. Мандри й походи. І, щоб не дати погаснути животворній іскрі — організація Пласту. Кинувся в неї

стрімголов, і нічого вже не бачив поза нею. В організації молоді — майбутне, — говорив собі.

Вишкільні табори, курси, постійні мандрівки-роз'їзди. Видавничі справи.

Антонович усміхається до спогадів, що встають стрункими рядами молоді, гріє свою душу при пластовій ватрі, що палає в альпійських проваллях. Невже здав позиції в руки молодих?

Америка. Нова будова ще однієї України. В душах молоді.

Усі вільні хвилини від чорної праці посвячує їй. Не в руках справа — дивиться на мозолі, що наростили на руках. Мозолі на душі важніші. Вони наростили від надій і упадків, від праці, добутків і невдач. Але вони — не зневіра. Бо в душі жевріє віра в молодих, що прийшли на зміну. Їм, Пластові, віддає всі сили. Чи не вони співають:

О, Україно, о, люба Ненько,
Тобі вірненько присягнем:
Серця, кров і любов —
Все Тобі віддати в боротьбі!

Може їм удасться довершити те, чого ми не змогли?
Добіг до кінця фільм життя і зупинився. Чи та які кадри ще постануть на ньому?

Блідий усміх. Сивий волос.

Шелестить сухий лист на пісковому пагорбі. Антонович докінчує згрібати листя.

ТІНІ

Як ми вже пізнали, тінню стала пані Марія. Вона померла й узяла з собою свої мрії, сподівання й страждання. Але інші покинули Діброву. Все ж щось залишилося з них на тих нерівних пагорбках. Вони стали тінями. Може, то їхні мрії, а може, якась етерична субстанція, що її випромінює людина з свого життя. Якесь нематеріальне існування, що залишається після того, як людина сама зникне. А, може, воно існує тільки в наших думках, відчужаннях і споминах?

Тінню стала Єлисавета. Вона була між нами чужа, хоч як намагалася ввійти в нашу громаду. Її чоловік до кінця не розумів „тего ензика”, і вона мусіла йому перекладати з одної мови на другу. „Він сказав, що зараз прийде — он поведзят же зараз пшийдзе”. І всі говорили до неї по-українському, а до пана — по-польському. Такий бо в нас звичай-обичай . . .

Ні, Єлисавета не померла, вона живе далеко, на північному Заході. Там, де падають дощі, але немає зими, де гора Ранієр височіє над ситозеленими посестрами-доньками і сніговим чубом розмовляє з небесами.

Продала вона свій горбок і слабку мрію про будинок на ньому та гараж в узбіччі. А книжку вона писала й поправляла, і перередаговувала, і перекладала, і вона чомусь і досі не появилася. Чомусь, бо авторка не хоче видавати її по-польському, тільки шукає видавця англійською, а то й шведською мовою. Але таких тяжко найти, та ще й незнаному авторові, та ще й для літератури, що втратила посмак сучасности. І про сильних цього світу — большевиків, і про німців, що примирливо муркотять, на-

че обласкавлений тигр. Про їхні знуцання та про те, як слабка тоненька дівчинка пережила обидва режими.

Десь тепер Єлисавета згадує свою ділянку в Діброві, і людей, що були такі ввічливі до неї. Як утеча з большевицького вагона смерти і рятунок перед смертним присудом у німецькому концтраку, так і ці переживання стали для Єлисавети тінню минулого. На щастя, вони — приємний спогад. Про них вона інколи пише листа своїми тоненькими пальчиками, що їх німці повиломлювали між дверима, і вони криво зрослися. Мила пані Єлисавета!

Зникла й Стефа, сестра Богдана. У нас співають про подружжя, а ще про дівчину, що, мовляв, утопилася. А наших бойківських пісень на цю тему безліч. Не одна бо зідхне собі тяжко та заведе:

Вибирала мати долю
На широкім полю,
Отось ми, мамцю, вибрала
На весь вік недолю.

Не значить, що ця пісенька стосується Богданової сестри. Долю вона вибрала собі сама і, віримо, добру.

Як би не було, зникла вона з Діброви. Її чоловік має свій закуток, і туди вона перебралася. А там маленька хатинка, де колись господарила покійна перша дружина пана Василя. Була там корівка, і були там бджоли, і біля хати кілька грядок, і далі підмоклий ліс з помотаними кущами, і далі поле. І дороги, що розбігаються широко по полі і кануть десь у далечінь північного Мішігену. Туди пішла Стефа, і Богдан залишився сам. Він ще докупив одну й другу ділянку, і на них собі працює. Поробив-вирівняв площі, може, під будову домів, поробив доріжки на узбіччях. А тому, що купив і Єлисаветину ділянку, доріжки збігають з його горбовини на її частку. Ви ба-

чите його, як працює, тепер уже сам. Немає біля нього сестри, немає її дбайливої опіки. На його чолі задума, на обличчі сум. Бачачи його таким, ви думаєте: він похожий на Ісаака з Гамсунового „Благословення Землі”. Таке ж чесне обличчя, таке ж завзяття у праці. І хочете промовити словами пісні:

Ні сестри в мене, ні братіка,
Ні милої дружиньки.

Алеж не він один самотній. Не одному випала така доля, дружина або залишилася вдома, або пропала у воєнній завірюсі, і він, чи вона, й досі шукає своєї пари та й надіється, що віднайде її.

Тінню став і пан Євген. Той, що палив дуба, робив із нього маленьке пекло. Кохання переступило йому до рогу й одним махом змінило все його життя. Вирішив, що він уже задовго в Дітройті, що не має тут задовільних осягів у житті. Нажив теж ворогів, бо хто їх не має? А особливо, коли хтось говорить багато та хвалить те чи тих, яких хтось чи всі не люблять. Але така вже вдача в нього, що любить робити й говорити все наперекір.

Ну, добре. Щождо кохання, то воно й мудрішим від нього далось не раз у знаки. Воно химерне, а ще в такої наскрізь норовистої людини. Раз предметом його уваги така пані чи панна, то знову інша. Он вже й жениться. Навіть у газеті оголошує, щоб, коли цей страшний випадок наступить, люди були до нього приготовані. Це ж грім з ясного неба!

Але грім прогримить, і панові Євгенові і далі мурашки по спині лаять від самої вже думки про подружжя. Надіймось, що в такому чи іншому вигляді він його таки довершить, зарившись десь у малому місті, де ні слуху,

ні духу своїх. Там Пані дуже потрібна, як майже єдиний зв'язок з людьми.

За весь час він не багато зробив на своїй ділянці, чи, власне, нічого. Он приїде, спалить сміття, полле кілька кущиків якоїсь безпально посадженої рістні, а далі лягає під деревом на своєму лежку та й — їсть книжку. Бо він — книгоїдний. Це його добра прикмета. Тож Діброви йому не бракуватиме, бо такий харч можна всюди найти та ще й без підливачки й смітярки.

Що ж далі сказати вам про тіні? Ніхто більше не помер, ніхто й не перенісся. Дібров'яна громада живе собі, поле грядки чи травник і — не будує хатів. Або не має грошей, або не має для кого, бо, як Подоляки — діти розійшлися й улаштовують своє життя самі.

Так, отож, ми познайомилися з Берегом Мрійників та довідалися, що там змінилося з тої пори, яку описано в попередній книзі.

Хіба ще згадаймо про острови, хоча, на ділі, там нічого не змінилося. Трохи почистили Мушиний, присипали піском і поклали кілька сходів, якими можна на нього вилазити з води. Але самітня туя і далі росте, і мухи теж водяться. І мрія там живе: зробити острів місцем для розваг, побудувати павільйон для танців. Тоді музика не заважала б нікому з мешканців Діброви.

Гадючий острів залишився, як і був, неприбраним, некультивованим і повним таємниць. Чи живуть на ньому звірі та які? Чи дійсно це царство гадюк, вужів — хто знає? Ми туди не ліземо, бо й за чим?

Острів Мій — як і був. На ньому буйна рістня, на ньому калабанька й потічок, і . . . пляшки від кока-коли й пива. В минулому році розійшлася цікава й фасцинуюча вістка: один природник із Чікаго мав би заїхати на острів Мій і зажити на ньому, студіювати рістню Діброви та пе-

ресаджувати її зразки на острів, щоб їх зберегти. Та нічого з цього не вийшло. Може, він збагнув, що краса Діброви, а ще її фавна і фльора, не такі вже надзвичайні, вони такі пишні більше в уяві письменника, як на ділі. Як би не було, пан Доктор (не від людських хвороб, а від рослин) не показався на Діброві. Він залишився мітом так, як і інші витвори фантазії.

І з моїх мрій теж нічого не вийшло. Навіть не названо цього острова Моїм, хоч управа вже була дуже наважилася.

III

ЛЮДИ І ЗВІРІ

ВИКОНАНІ ЗАВДАННЯ

Квітчасті штанята майорять понад водою, наче весела квітка, що народилася десь у тропях, пралісах чи теж у безвістях річкових розливів. Нуся цвіте великим колібром понад синькою плеса. В засмаглих ручках сіточка на червоному держаку. Нею ловить рибки. Занурить у воду, підсуне під табунець дріб'язку і швиденько піднесе сіточку. В ній кидається рибка, сріблиться животиком із зеленкуватими плавцями.

Нуся заливається сміхом і біжить до бабусі, щоб похвалитися, „Бабусю, бабусю! Рибка!”

Бабуся сидить на плахті, простеленій на піску. Нуся стає на коліна біля неї. Обидві — темнобронзова голівка Нусі та срібносива Ані — нахиляються над сіткою і розглядають рибку. Срібло бабусиноного волосся оживає в сонці, і його проміння накреслює на золотому піску клясичний профіль з клубком волосся, як його носили грекині. З її ще молодого обличчя дивляться глибокі сині очі. У них спалахує вогник.

— Гарна рибка, Нусю! Але шкода її. Вона згине без води. Віднеси її знову до озера.

Нуся не хоче. Вона пускає рибку до відерця з водою: „Я потім, бабусю, як ще зловлю!”

Хай собі грається дитина. У відерці рибка б'ється об стіни, підстрибує, хоче втекти. Два вже величенькі хлопчики підходять до відерця й кажуть: „Овва!” та, взявши м'яч, ідуть купатися. День на Діброві пестить їх сонцем і теплим леготом — цих трьох онуків срібноволосої Ані.

У неї в руках знімок. Довго дивиться на нього, так

довго, аж доки з її очей не почнуть котитися дрібними росами сльози. Поволі, злегка-злегенька. Вітер торкає їх теплим крилом, підносить на свої долоні та лине з ними в простір.

Розгортає листа й читає. Ще й ще раз. Лист польському. Та це не важливе. Аня привикла діставати вістки від чоловіка й про нього цією мовою. І навіть полюбила її. Але — вісток від нього вже більше не буде.

На знімку покійник. Анин чоловік. Отець Осип. Лежить на столі в селянській хаті. На стінах рушники, в кутку ікона. Довкола люди. Селяни. Обличчя їхні поорані, пожолоблені. І не впізнаєш, у якому вони віці, ті люди, що пройшли другий наїзд большевиків, колективізацію, всі лиха вивозів, арештів, вивласнень. Які ж суворі вісті приносять ці обличчя! Серед них одне-одинокі спокійне, навіть радісне — обличчя покійника. І постать його кремезна, і руки складені на грудях, руки ділові. Спочили.

„Помер отець наш спокійно, лагідно, наче заснув. Уночі. Вранці знайшли його з усміхом на обличчі. Так і поклали в домовину.

Народу було багато-багато! З усіх сіл навколишніх, із цілого повіту. Не побоялися”. Проводили на вічний спочинок того, хто був їхнім організатором і вірив у воскресіння і волю. І був душпастирем у найтяжчий час. Не було тільки священників. Самі люди ховали. Бог прийняв душу праведну.

Аня ще раз обдумує й розбирає:

— Тісно співпрацював з підпіллям. У нас удома поночі сходилися. Відбирав і передавав директиви. Цілий повіт, як один чоловік, стояв готовий. Донька Орися теж належала. Була в містечку крамниця, за нею дві кімнати. Там вона друкувала на циклостилі. Не викрили. Було добре захиране.

Орися була така молоденька, така життєрадісна! Її

загорнула боротьба, наче морська хвиля стеблину. Мати дрижала зі страху. Та батько похвалював — діти йшли його слідами.

Олексу знайшли в Станиславові на вулиці неживого, з простріленою головою. Єдиного сина. Це під кінець німецького володіння, коли хаос панювався по наших землях і не відомо було, хто стріляв... Чи німці, чи поляки — все одно.

У тяжкій розпуці стали сивіти мамині коси. Потемніли ясні очі, і сльози вижолобили борозни під ними.

Та він, отець Осип, стояв твердо й кріпко, наче кресний дуб, якого не захитає буря.

Але зі Сходу йшли нові насильники. Поверталися вже не на місяці, а на довго-довго. Розумів це о. Осип.

— Бери, Аню, дитину, й їдь! Вона одна в нас остала, і вона теж у небезпеці. Викриють і знищать. І знищать нас усіх — мене, тебе, доньку. В найкращому випадку — Сибір.

Аня збиралася, і руки в неї були тяжкі, як з дерева, і серце, наче з олива. Отець Осип залишався.

— Мушу. Я організував їх. На мене дивилися, як на свого провідника. Як же я можу повернути спину до них? Я ніколи не простив би собі втечі. Що їм — те й мені!

— Так. Алеж ти священик, і вони тебе першого візьмуть...

— Візьмуть — або ні. Я серед моря рідного народу, і він не видасть мене.

Аня не могла покинути його. Вона відчувала, що її місце біля нього. Але — наглив:

— Сам я швидше збережуся. Ти, донька — це сім'я. Вас видно буде, і вас не вдасться заховати; ви тільки можете шкодити мені, ви тільки можете на мої сліди наводити.

Сиділа на возі, пригортала доньку, і обидві плакали. Але він стояв кріпкий, ясний і певен. Уже в селянській

світі, вже у вишитій сорочці. І прощався з ними тим самим усміхом, що он з ним лежить на столі. Той ясний усміх. Аня зберегла його на все життя. Життя в чужині.

... Словаччина, і табори, і Австрія. Серед цього донька зріла, наче квітка на леваді, і одружилася. Легше стало з мужчиною йти в чужину.

Стали приходити листи. Передавані через перебіжчиків, посилені в Польщу і далі.

Жив у хаті в селянина. Поночі люди приходили, і він хрестив і вінчав, правив потайки Богослужби. Він сповідав і розгрішав. Тих усіх, що двигали важкий хрест на плечах. Брав його в свої дужі руки і допомагав нести.

Люди годували його потайки.

Вісім літ жив, наче пустельник, наче Божий угодник у печері. Але жив серед своїх і для них. І не викрилив його большевики. Та знали вони все. Начальник району був чесною людиною і те, що знав, знав для себе. Інколи наче б переслухував одного чи другого. Але не знайшлося в цілій окрузі двох людей, які б признались або донесли. Навіть хазяйка, де жив, нічого „не знала”... Тож — не шукав. А отець Осип жив, і правив, і діяв, як дух Божий: невидимий, невловимий, але дійсний. Аж коли помер і ліг на столі, дух його наче б увійшов у тіло. І воплотився праведний і вірний син свого народу, і ліг серед нього з сьйвом на обличчі — він виконав завдання свого життя. Він сповнив обов'язок, що взяв на себе, і ніс його самотою й одинцем, але для них, для братів своїх і серед них.

Кріпкі руки складені на грудях. Навіть хреста в них немає: не було де взяти. Руки, ті, що стільки разів підносились з благословенням, але й готові були вхопити зброю, лежать оце холодні й мертві. Вони спочивають. І на обличчі сьйво...

Отець Осип виконав завдання свого життя.

Сльози течуть поволі тонким струмком. Підносить їх вітер дібров'яний і розсіває в просторі. Ще і ще раз Аня задає собі питання: чи не повинна була вона залишитися з ним?

На березі граються внучата. Нуся наловила рибок і щось до них говорить. Дитячою мовою. Потім ловить ручкою одну за одною та кидає їх у воду. Плюскочуть і, мов срібні краплини, падають у воду.

Обидва хлопці граються в індіан: поначіплювали на голови вінки з пір'я, в руках рушниці і, приховуючись між кущами, чатують один на одного. Дикий крик бойовиків лунає то з хаші, то з надозерних комишів.

Аня прислухається до нього, і сльози перестають сріблити її очі.

І десь, наче з далечини, долітає шум лісу. Хитаються корони могутніх дерев, і розрада лине з їхнього гілля:

... обов'язок жінки — продовжувати рід. Вона дає і зберігає життя. В негоду й катаклізм вона обов'язана хоронити свій рід від загибелі...

Плещуть дрібні хвильки, озеро лащитья до берегів, наче великий ласкавий кіт. Бризки зрошують ноги жінки, що шукає собі розради.

Вода — мати тверді. З океану народився суходіл. Буря-гураган, шаліючи, заливає береги, затоплює острови. Гинуть дерева, покотом лягають ліси допотопні. Але вода, мати життя, взяла в свої щедрі долоні насіння-зародки і віднесла його у водяний простір і викинула на далекі береги. Там, на нових континентах, постало нове життя. Надовго. Може, навіки...

Соняшне проміння лягає лагідно на срібну голову — розгрішає і благословить...

ЗАКРАДАЛАСЯ ЗНЕВІРА

Сонце сідало за пагорб, золото-червоною кулею котилося й поринало за обрій. Малиново-золоті смуги лежали на озері, бігли ним і дрижали, наче світляне веретено на дзеркальному плесі. З-поза Діброви ніч злегка-злегенька стала стелити фіолетові плахти перших сутінків.

Човен стояв на глибині між Мушиним островом і пластовою хащею. Злегка золотіючи, хвильки добігали до облавка і плюскали та розбивалися й розпливалися дрібними півколами. Щодалі від човна, півкола ставали ширші, хвильки ставали плоскіші, аж остання там, в далечині, розпливалася й лягала на озерну гладь.

Весла лежать на човні. На держаку стрункі пальці, золото-засмагли від сонця. Час від часу вони згинаються, наче б хотіли захопити весло та гребти ним далі. Але молодий ціпкий зап'ясток придержує їх. Йому та його господареві нікуди далі плисти.

На золоту бронзу Ірининого волосся впав останній промінь сонця. Повис на ньому, і від цього її волосся стало живе, й золоті іскорки гралися в ньому. Голова, що її вінчало те волосся, похилена, обличчя задивлене в воду.

Набрав води в жменю й сипнув нею на плесо. Розсипалась малиново-фіолетовими бризками.

Вечір клав тіні на Іринине обличчя. Вони сковзали на підборіддя і тонули в плесі.

— Впродовж тих двох літ, що ми ходимо разом, я старалася знайти стежку до твого світу, — говорила, наче сама до себе. — Але час плив, і вона не ставала виразніша й простіша, тільки, противно, на ній виростали нові

й нові труднощі. Ставала щораз більш терниста — для нас обох.

— Для мене світ — це ти, і моя дорога проста. — У голосі Марка була твердість і впевненість.

— Не говори так, дорогий! Ти говорив мені це впродовж двох літ, але ти й сам перестав у це вірити. Врешті, батьки, середовище, приятелі й товариші — всі зробили своє: вони не зблизили нас, а віддалили.

— Коли ми одружимося, вони не діятимуть далі, ми будемо залишені самі собі; ми створимо собі власний світ. У ньому буде місце для різних, для всіх народів. Зрозумій же, вкінці, що, крім українців, існують ще й інші і що вони мають теж великі цінності, якщо не більші від ваших.

Так, Ірина знала. Перед нею стелилася така проста стежка: до державного народу. Жадних питань, жадних колізій: буде американкою, американцями будуть її діти. Все одно, на ділі, всі вони, емігранти, вже ними є. Ще один, ще малий крок, і забудуться вагання, прагнення, змагання...

— Ви, українці, врешті, смішні з своїм романтизмом. Не побудували ви своєї держави впродовж століть там, вдома, але хочете побудувати її тут, де для цього немає ніяких умов. Це наш спільний американський казан, і в ньому ми і ви всі змішуємося і творимо один спільний нам нарід — американців. Невже ти не любиш країни, яка прийняла тебе? Невже не сповнятиметься твоє серце гордощами, що твої діти є уродженцями, громадянами найпотужнішої країни світу? Ти ж знаєш, що всі ми — наші батьки, наші предки — прибули сюди так, як і ви, можливо, що й вони леліяли мрії про батьківщину. Та час пройшов, і все це забулося, затерлося, розпливлося. Це — неминуче. Чому ж ти, розуміючи це, борешся проти нашого кохання?

...Україна була нездійсненним, далеким мітом. Але понад усім стояло кохання. Велике, щире, ясне. Перше ко-

хання ранньої молодости. Воно тривало й котилося по дорозі життя, наче прекрасний обруч. Але проти нього стояли два світи, що важким комплексом лягали, наче скелі, серед дороги. Проти чужини доведеться боротися щодня, щохвилини. Аж поки ця боротьба не в'є кохання. І залишиться тоді вона сама самотою серед чужого світу. Згодом і діти не знатимуть нічого про міт і прямування, мрії й змагання. Будуть будні з чужим у чужині...

— Ніколи я не буду тобі чужим, кохана! Ти зможеш любити, що схочеш, і вірити, в що хочеш. Я навіть допоможу тобі в змаганні...

— З тим, що я принесла з собою з України? З тим, що так глибоко закорінилося в моїй душі і становить мою найбільшу цінність, мій скарб, дорожчий тим, що принесений колись із страдальної батьківщини?

— Цей скарб ти забереш у наше подружжя й можеш нести його й пишатись ним ціле життя...

— Сама, одинока, без взаємности, без спроможности ділити його з кимсь, хто не розуміє нічого з того, до чого так прилягло мое серце...

Марко гладив її руку, пестив пальці і своїми палкими карими очима дивився в синяву її очей, що, повні журби й вагання, сяяли під золотистим волоссям. Ніч гасила їхню блакить. Потемніло золото її волосся. Її гарно викрєєні губи злегка розхвилювала болюча усмішка. Зневіра, що закралась до її серця, не маліла від його пестошів. Вона була й тривала, і з нею треба було боротися.

Вигладилось озеро і лежало, сяюче, наче ртуть, що її хтось розлив в улоговині. У ньому купалося зоряне небо. Воно та озеро були довго свідками кохання, що снувалося ось тут, наче світляна казка.

... камінні сходи — їхні руки перший раз зустрілися на них.

Пляжа і плавання, гра м'ячем і стежки — усюди були вони тільки вдвох.

Уста уст шукали під зоряним небом.

Тоді і довго ще потім не було світу — тільки вони двоє.

Він, світ, щойно згодом став рости й рости довкруги них і кидати заборолу на стежки, якими котилося райдужне кільце їхнього кохання.

Долітав згук з недалеких доріг, яких так довго не помічали.

Самітний човен колихався при березі. До нього підбігали дрібні хвильки і шуміли та співали казку про кохання. Небо тонуло в озерному плесі.

НІЧ ТАКА МІСЯЧНА, НІЧ ТАКА ЗОРЯНА

Так у пісні. Але так теж на Діброві, коли на небі повня і срібло місяця заливає Берег Мрійників та прокрадається на той бік Діброви. Глибокими таємними тінями воно лежить у лісі, а цвітуча хаща ловить шматинки нічного неба та в свою сітку згортає місячне сяйво, що заблукало в її нетрі.

Галі й на думку не приходить спати. Який ворог спав би в таку ніч! А ще коли по тому боці Петро Астробанд мріє . . . не при бандурі, а при своїх телескопах. Стежить за міжзоряними просторами й розглядає великі небесні тіла.

Галя стукає до вікон гостей, що вже лягли спочивати, і кличе: „Гей, ви, сплюхи! Там астроном показує небо й неосяжні простори, а ви спите! Вставайте, підемо й ми в мандрівку світами!”

Сім'я Валі вискакує з ліжок, швидко надягає штани й ходаки-мокасини, і вже пахає мотор, і вже їдуть на той берег. Бо хто б ішов хоч малий кусок?

Але є такі. Є групка молоді, що нишком кидає танці, що струшує з себе джаз і твіст, і мамбу, і всі, як вони там називаються, ці вигинаники й ламанки, споліскує себе таємною синявою неба та висушується сріблом місяця і так, очищена, йде дорогою на Берег Мрійників. Там бо не дібров'яна мрія про хатку, „садочок і млиночок”, а велика мрія людства: збагнути світи-зорі, що віддалені від землі на сотні й тисячі світлових років. Відвічна мрія людства, що набрала тепер динаміки завдяки атомовим і ракетним винаходам та великим кроком вперед наблизилася до зрелізування.

Місяць купається в озері. Може й йому гаряче там, серед неба? Бож недаром його освітлює й пригріває сонце. Місяцю, гей, місяцю! Як там у тебе? Якою тобі здається наша земля? Чи така ясна, як ти, чи, може, вона маленька й темненька, і ти не бачиш її? Таж на твоїй поверхні великі очі та ще й носяка неабияка, хто ж знає, чи ти живеш і бачиш? Астробанд певен, що ні. Він майже присягнув би, що ти мертвий, що в тебе ні атмосфери, ні води, ні „людей” (назвімо так усе живе, може, воно вірус і бактерії, а може, велетні-диносаври й мамути або карлики-людоподібники. Такі, що літають на тарілках або на ще чомусь).

Три телескопи підглядають твої тайни, і вчений пояснює:

— Погляньте спершу в цей менший телескоп. Що бачите? Світляна куля, що пливе дуже швидко і зникає з-під вашого скла, і ви мусите його направляти на оцей сяючий кружок, що його називають місяцем. Як він насправді називається — невідомо. Мають же інші планети по декілька місяців, і хто його знає, як їх називають? Маєте? Ловите?

— Який ясний, який срібний! — вигукує Дана. — А що це на ньому за рівчаки й ями?

— Приступіть до другого телескопа, цього, великого, і я покажу вам їх, так би мовити, зблизька.

Астробанд витирає шматиною сочку величезного телескопа. Хто зна, чи не більша вона від тієї, що на горі Паламар (це не той паламар, що в нас засвічує свічки в церкві та дзвонить на старій дерев'яній дзвіниці). Сочка заволікається парою. Завтра буде хмарно. Та де там завтра — вже сьогодні, і то — швидко. Відбути б лекцію астрономії!

Величезна труба телескопа — просто на місяць. Всі три телескопи наш астроном зробив сам. Сам і сочку різбив. Та невже? Так і є. В книжках усе знайдете, як і що

робити. А як же тарабанити оцю грізну трубу з Дітройту та на Діброву?

Пан Астробанд — назвім його так, бо обидві вони, астрономія й бандура — його кохані, сам же він самотою ходить — живе. Двох їх, коханок, пригортає до себе, як оце тепер великого телескопа, з радісним посміхом. О, він складається просто: трубу в трубу засовуєш — і все.

— Тепер ви, пані Маріє! По черзі! Тільки не доторкайтесь до телескопа: він за допомогою механізму сам іде за місяцем.

Гей, місяцю — небесна помаранче! А хто ж тебе так погано лушив зі шкіри? Та ж ти весь такий чіхрато-репаний, як та гуска недоскубана. А чому ж це так, пане Астробанде?

— Це, бачите, від метеоритів. Ви погляньте: бачите ці велетенські кратери? Там усюди падали метеори та повибивали такі діри. Те саме на поверхні, на обводі. Від того він такий обтріпаний.

— Падають же на нашу землю метеори, а дір у нас немає, — сумнівається Марія.

— Бо в нас є атмосфера і вони згоряють, а от на місяці немає атмосфери, і як метеор бахне в місяць, так і виб'є в ньому он таку діряку.

— Гм... — воркотить під носом Ростик.

— А покажіть мені, де то большевики викинули серп і молот на місяць! — просить Джан (він же й Іван).

— Та ніде вони не літали, нічого вони не бачили й ніде нічого не кидали, — з такою самою певністю, як і про ці кратери й атмосферу, каже Астробанд.

— Гм, гм, гм... — Юрко.

— Канали розгалужуються, наче гілля великого дерева, — дивується Дана. — Це, напевно, люди викопали ці канали. А, може, то річки? Он чи не човен пливе по одному.

Десь з-над озера лунає пісня: „Човен хитається серед води”.

— А оці кратери наче зовсім такі, як гейзери, що я бачила в Єловстоні, — підмічує пані Марія. — Може, це й справді гейзери і вибухають вони лявою, водяною парою або якимись пекельними речовинами?

— Місяць мертвий, і ніякої активності на ньому немає, — запевнює ще раз пан Астробанд.

Бідний місяць! — погоджуються всі. Мертвий він та ще й гатять у нього метеори, наче в дідову торбу, а він, бідолаха, й боронитися не може. Звісно — мертвий.

— Скажіть, пане професоре, котре там місце на місяці завідує коханням? — просить Наталя.

— Е, яке там кохання! Кажу ж вам: місяць мертвий, і ніякого кохання на ньому й бути не може.

— Е, що ви говорите! Таж у піснях усіх народів землі місяць і кохання — нерозлучні. Мусить там бути централя, з якої кермують коханням на землі. Це виключно діло місяця. Хіба не пригадуєте собі таких пісень?

Ой, засвіти, місяченьку,
Засвіти, засвіти,
Там, де біла постільчина,
Де рожеві квіти.

Там, очевидно, його мила. А співанка — бойківська.
Або:

Ой, не світи, місяченьку,
Не світи нікому, —
Тільки мому миленькому,
Як іде додому.

Одарчине м'яке сопрано молиться до місяця про співчуття, благає допомоги його, невідомого. Але нівідкіля не-

має порятунку дівчині, яку зрадив милий. Великою скаргою летить пісня в простори, лягає слізним тремтінням на воду й ліс, що наче причаївся — слухає. Замок навіть учений, заслуханий в події землі, такі далекі від мертвого місяця. Але, коли пісня прогомонила, наче прочунався й він, чії думки десь заблукали в далеких просторах України, де його чекає — не дочекається дружина. Може, вона тепер теж дивиться на небо та шукає собі порадоньки в срібного місяця?

— Як воно там є з тим коханням, так і є, а наука на цю тему досі нічого не сказала.

— Як то ні? — боронить науку Юрко. — Я читав, що місячне сяйво має в собі якесь то проміння, що збуджує в людині почуття, спонукує її залози до виділювання гормонів.

Юрко — природник, він знає, напевно, не одне, чого не вчилася старша генерація.

Бідний Астробанд замок: нічого сперечатися з молодими, вони краще знають про те любовне проміння, ніж ми, старші. Врешті, хто знає, яка залежність землі та й людей від дій і справ у космосі?

— Та покиньмо місяць і кохання, хай йому цур! Ходіть до того більшого телескопа, покажу вам Джупітера.

Учений закриває пельку найбільшому телескопові та веде групу до другого, меншого.

— Дивіться, це вам Джупітер чи Юпітер, як хочете. Бачите на ньому темні смуги, вони рівнобіжні до рівника, їх кілька.

Справді, Юпітер перепоясаний, наче газда, крайкою. І то не раз, а разів, мабуть, із п'ять чи що. І чого це так? Може, це горо?

— Мабуть, радше, пари чи гази, що згустилися обабіч рівника. Відкіля вони там взялися — один Господь знає. Та ви оглядайте Джупітера уважно! Що бачите, пані Маріє?

— Бачу якісь ясні точки біля самого Юпітера: одна,

друга, о, є й третя! Всі наліво, трохи вище від рівника. Що це таке?

— Це місяці, Джупітерові місяці. Їх він має щось із дванадцять, але ми бачимо тільки чотири, — пан професор наче справді лекцію читає, хоч він, на ділі, не професор, а так собі, аматор, і вчить інших того, чого сам так досконало навчився з книжок та з допомогою своїх телескопів.

— А де ж четвертий? — запитує Степан, що пильно слідкує за плянею.

Виявляється, що по противному боці, направо, видно маленьку світляну точку — четвертий місяць Юпітера.

— Тепер, прошу, приступіть до цього середнього телескопа й оглядайте Сатурн. От цікава штучка, така цікава-прецікава!

Пані доктор зняла окуляри та притулила ніс до телескопа.

— О! — скрикнула. — О, який чудовий! Який обручик має в поясі! Точно, дзига: торкни за шнурок, і він так і зафуркотить по небесному полі.

Усі по черзі захоплювалися Сатурном. І не доглянули за його обручиком смуг, що, як на Юпітері, снуються по паралелях.

— Так, він дуже зграбний, — погоджується пан астроном. — Цей обручик становлять сателіти, звані астероїдами. Має їх і Земля, але менше.

— Він справді іграшковий, — погоджується Галя. — Крізь малий телескоп він менший, але, як каже астроном, дуже зграбний.

— На цьому й кінець сьогоднішньої лекції. Зір вам не покажу, поперше тому, що ніч дуже місячна, й їх не видно, а подруге, що зір взагалі телескопом не візьмеш: вони надто далекі, й їх не побільшиш. Але приходьте наступної неділі, принесу бінокляр і спостерігатимемо крізь нього сузір'я.

Верталися на Діброву. Група молодих подалася пішки здовж озера.

Шумів стиха ліс, журкотіла вода, переливаючись між озерами, і злегка гомоніли-зідхали хвильки, добігаючи до берега. Цвіркуни то сюрчали, то вмовкали, з піль долітав запах квітучої кукурудзи.

Місяць, опікун закоханих, хилився в напрямі до пагорба, і його сяйво мережало на воді довгу срібну стежку. Доріжка то виринала в його сяйві, то знову зникала в гині дерев. По ній стелилися подовгасті тіні людей. Одна і друга йшли одинцем, інші парами чи групкою.

Увійшли в браму й стали розсипатися-розпливатися в пічних сутінках. Подвійна тінь — обоє в штанях і майже однакового вигляду, тільки одна з клубком волосся на голові — спершу була сполучена смугою рук. Але смуга стала швидко скорочуватись, тінь наблизилась одна до одної, і злобне місячне сяйво поклато одну голову на другу трішки нижче, там, де високий карк вибігав у клубок на тім'ї. Щоб уникнути такого світляного ефекту, тінь-пара взяла праворуч і зникла в темноті, що панувала між деревами.

Теорія збудливості місячного сяйва, мабуть, стосувалася до людей, а не до тіней. Вони воліли темряву. Вона надила, обіцювала, кликала.

ДЕНЬ І НІЧ МИХАЙЛА ЄВТУХОВИЧА

Перед адміністраційним будинком, де часово зажив пан Михайло — лежанка. Вона тепер порожня. Бо господар (може, назвім його хворим, хоч він не був якраз тепер хворим) проходжувався по доріжці. У руці в нього книжка, великий палець застромлений між сторінки. Прочитавши розділ, він підводився з своєї лежанки та проходжувався й передумував те, що прочитав. Так, врешті, лікарі йому поручили: трохи лежати і трохи ходити. Так, злегенька, як і в нас кажуть, не лише в Америці.

Зупинився, підвів очі на групу смерек та глибоко вдихав чисте повітря, змішане з пахощами живиці. Був серпень, сонце пригрівало.

— Пахощі дерев мають у собі стільки життя, — думав Михайло. — Це кров, це соки. Істотні для живого, прикметні деревам. Усе живе пахне, навіть тварина та й, певно, людина. Молода, свіжа, життєрадісна. Степан говорив, що все пахне, і нюхав навіть залізо, казав, що в нього дуже привітний запах. Але то був будівельник.

— Пахнуло моє звання в Києві. Вагони кавунів, тонни яблук, сливи. Коли їх привозили на базу, вони пахнули степом, сонцем баштанів і теплою тінню садків. Соками землі пахнули навіть гори картоплі та скирти буряків. Вони пахнули солодко-кислуватю, наче б уже готовим борщем.

Михайло посміхнувся: не буряки пахнуть борщем, а борщ буряками, — поправив свої думки. Смачний борщ, що його готовила Анна Андріївна. Хоча в неї була все життя фахова праця, проте вона не цуралася куховарства. Славна з неї господиня! Ще й сьогодні . . .

Михайло Євтухович спинився на прикрій обставині: лі-

карі заборонили йому жирне, солодке, печене. Господи, чо-го вони тільки не заборонили! А їсти він любив смачно, сито й удосталь.

— Уже діло моєму серцю до того, чи моя курка жирна, чи ні? Іде їжа до шлунку ж, а не до серця. Але ті лікарі...

Проте, хоч нарікав на лікарів, слухав їхніх порад та придержувався їхніх приписів. Врешті, Тамара теж так каже. А вона — лікарка, і нікому Михайло не довіряє так, як доньці. Двічі студії, два дипломи — це тобі не жарти!

Перед будинком зупинилось зелене авто.

— Як здоров'я Михайла Євтуховича? — з авта вихилив голову молодий директор кредитової кооперативи.

— Та потроху, потроху. Дихаємо. Знаєте, люблю Діброву. У місті мене щось давить і не стає в мене віддиху. Так, наче б моє огруддя скорчилося та не допускало доволі повітря. А тут — інакше. Дихаю свobodно, і здається мені, що дістаю доволі свіжого кисню.

— І ви теж любите Діброву? Я бачу, що авторка тієї книжки знайшла і в вас визнавця та любителя Діброви. Та, як би не було — кріпиться! В наступну п'ятницю сходи-ни Дирекції, глядіть, не забудьте та не забаріться на Діброві!

— Не забуду! А от не знаю, чи не забарюся в Діброві, — кинув наздогін від'їжджаючому.

„... Без мене там обійдеться, а погода гарна, і якщо...”

Лежав знову на своїй лежанці, руки заклад за голову і, прижмурюючи очі, дивився в далечінь. Туди, понад окраєчок озера та понад смужку землі, понад Берег Мрійників. Думки снувалися повільно, дрімотно.

„... Побудувати б дімок на тому боці, на ділянці, що придбав уже давненько. І зажити там. Не вертатися б до міста. Пощо?”

Злегка, злегенька хлюпотить озеро, шумить ліс.

„... Люблю збирати гриби”.

Наче прилетів відкілясь із далечини запах сушених грибів. Тих, що жінки сушили в печах, інколи навіть припікаючи шкіру.

Нюхав. Дрімав. Засипав.

Шуміли смереки в літньому теплом повітрі. Понад ними високо в синяві, розіскреній літнім сонцем, гуркотів і дзвонив металом літак.

„... Ще б хоч раз до Фльоріди! Тепло-лагідно, ясно. І море шумить, простір кличе, далечінь надить”.

Синя далечінь.

Тамарин синій „Дадж” пахкав перед будинком та злегка дрижав від праці кріпкого мотору. У кімнаті Тамара обговорювала з батьком його задум поїхати на той берег покупатися.

— Нічого мені не станеться! Не буду ж я плавати, пірнати чи що. От так увійду в воду та гарненько покупаюся. Вода лагідна, повітря тепле, то й кортить.

— А ви, тату, краще покупаєтесь у ванні. Вода тепліша, спокійна, і мама допоможе, і менше треба зусилля, як у озері.

Тамарині карі очі уважно дивилися на батька. У нього під очима легкі набряки, губи наче б синяві. Поклала пальці на зап'ясток та вислухувала живчик. Бив нерівномірно, переривано. Та це так уже від років. Після останнього серцевого приступу. Був дуже тяжкий оцей зціп передньої артерії серця. Здавалось — не переживе. Та якось вибрався. Навіть на Фльоріду їздили разом узимку, і купався він у морі.

— А мене таки кортить, — просив. — І голову помію милом і гарненько висушу на сонці та вітрі.

Доторкнувся рукою до ще буйного сивого волосся. Ні сліду, ні початку лисини. Живі, веселі, карі очі майже такі молоді, як у доньки.

Вже таракхотів „Дадж”. Не так він, як лежанка в ба-

гажнику. Хитався й стрибав по ямках, вони густо засіяли доріжку, що сполучує Діброву з Берегом Мрійників. Праворуч від сусідового озера піднялося стадо диких качок. Зникли понад лісом, мабуть, простуючи до котрогось із озер, яких тут так багато обабіч дороги. Може, в гості до сусідів, може, там якась okazія, а може, щось смачне в цю підвечірню пору трапиться.

— Він завжди був героєм, ціле життя. От і тепер: ніколи в нього ні скарги, ні нарікань. Коли в нього питаєш, як себе почуває, завжди каже, що добре. Він боїться нас турбувати, не хоче хвилювати маму. Але він сам не знає, яке в нього слабе серце. Коли я показала одному лікареві його електрокардіограму, він аж жажнувся: не вірив, що ця людина ще живе. І поведінка в нього конче як у здорового. Але я боюсь тієї хвилини, що ось-ось може надійти . . .

Тамарині думки кружляли навколо батька.

Він поглядав за підлітаючими качками і думав:

— Долі не обминеш. Що має бути — буде. Он ще трішки . . . Але жити хочеться, о, як хочеться! Бути молодим, незалежним, їхати-мандрувати й радіти життям!

Його серце бігло швидко-швиденько. Потім зупинялося. На коротенький момент. Але його відчував Михайло, як нежданий неспокій, як наглий брак повітря. Тоді знову серце бігло, наче б хотіло наздогнати те, через що припізнилось, зупиняючись. Воно ж привикло працювати ціле життя, без однієї секунди відпочинку.

Михайло Євтухович викупався, помив голову і тепер, загорнутий в купелевий плащ, відпочивав на березі. Лягідний літній вітер розвівав чуприну, сонце лягало тепло й ласкаво на обличчя, і на ньому не було слідів старости, ні довготривалої хвороби.

— До Мехіко обов'язково мусимо поїхати, тату! — розказувала Тамара. — Там, над Паціфіком — краса. І гори, і місто, і великі піскові пляжі. А вода яка тепла, яка

лагідна! І така прозора, така синя! Влізеш, а вилазити не хочеться! І хоч я взагалі боюся води, а там сиділа в ній годинами і таки навчилася плавати. Скільки разів купалася в Атлантику чи в озері і не навчилася. А от у теплій затоці Акапулько — інша справа.

Тато посміхався, поглядав з гордістю на свою пестійку.

— Добре, доню, добре, поїдемо! Ось іще трохи — й виберемось. Так, мабуть, чи не час тобі вибиратися на дозвілля? Два тижні тому, як повернулася. Як же буде з твоєю працею? Чи, може, давай пакуватися і — в Мехіко, хай їй цур, тій праці!

Обидвоє сміялися. Дібров'яне озеро поширювалося, продовжувалося, прояснювалося. І ось глянь: океан. Шумить, бушує, б'є об скелі й стрибає високо пінистим фонтаном. Фонтан вибухає, наче гейзер, розсипається білими бризками й виливається пухкими пінами на скелясте узбережжя.

— Ну, не на скелястому побережжі купатимемось, тату! На пісковій пляжі острова, що виринув із затоки, замкнув океанові грайливий біг і розспівався скрипками цикад.

На містку стояв рибалка, закидав вудку та ловив невеличкі рибки. По озері снував човник. З того берега долітав спів:

Грай, море, грай! . .

Увечері Михайло грав у карти з приятелями. Той розчісував бороду довгими пальцями — генерал, один із небагатьох, що бороду носять, думав глибоко, обчислював і обмірковував. Тоді викинув карту. Чорний хрест!

— Хай йому цур! Не потрібен він ні вам, Михайле Євтуховичу, ні мені! Не потрібен у картах і ще більш зайвий у житті.

У вікно заглядали зорі. Мерехтіли з-поміж листя сусідового явора, ховалися й появлялися між його гіллям і листям та поринали в глибокому небі.

Літня ніч простелила гаптовану пишну плахту, вибивану й цвяховану. Петро сидів перед будинком на лавочці, як колись на призьбі під хатою, та курих цигарку. Хлопці пані Люби гралися м'ячем на сходах будинку, що вели до пивниці. М'яч стрибав і котився вниз, хлопці збігали по сходах; їхні ноги тупотіли, і м'яч, упавши на цемент, вистукував тактом свій стрибок.

Тиша панувала в Діброві: все спало. Дрімив ліс, озеро лежало гладке, як мерехтливе дзеркало, і вітер приліг ув улоговині. Спали люди. Заснув і Михайло. Так спокійно, рівно, нормально, що Тамара, заспокоївшись, пішла в свою кімнату.

Північ минула. Велика Ведмедиця їхала по небі семиколісним возом, і віз котився на північ, де полярна зоря показувала льодову грізну Арктику. На обрії поза Дібровою лежало злегка рожеве сяйво — відблиск полярної заграви, що десь там в далечині й глибинах ночі дрижала фосфоричною смугою. З нього вистрибнув промінь. Кружляв і літав світами поміж сузір'ями. Відбившись від незбагнених небесних просторів, він тремтів, і дрижав, і вертався на землю.

Михайло нагло прокинувся з глибокого сну: йому забракло повітря. Зірвався з ліжка. Швидко б до вікна, де життєдайний кисень! Але — ноги підігнулися, закрутився й зник світ, і впав він обличчям до зір з простягненими руками, що намагалися зловити повітря.

У цьому останньому моменті життя закрилася вінцева артерія, що відживлювала серце, і порвалося життя, наче тендітна волосинка.

Кассіопеа світила в вікно, а Велика Ведмедиця, проїхавши свій шлях, зникла за пагорбом.

Ніч була в Діброві. Рокова ніч Михайла Євтуховича.
Залишився він на Діброві назавжди. Між озером і
смереками, на стежечках і доріжках, якими так радо про-
ходжувався.

ТИХИЙ ВЕЧІР

У пані Меласі був тяжкий день. Ювілейний з'їзд, ціла низка доповідей, дискусії та ще раз дискусії. А потім ще й бенкет, ще й баль. Аж гуділо в голові від джазу, аж голова крутилася від всіляких твістів та інших модерних, дикунських танцювальних мелодій, витупування та викручування різними частинами тіла. Очевидно, не вона це, Мелася, робить, а всі інші з'їздові гості.

Вона висмикнулася швидше, втекла від цього гамору та проскочила на Діброву. Заздалегідь смакувала нічну тишу та блаженний, спокійний відпочинок. Ішла під зоряним небом та слухала притишеного шуму дерев. З полегшею встромила ключ у замок, а, відчиняючи двері, почувала музику: сюрчання цвіркуна наповнювало всю кімнату! Голосне, здорове, на всю . . . ні, не губу, а на всі ноги, якими, як відомо, ці музики грають. Поети називають цю музику срібними дзвінками, навіть гомоном золота, що його пересипають руки ночі. Ах, ті поети! Чи пробували вони спати при такій музиці?

Першою думкою Меласі було питання: як спати при такому гаморі? Це ж тобі просто до вуха, це ж наче просто за пазухою! Друга думка: куди втікати? Це ж одинадцята година ночі!

Під вікном — кроки. З полегшею зідхнула: ще хтось не спить. На щастя, віч-на-віч небезпеки вона не сама!

— Добродію, чи ви боїтесь цвіркуна? — запитала, виставляючи голову крізь двері. Великі карі очі дивилися з запитом-усмішкою.

— Та ні, це не вірш, ані загадка. Це трагічна дійсність: у мене в кімнаті цвіркун.

— Хай собі буде, він жє не кусає, — заспокоював доктор.

— Е, та він реве на весь голос! Ходіть, будь ласка, допоможіть зловити цього дикого звіра!

Доктор послухав уважно так, як слухає серця хворого, та обережно наблизився до кутка, де умивальник. Відсунув пластиковий кошик для покидьків, і з-поза нього вибіг цвіркун! Чорний, куцокрилий, подібний до таргана. Розправив крила, певно, готувався підстрибнути та присісти як не на голові, то на нозі Меласі.

— Ой! — крикнула злякано.

Хоробрий доктор узяв кошик і двічі погладив ним цвіркуна. Так, злегенька. Мабуть, цвіркун зміркував, що краще покинути побойовище, ніж чекати на дальшу напасть, бо побіг до кутка й зник між водогінними рурами.

— Будьте спокійні, дорога пані, він напевно побіг уздовж рур до сусідньої кімнати і вас вже не турбуватиме. Добраніч!

— Ой, добраніч! — Мелася не вірила в успіх цієї чистинної операції. І дійсно. Як тільки двері зачинилися за хоробрим оборонцем, цвіркун почав знову свою музику. Алеж голосно! Алеж дзвінко!

Стояла серед хати, як скам'яніла. Що зробити? Він же зараз вилізе та кинеться на неї!

І знову рятунок: чиїсь кроки. Струнка русява пані Женя всміхалася розмріяно начервоненими губами, які чомусь були трохи поширені поза межі призначення, і їхній рисунок був трохи розмазаний.

— Чи... чи пані бояться цвіркуна?

— Я... о, ні! Я люблю їх, я пропадаю за ними, — пані Женя вся ще в мріях-спогадах.

— О, дорога пані! У мене в хаті цвіркун — послушайте!

Дійсно, аж лящало.

— Я зараз уїймаю його й візьму з собою, — заявила мила пані.

Пані Женя має музикальне вухо, послухала й вирішила, що музика чудова. Опісля взяла вішак, той дротяний, що їх в Америці усюди повно й даром, та, ставши на коліна, почала шолопати поміж рурами.

Але жадна жива душа не появлялася.

— Я його, певно, прогнала. Прошу спати спокійно. Але, якби знову відіззався, прошу мене покликати. Я й так ще не спатиму, ще з годинку почитаю.

Так Мелася залишилася на побойовищі зовсім сама. Віч-на-віч з ворогом, що знову почав свою музику.

Накинула на себе светрик і побігла до адміністраційного будинку. У ньому ще світилося: пан Івашко сидів над рахунковими книгами.

— Дорогий пане, в мене в хаті цвіркун!

— Не біда! Він не кусає.

— Алеж він гомонить, аж вікна дрижать. Як я можу спати?

— Ха-ха-ха! — розсміявся старший пан.

— Пане, не смійтеся, тільки ходіть з якимсь шпреєм та вигазуйте його!

— Дуже мені прикро, — оправдувався пан бухгалтер, — але я сам в будинку, а ми чекаємо ще гостей. Аж із Торонта мають приїхати, поїхав за ними до Дітройту Михайло. Я не можу покинути офісу.

— Алеж, пане, на одну хвилину! А як ні, дайте мені шпрей!

— Біда, дорога пані! Не знаю, де його шукати. Десь шпреював Петро для нових гостей і не знаю, де подів: чи до пивниці відніс, чи до шопи, чи до себе в кімнату. А він теж поїхав з Михасем. Але прошу сісти та подождати: за годинку-дві вони приїдуть, і тоді щось порадимо. Врешті, он книжка „Люблю Діброву”. Там не про таких зві-

рів пишеться. Люблю читати про звірів.

Пана Івашка тягнуло на дискусію про літературу, а Меласю — на плач.

Пішла Мелася до лазнички митися та чекати спасіння, обіцяного паном Івашком. Цвіркун перекрикував і душ, і воду, і її страх. Вийшовши з купальні, побачила жахливу картину: маршує дикий звір по підлозі. Напряма — до виходу. Мелася сховалася в купальні — трохи від страху, а трохи, щоб його не полахати: хай уже йде до дверей і, певно, щілиною вилізе надвір.

Цвіркун дійсно йшов до дверей, а як тільки дійшов до них, повернув під прямим кутом, вліз під двері шафи і зараз же там загомонів. Срібний дзвіночок!

Мелася стояла серед хати так, як вийшла з купелі. Час ішов, становище ставало критичним. Накинула халатик і вибігла шукати паню Женю. Але де? Забула запитати, в котрій кімнаті вона живе. Темно було в усіх. Застукала до сусідньої, найближчої. Через якийсь час почувся там шерех, скрипіння й шепотіння голосів. Врешті, голос спросоння: хто там?

— Це я, сусідка. Прошу дуже вибачити, я шукаю паню Женю, таку блондинку з довгим волоссям, — голос у Меласі дрижав.

— Немає тут ніякої Жені. Ви б краще спали й не турбували людей вночі, — озвався з-поза дверей набряклий обуренням голос старшої пані.

Еге, спати! Але як? Коли тобі до вуха реве як не ціла оркестра, то один завзятий музика!

— . . . три, чотири . . . їх вісім. У котрій Женя. Та ще: яке ж прізвище цієї русявки, що єдина тут могла щось допомогти,

У деревах пугукали сови, і краечок неба на сході почав ясніти. Передсвітанковий вітер злегка шелестів у кронах дерев. І, як то буває в оповіданнях про страхи й

духи, рятунок приходиться нагло й несподівано: пані Женя з'являється самочинно. Вона жила внизу, під кімнатою Меласі, і рух у цій кімнаті, скрипіння дверей і розмова не давали їй спати.

— О, яке щастя, яке щастя, що ви прийшли! Я не знала, в котрій ви кімнаті, забула запитати. Бачите, він у хаті й реве, що не можна!

Женя стає навколішки біля дверей шафи і нишпорить під ними своїм випробуваним вішаком.

Тихо. Невже? . .

Є! Виліз. Чорний, страшний отакений! Крила так і сяють, так і срібляться. Хоробра Женя його вішаком по голівці та по голівці, та по спині, та по самому серці.

Влучила! Лежав мертвий.

— О-о! — зідхнула Мелася з полегшею. — Ще візьміть крізь папір та викиньте за двері. Знаєте, ці звірі хитрі: він може тільки причаїтися, а як ви вийдете, він знову почне своє.

Мило усміхнувшись, Женя виконала й те прохання. Мелася дякувала за спасіння, і в неї були сльози в очах. Віч-на-віч небезпеки людина така самотна, і немає їй ні відкіля помочі, нічийого захисту.

Тиха нічка вступила в кімнату. Мелася лягла в ліжку з полегшею.

— Алеж я поставила на ноги всю Діброву, — думала, каючись. — І адміністрацію. Їх щось не видно з цими інсектобомбами. Треба хоч відкликати.

Одягатись і знову йти до правління та ще в таку пору і знову непокоїти людей? Ні, Мелася вже воліла наразити їх на труд і тому на куснику паперу написала: „Зловили й убили. Дякую”. Таку велику карту причепила на двері.

Мелася дрімала. Але сон її відлетів. Спокійний, глибокий сон на дозвіллі. Їй щохвилини вчувалися кроки людей, що йдуть з тією бомбою. То знову зривалася й при-

лухувалась, їй бо плелося ві сні, що хтось прочитав „зловили й убили” і, певно, доніс до Брайтону, до поліції. Зараз застукають у двері, і почнеться переслухування!

Зорі вже хилилися поза дерева, і заясніло небо на сході, як Мелася, вкінці, заснула.

Екстермінатори так і не прийшли газувати. Ані тієї ночі, ані наступної. Поліції взагалі ніхто не повідомляв, натомість усі гості, що встали раніше від бідної Меласі, читали повідомлення й сміялися: швидко бо розійшлася вістка про нічні події та відвагу Жені та боязливість Меласі. Женя виросла в очах гостей на справжню героїню. Тим більше що, коли Мелася зустріла її при обіді в пластовій кухні і дякувала їй за порятунок, Женя заявила:

— А, знають пані, я страшно боюся цвіркунів! Просто вмираю від страху перед ними!

Подумайте: не дивлячись на такий величезний страх, Женя хоробро боролася з ворогом!

Довго й багато ще потім розказували про цю подію. І знову постали дві партії: проти і за Меласю. Перших залишім, бо це самозрозуміло: як можна робити такий неспокій вночі з приводу такої дурниці! Але другі — о, вони розказували страшні історії: де, коли і кому вліз цвіркун у який прохід і котру дірку і яка це жахлива подія.

Це зовсім оправдувало Меласю.

ХТО ЗНАЄ?

Був початок липня, і Петро косив траву. Трок-косарка кульгав, підстрибував на нерівному праворуч адміністраційного будинку, і Петро лаявся:

— Ти такий американець, як они всі ту. Їсти би-с їв, газу ти не настарчит. А робити ти ся не хоче. Трава м'яка, молода, їв би, а ти...

Петро вимкнув мотор і задумався. Нагадалося, як, ідучи до роботи, брав кусень чорного, важкого хліба, а Васирина приносила з городу молоду цибулину. Біла цибуля аж пахнула, налита соками, а зелена гичка аж пролилася, щоб її з'їсти. Аж слина збиралася в роті. То було їдження! Правда, і тут Петро посадив цибулю, але що вона варта, та американська цибуля? Як усе тут — негідна.

„Або — хліб... Шкода, що індзінер возит. Їсти не кортит. Такий білий, як труп, що довго в воді лежав. До рота не йде. Птахів годувати, і то не дуже їдят...”

І правда: перед будинком валялися куски хліба. Ще вранці кількоро птахів прилітало та клювало. А вже потім цілий день хліб валявся, і ніхто його не їв.

„... хіба мурашки го розносят. Ту всьо нелюдське. Ви би кинули такого хліба в нас з хати, то бисте виділи, як го рознесут. Правда, де там птахови хліба! Від чого є пес, від чого газда держит свиню?”

Петро забуває, що хліб теж негідний, і сердиться на птахів.

— Ну, може би-с йшов? Трави, мой-мой, є що косити!

Мотор чихав, косарка кульгала... Петро зліз із сидження та й пішов оглядати колеса. Став навколішки біля

заднього лівого й розглядав його, мацав. Колесо було м'якувате, і трок кульгав на нього.

— Ого! Вже-с дістав того, що ту кажут якось так, по-американцки, флетайра чи що. А по-нашому: діра. Певно ти цвях в колесо вліз. Бо ті пани такі до роботи, як я до танцу. Робив ту еден при цементі, чорт знає, нашо му було цвяхів. Які-м за ним пішов, то-м цілу жменю цвяхів назбирав коло мотелю. То вже ті пани, що червоним автом їздит, вліз такий цвях в колесо, та й стояла серед дороги там пониж Діброви і шукала когось, би ї колесо змінив. Видів-сми з горба, що бідує, але-м не пішов, бо то не моя справа.

Петро пригадує собі злість-образу та й спльовує з досадою.

— Ну, то вже по твої роботі. Тільки-с ся наробив.

Обперся на буду, закурив і щось міркував.

— А ти що ту робиш, небого?! — аж скрикнув. Біля хворого колеса в проріділій траві сиділа сіро-бура качечка.

— То ще маєш щастя у Бога, що ми ся трок зіпсував. Ще троха-троха, і було б ти капут.

Дика качечка сиділа на гнізді. Широко розправила крила, захищаючи ними яечка. Поглядала боком на людину, її кругле червоне око непорушно стежило. В цілій поставі — напруга, страх.

— Не бійся, нич ти не зроблю. Але-с дурна, такой дурна-с і тільки. То вже-с не мала де гніздо стелити, іно ту при дорозі? Таже там в шуварах коло озера ніхто би тя пальцем не трунув. А ту близько дому або ті пес розірве, або й кіт, а як не, то люди ти житя не дадут. А як же ти, сарако, тотих малих вести меш д'воді тілький світ? Таже ти щось в дорозі їх чисто переїст!

Петро журился долею качки. Вона трохи заспокоїлася, напруга її крил зменшилась. Сховала голову під крило, тільки око стежило непорушно.

Петро залишив горбовину непошеною. Чи вже змінив колесо, чи ні, але перестав сердитись на машину. Замість того, ходив до качки в гості, приносив їй хліба.

— Що-с дурна, то-м ти вже казав. Але видиш, що то хліб, то чого дзьобаєш?

Качка, непривикла до зустрічі з людиною, дзьобнула руку, що простягалася з хлібом. До дзьоба потрапив шматок м'якушки; качка проковтнула його та засмакувала. Хліб, мабуть, тільки Петрові не смачний, бо качка стала їсти похапцем.

— Голодна-с, сарако, га? Таже певне, тілький час сидіти на тих яйцях, а їсти що?

Згодом біля качки появилася також миска з водою. Хліба їй ніколи не бракувало. Невідомо, чи качка справді потребувала допомоги від людини. Живуть же вони всі й виводять рід у комишах, і людині ніякого діла до них немає. Та й вона якось собі радила: інколи її зовсім не було на гнізді, тільки яечка, прикриті сіном і пір'ям, майже непомітні серед трав, залишалися самі. Швидко вона прилітала з-над озера, де, певно, вловила рибу та поїла й напилася.

Так сіро-бура дика качка сиділа на гнізді таки біля людського житла. Гості, що зажили в motelі, близько цікавилися мамою-качкою, заходили до неї з ділом і без нього та вже порядну стежку протоптали. А час ішов. Скільки ж тижнів висиджує качка? Усі журилися, усі нетерпляче чекали, що вийде з яечок і скільки, і коли...

Нат, великий ловецький пес, мав чудовий нюх. Він потрапляв витропити дичину, хоч би як і де заховану. У місті Нат нудьгував. Ліниве міське життя придавлювало його своєю безмістовністю. Щоправда, інколи виїздив господар на лови, і тоді було життя, тоді була радість! То вже Нат набігувався та надихувався вітру, насолоджувався погонею й нарозкошувався ловами!

Нат приїздив із своїм господарем до Діброви на кінець тижня. Щоправда, його пан вимагав послуху, вимагав, щоб Нат не бігав сам, тільки тримався дітей, яким він був до товариства. Але на його наказ не завжди мусілось відповідати, його інколи можна було й не чути. А вже таке погане „го гом!“ — іди до хати! — можна було чути й не чути. Підбіжить шмат стежки, оглянеться, постоїть — не чути наказу, і Нат повернеться та, поки пан помітить, шубовсне в хашу. А там уже можна й узагалі нічого не чути.

Стежечку до качиноного гнізда Нат винюхав зразу ж. Не велика то штука, бо при дорозі. Та ще для Натового носа! Але господар суворо заборонив йому туди бігти. Ще й ланцюжок показав. А це вже значило щось більше...

Але Нат не забув, що ось на досяг зубів є дичина, за якою доводилось не раз ганятися по мокравинах. І здавалося, що він вичікував хвилини, коли господар забуде про нього.

Добра купіль у Дібров'яному озері. Його плесо тихе, вода лагідна й м'яка. Пливеш собі, маленькі хвилячки лоскочуть обличчя, що притулилося до води. Легкі вимахи плечима, сміливі викиди ніг — вперед, вперед пливемо! Береги танцюють, береги втікають, острови хитаються на воді, наче намистини, що зірвалися з разка та розбіглися по землі. Пан Ігор — славний плавець, і стиль його кращій, ніж у не одного моряка. Пан Ігор пливе та ще пісеньку собі муркоче десь під носом.

Нат стоїть на березі й радісно помахує хвостом. Він уже викупався, наплавався та дістав наказ: го гом! Тож повертається й біжить доріжкою, підбравши хвоста й поклавши вуха. Його сплюснуте по боках тіло так і ріже повітря. Тільки ж, замість праворуч, до шатра, Нат гостро повертає й, оглянувшись, швидко поринає в трави.

Сіро-бура побачила над собою червону пашу, гострі зуби й висолоплений язик. Зразу ж пташиним інстинктом

збагнула, що боротьба з цим ворогом була б загибеллю для неї, і . . .

Натові залишився в зубах жмуток пір'я, але качка вирвалася й піднялася в повітря. Полетіла до матірнього озера і зникла в очеретах. Тим часом Нат порозкушував яєчка, повиїдав зародки, а потім, напившись води з качиною миски, завиляв радісно хвостом і так же швидко й зручно, як прибіг, зник у травах.

Пані Стефа й пан Роман ішли з прогулянки. Поки увійти до мотелю, вони вирішили відвідати качку та, як би треба було, принести їй хліба. Знайшли спустошене гніздо, тільки лушпиння з яєчок зраджувало, де воно було.

— Що тут сталося? — аж скрикнула Стефа. — Невже каченята виклювалися в одну ніч і відлетіли до озера?

— Це неможливе, — думав пан Роман. — Так швидко воно не діється. Тут щось діялось недавно, бо ще кров на лушпинках не обсохла.

— Щось поїло яєчка! Але де мати? Де качка?

— Якби й її загризло, — чи, радше, загриз, і ніщо інше, як пес, — міркував Роман, — було б пір'я, були б кістки чи, взагалі, слід боротьби. Хто знає, що сталося з нашою сіро-бурою качечкою . . .

Петро, якого покликали до ради, відразу знав, що сталося:

— Пес поїв яйка, а качка відлетіла до озера.

І додав:

— Та то пусте! Качка — дурний птах, її як рубають голову, то вона каже: так! так! То вже мудріша коза, бо як її ріжуть, каже: не мене, не мене!

Петро докінчив косити горбовину праворуч від адміністраційного будинку.

ВПОДОБАВ-СМИ ПАНЮ

— Сиди! Заклепав-сми, заплішив-сми добре, то маєш сидіти! Маєш бути, як кожда коса, а не як тота американцка машина, що не знати, коли зіпсуєся і чоґо. А ти маєш бути, як кожда газдівска коса: поклепав-поострив і коси. З досвіта до вечера?

Так Петро промовляє до коси. Він то косить машиною, троком, косить машинкою-стригачкою, як котру траву, як яку. Але є такі місця, де машина не заїде, то там треба косою. Та й коса — газдівський струмент. Та чи видите, що не запліши її — спадає. Або то годен дістати їдну косу в тій Америці?

Петро закидає косу на плече та вибирається косити. Трохи похилий, він тяжко наступає на ноги.

Під будинком на лавочці сидить жінка. Така собі пані, гостя. Їздить часто на Діброву. Сидить, слухає весняних співів і посміхається до сонця. Петро здіймає капелюха та кланяється низько.

— Встали-сте вже, га? Днина має бути файна, то вам добре і посидіти, і походити. Як поїдете до того американцкоґо міста, то вже не мете ходити, но тільки їздити мете автом, як тоті гамериканці.

Постояв, подумав, поклав косу на траву, а сам присів край лавочки, добув папіроску й закурив.

— Та може би-сте не їхали, — почав трохи несміло, трохи ніяково.

— А що маю робити? Я ж там працюю. Тут і гарно, і добре, але кожному сидіння там, де праця.

Петро дивиться то на озеро в далечині, то на траву перед собою. З-під фільцового капелюха, глибоко з-під

лоба — сталевосині очі. Штовхає ногою ціпка, що виповз з-під лавки, та й говорить:

— Нічо нема, тільки праця. Працював-сми вдома також, та й тяжче, як ту. Але була робота і була втіха. Прийшов-сми в хату, жінка мя нагодувала файно, голо-

„З косаркою”

ву вимила, чисту сорочку ми дала. А ту що? До роботи мя ніхто не жене, але сам іду, бо би-м здох без тої роботи. Сам в хаті, сам вдень, сам оден вночі, вив би чоловік, як той пес на припоні. То мус робити. Туга мя гризе та й загризе ще троха-троха.

Петро кладе жилаві руки на ямку під грудьми, там, де шлунок, і кривиться:

— Болит. Але ви гадаєте, що то від хороби? Та де, де! То так мене журба ссе, то так мя туга в'ялит. Якби-м мав при собі кобіту, не хорувавби-сми, бо ще не час вмирати, а хороба добра для панів, а не для мене. Але-м сам.

— Ви ж збиралися жінку спроваджувати . . .

— Збирав-сми ся, але нічо з того. Файні листи, пише, масненько називає і голубит. Але в кождім листі просит, би-м ї слав пакунки, що бідує.

Петро виймає з кишені дбайливо складеного листа, розгладжує долонею і дає пані читати.

Пише Василина, що не могла піти до ксьондза за метриками, бо цілу зиму хворіла, бо не було в чім, але як потепліє, піде. І просить посилку, а на кінці: „Так тя цілую, так тя обіймаю, які-м вдома робила, доле ти моя, любку ти мій!”

— Чого ж хочете? Так гарно пише, так вас голубить.

Петро складає листа й застромлює в кишеню. Сплює.

— Ба, та що з того! Нема мені втіхи з нев і тільки. Хоть то великі гроші коштує, але би-м спровадив. Та, видите, вже три роки таке ся тягне і за паперами не піде, і не пришло, і все тільки шли й шли. Але ми писав оден з нашого села, би-м ї не вірив, що здорова й дужа, що з вуйком жие, що ся не вибирає нікуда мандрувати, як ї добре з ним. А мені в очи світит, би-м посилки слав. Гроші великі, а втіхи нема. То-м писати перестав, пакунки перестав посилати, най си сидит, з ким хоче.

Присувається, кладе капелюха на траву, відкидає недогарок цигарки. Руки склав на колінах. Вони загорілі від сонця, вони поорані-порепані, промережані сіткою сухожилок і жил. Руки працюючої людини.

— Багато ту паніїв їздит і сусідські фермери мають не одну, що пішла би. Ту зараз на фармі вдова. То посилала сина, би-м йшов. Каже: що будеш робити на чужих? Приставай до мене, в мене поля багато, тільки газди нема.

— Ну, бачите: щастя само в руки лізе. Йдіть!

— Та де! Не пішов-сми і не піду! Ви не знаєте, які американцкі жінки? Ще нім з нев зачнеш жити, вже каже собі відписати гроші. А потім гроші забере, хлопа нажене і тілко. А суд ї всьо присуджує та ще каже хлопові на ню робити, гроші платити щомісяця. Тяжко працював-сми на ті гроші, а така тільки цап! — і всьо пропало.

Журба пригорблює Петра. Чужа йому земля, чужі люди, чужі звичаї. Він боїться всіх, боїться, що пограбують тяжко зароблені гроші.

— Але вам щось повім: ви самі та й я сам. Може, би-сми ся одружили? Не від нині вподобав-сми вас.

Пані дивиться в далечінь. Роки скитання, самота, хвороби, боротьба за життя. Давно-давно нечуті слова ласки...

— Ви десь робите, то си робіт. А мені добро, що в суботу приїдете, та й два дні мати му кобіту і буду щасливий... Гроші маю. В банку лежут. То вам ті гроші запишу: як умру, то матимете.

Так, Петро — практичний і приступає до торговельної сторінки справи.

— То ви ся надумайте. За мнов вам добре буде, я ще кріпкий і любити вас буду.

Пані переводить очі з далечини, на якій просувався фільм її життя, і розглядає жениха.

— Я, Петре, була раз одружена і не за гроші, а з любови. Гроші вмію сама заробити і не потребую нічиїх. І за гроші ні з ким не житиму. І немає в мене вже здоров'я до подружжя.

Петро не зневірюється:

— Та що вам бракує? Аво, які-сте дужі та й файні!

Пані прикриває очі повіками. З одного кутка здійсмає сльозу. Завтра може закритися для неї книга життя. Перед входом у ворота темряви — зелений оваль Діброви і самітня людина, що кличе до життя.

Заперечливо хитає головою.

Петро бере косу через плече, закурює і тяжким повільним ходом подається поміж дерева. Там стає косити. Щось говорить до себе, щось бурмоче. А коса тільки — шмаг! шмаг!

З тої пори настрій у Петра погіршився і став постійно погіршуватися. Він майже зовсім оглух і не розумів людської мови так, як не розумів, що пані, яку він уподобав, не виганьбила його і не образила його. Він став жити з почуттям гніву й образи та розказував усім про те. Він став змішувати й інші події, як от женихання до пані Олі чи Стефи. Згодом всі вони разом з Василюю злилися в одну уяву — лихої жінки, що використовує, висміює й обманює.

ТІЛЬКИ ПІР'Я

Пан Зеньо вийшов з авта. Його зелений „форд“ зафуркотів і задрімав перед будинком управи. У руці в приїжджого картонова коробка. З неї — біла шия й жовтий дзьоб на невеликій качиній голові. Пташині очі тривожно й невпевнено — на боки.

— Петре, гей, Петре!

Вийшов із хати й поклонився низько, так низько, що капелюхом майже доторкався землі. На його обличчі наче усмішка. Але зморшки від неї ще більше збіглися, і від цього обличчя виглядало ще старішим і нещаснішим. Штучні зуби забілили в роті Петра, коли він здоровив одного з директорів. Правда, до нього він теж мав жаль і колись навіть ненависть. Та воно пройшло, коли Зенон одружився, а пані Оля таки рішуче відкинула Петрові залицяння. Петро зрозумів, що директор ні при чому в його невдачах. І пан Зенон забув Петрові те, що, ревнуючи його до Олі, Петро біг за ним із сокирою. Чоловіки розуміють один одного та за такі геройські вчинки, як боротьба за жінку, не винуватять і не обезцінюють один одного. Тож і пустив у забуття лицарську пригоду.

— Петре, я привіз вам качку! Годуйте її собі, ви й так нічого не маєте на господарстві, то хоч качка хай вас розрадить.

Петро відібрав коробку і став дивитись на її вміст. Може, його думки-спогади пірнули десь у минуле, десь, де коло хати Василина держала дріб, і кілька качок плавало по гноївці. І мати-качка квакала, кличучи свій дріб'язок, що вилігся недавно і тепер починав плавати та шолопати дзьобами в густій чорній рідині. Іншим разом квочка ви-

сиджувала каченят, і потім їй було так тяжко дивитися, як чужі-свої діти пішли плавати, а вона, бідна, не могла. Бігала по березі, квотала й кликала, і в усій її поставі було стільки розпуки, стільки страху за життя отих малих, що пішли плавати на цьому страшному ставку. А Васирина кликала: пуль, пуль, пуль! — і вони бігли до неї, ніби здуріли, бігли на своїх куцях ніжках, хитаючись і на-скакуючи одне на одного...

Петро стояв із качкою під пахвою, загублений у минулому.

— Та що маю з нев вчинити? Чи зарізати для пана директорі? — вертався знову до дійсності.

— Та ні! Кажу ж вам, годуйте собі її та хай буде вам коло хати! — засміявся Зенон, показуючи рядки білих рівних зубів.

— А мені яка втіха з неї? То не баба, би-м з нев спав, а дурний звір, то ще го обходи, ще го годуй.

Петро мав інакше, наскрізь реальне відношення до тваринно-людського світу.

Качка зажила внизу біля мотелю. Під ганком Петро загородив сіткою місце, і там вона поквакувала, скиталася від стіни до огорожі та й думала свої качині думки. У них, певно, на першому місці був господар. Він приносив їй завжди багато харчів. До їжі сам не скорий, він завжди викидав птахам хліб, що засихав у шафі, всілякі оті солодкі медяники, що пані інженерова випікала, не знати пощо й нащо, бо їх Петро не любить; висипав рештки тіста, що сам наварив, кулешу, що плісніла в горщику, та м'ясо, що йому не смакувало. Бо то не людська їжа, а панська. Тепер усе це висипав у клітку, де жила качка — єдина його розрада. І привик до неї. Коли б, було, ви не приїхали на Діброву, він зараз же провадив вас до клітки, показував качку і сміявся широко, при чо-

му його зуби відділялися від щелеп і, якби він не вставляв їх швидко на місце, вони, може, і випали б з рота.

— Що зроблю з качков? — відповідав на запит. — Аво! — і прикладав до своєї шиї пальця та проводив ним, наче ножем. При цьому сміявся ледве-ледве чутним сміхом.

— І ви, напrawdę, зарізали б її? Таж ви нікого не маєте, і це єдина жива особа біля вас!

— Та такі особи до того, аби їх випасти та зарізати та й в горшок! — Петрові сірі очі дивилися на співрозмовника з легкою насмішкою. Звісно — пан, що він розуміється на господарських справах?

Качка квакала й правилася в своїй огорожі.

— Петре, слухайте, в неділю прийдуть гості до мотелю, — говорив пан інженер. Його синій форд спочивав перед входом до будинку. В руках у нього кусень олив'яної рури й долото, зачорнені металевою маззю.

— Та най си їдуть, а мені що до того? — Петрові було й справді байдуже до світу та його пожилців. Відомо: американцький світ. І живе не так, і говорить не так, як треба. А ті, наші, ніби пани, також такі, як ті американцькі.

— Треба випрятати й помити підлоги, ви знаєте!

— Як матиму час, попрячу, а як ні, то ні. Вони й так не мають що робити, то най си прячут.

Багато не договоришся з Петром, це певне.

— А качку ви заберіть з-під мотелю. Смердить так, що не годен видержати! Гості будуть нарікати. Ще поки їх не було, то півбіді, а тепер вже не може бути!

Петро щось думав, щось міркував. Може, й сам це розумів, а може й ні. Тільки думав-роздумував над справою.

— Ба, та що з нев маю зробити? Годував-сми для Томкова чи для кого, а тепер викинути чи що?

— Та не кажу викидати, але загородить їй сіткою місце он там, на пісківні, і най собі живе!

Петро щось воркотів, щось собі під носом говорив чи, може, й лаяв. Він привик говорити сам до себе.

— Ту си маєш бути, небого! Загородив-сми ти обору, то си жий! Чи видиш: панам всьо шкодит. Качка їм смердит! Най си привезут перфуми та й налют, то їм пахнуть ме. А мене від тої перфуми і від того мила аж нуд бере. То всьо в ті Америці, всьо не по-людськи.

Петро сів на пісковому пагорбку, закурив і далі говорив:

— У нас на газдівстві і корови були, і коні, і свині, і всяке дрібне, і нікому не смерділо. Що багатший господар, то більше мав хвостів, то більше худоби. Але то газди, то люди.

А ти, небого, сиди си ту. Якім ти носив їсти, так буду, хоть мені до тебе мус буде ходити, не то, що при хаті. І, ніби, хто видів? Всяка птиця має бути при хаті, а не в поли. Ще ті ту щось з'їст?!

Петро дивився на качку та її нове обійстя й міркував. Від цих тяжких думок його чоло морщилося, наче та бганка на уставках при сорочці.

— То вже нині мусит бути так. Бо над клітков нема верха, не стало ми сітки. Переночуеш. А завтра десь піду та вишукаю кусень сітки і ще ти зверху накрию. То си житимеш і тутка.

Лис Рудько вийшов з хащі. Хоч її Петро значно прочистив, то все ж на надозерному трясовинні вона росла буйно й панюшилася владно. Серед неї гніздилося безліч птаства, що виспівувало й висвистувало навесні. Там панували свої закони, там був світ, якого єдиним наказом було: їсти! А їсти в Діброві ставало щораз менше, відколи люди стали винищувати хащу... Рудькові та його сі-

м'ї теж інколи бракувало харчів, особливо тоді, коли дикі качки й гуски відмандрували з хаші на озерні води та середозерні острови.

Петрову качку він уже давно мав на приміті. Його гострий шох витривив її зразу ж наступного дня після того, як її привезли, а пронизливий запах домашньої птиці draжнив його й надив. Тож часто виходив із хаші та пізнім смерком підкрадався ближче до клітки і не раз пробував гострими зубами й кріпкими лапами дістатися до неї. Та не подавалася міцна сталева сітка, а під нею був бетон, якого годі було розгребти. Тож Рудько тільки стежив, час від часу забігаючи між будинки.

І цієї ночі він подався в напрямі до оселі. Але що це діялось тут? Зникла загорожа, і качки теж не було. Тільки її пронизливий запах залишився. Рудько обнюхав місце і, повісивши хвоста й поклавши по собі вуха, подався назад у хашу. Став серед трави, підніс голову й нюхав. Спочатку його нюх нічого не вловив, бо була тиша у Діброві. Коли дійшов до краю хаші, дмухнув легкий північний вітер, і він приніс Рудькові новину: запах качки з місця, в якому Рудько ніколи не бував — з пісківні. Без вагання подався туди. Біг за вітром і з приємністю ловив щораз сильніший запах дичини.

Те, що сталося на пісківні, тривало коротко й відбулося за утертим у таких випадках звичаєм. Рудько без вагання перестрибнув стінку клітки і кинувся на качку. Коротка боротьба: качка кричала, біла крильми і боронилася, а лис заскакував збоку. Один стрибок — і вже держав у гострих зубах каччину шию. Перестрибнув огорожу і, наставивши вуха й виляючи хвостом, із задоволенням із вдалих ловів подався в хашу. Там малеча чекала на вечерю: трое потішних, веселих лисенят, таких же рудих, як батько.

Вітер, що приніс Рудькові вістку, розвівав те пір'я,

що його трохи залишилося в оборі.

Тільки кілька пір'їн найшов Петро вранці, коли приніс качці сніданок: хліб, намочений у молоці.

IV

ОСІНЬ

„В темному закутку”

ЧУЖИНА

Пан Інженер держав за вершок деревину, а Петро обсипав її землею.

— Так, тепер обтопчіть її гарно! Але спершу налейте води, щоб земля осіла, а тоді насипимо ще землі.

Садили деревину. Не було в тому нічого особливого, і Петро теж не придавав цьому більшої уваги, як звичайно. Що ж, ялиця, як ялиця!

— То, Петре, не така звичайна ялиця, як у нас у горах. То, знаєте, така деревина, що потрапить рости не сто і не двісті, а тисячі літ.

Петро перестав обтоптувати землю і дивився на інженера.

— Та то, певно, дурниця! Хто таке видів або чув, аби дерево росло тисячу літ?!

Петро сплюнув і став насипати землю.

— Не дурниця. Є в Каліфорнії — то там, над Великим Океаном, що на заході від нас — цілі ліси з дерев, що ростуть там уже по дві й три тисячі літ.

— Ба, хто ж їм стільки років нарахував?

— Учені вміють читати вік деревини по її обсягу і шарах на перекрої. Отже, така деревина росте високо на триста стіп (то значить сто метрів) і груба вона на тридцять стіп (тобто десять метрів). Тепер розкладіть собі десять метрів та й звийте в обруч, то побачите, що треба не однієї людини, а кількох, щоб її обняти. Там є такі дерева, що в одному міститься хата, а крізь друге проїздить авто.

— То би-м уже хотів видіти такі дерева. Бо робив-ми при лісі, щось троха і на деревині ся знаю.

— Але при такій деревині ви не могли б робити: вона тверда, як камінь, і червона, як кров. Такого дерева ані вогонь не бере, ані не гниє воно, і червяки його не точать.

— Добре дерево! — хвалив Петро. — То пан інженер гадають, що з тої ялички виросте така деревина?

— Не знаю. Але то наша пані доктор привезла звідтам, з Каліфорнії, виховала, а тепер оцих дві ялиці ми й посадили. Що з них виросте, побачимо.

Покінчили садити. Петро забрав рискаль і відро, ще з-під лоба поглянув на деревця й сказав:

— Як їх мороз не спалит, то може й будут рости.

Дві ялички заввишки в півтора метра, стрімкого, стрілкового росту пишалися ситою глибокою зеленню гілок, обсипаних на кінцях яснішими бруньками. Теплий весняний вітер хитав гілками, наче вітаючи їх тут, на Діброві. І було кого! Це ж були дві чужинки-секвої або, як їх називають, червоне дерево. Їхній батько залишився там, у каліфорнійському проваллі, а дві доні опинилися тут, на Діброві.

Як і ріст їх, їхня назва пишна: Секвоядендрон Гігантеум. Перша частина її назви, Секвоя — ім'я індіанського вождя, друга — назва велетнів, що бунтувалися проти богів.

У правіках ці дерева покривали землю велетенськими лісами, що сягали від Шпіцбергена по Італію і від Аляски по Панаму. Як і їхні брати індіани, вони колись примандрували на Нову Землю поперез Центральну Азію. Мільйони літ тому. І жили вони мільйони літ на землі, аж доки води океану не залили їх потопом. Одного дня вони виринули з океану разом із землею, яку заселили згодом люди. Але вони не були живі: лежали в землі, як скаменілий ліс. Так лежали й лежать, як німі свідки колишньої велічі.

Але життя непоборне. Відступаючи, океан, мати всього живого на землі, викинув на мілини суходолу дрібнеське насіння. Воно не скаменіло, як і гниль його не взяла. Мало непоборну силу, неймовірну живучість. З насіння зродились секвої і стали рости в затишних, лагідних проваллях Сієрра Невади, і стало їх пестити сонце нашої ери, а океан поїв їх росами свого туману. Ростуть і тепер із розкритими обіймами до сонця, з відвічною тугою за океаном, з якого вийшли.

Їхні обличчя — до заходу, де океан. Він одягає їх у срібні шати росинок, що скапують перлами з їхніх гілок. У захованих долинах Каліфорнії вирости островами ліси, яким немає рівних на землі. Тиша й сутінок панує в них. Червоні рівні колони стримлять у височінь, і ніщо не росте коло їхніх стіп. Тільки де-не-де родяться молоді ніжнозелені ялички. І не з насіння, а з ніг батьків своїх, з мазолів, що появляються на їхніх стопах. Тільки високо, недосяжно корони їхні говорять з вітром і співають у їхній чатині птахи. З побожною пошаною ступає лісом мандрівник, шепотом говорить людина — маленький червяк супроти цих велетнів. Вони бо пережили катаклізми, вирости понад потопа, вони живі свідки сірої давнини.

Я купила в Маріпозиній Гуші, там, у Йосеміті-парку, кусок дерева. То була нерівна мозоля, загорнена в червоний шматок паперу. На ньому писали коротку історію роду секвой та обіцяли, що ця мозоля, вкладена в воду, одного дня зазеленіє. Але не обіцяли, що паростки ростимуть далі, що вони закоріняться.

Отже, стояла на вікні у чашці бронзова рапава мозоля та виглядала, як первісний суходіл серед океану. Перед вікнами — широкий простір, дикі поля, порослі бур'яном. Їх промережували рейки, якими пробігав зрідка поїзд. Як далеко сягало око — нічого більше. Тільки позаду житлового будинку була лікарня для умово хворих.

Навіть якщо відтіля не доносився крик божевільних, вона, лікарня, була — всю її вагу відчувалося, наче б вона лягла вам на спину.

Отож, дивилася мозоля в небо й на дикі поля, а я — чекала. Одного дня її рапаву поверхню обсіпали зелені маленькі бруньки. Стали вони рости швидко-швиденько, і ось глянь — життерадісна ніжнозелена чатина вкрила батьківську мозолю. Ніжні пагінці маленьких яличок проросли на її голові. Коли ви примкнули трохи очі, маючи трохи уяви, ви бачили гору та ліс на ній, ліс з яснозелених секвой. Від цієї мрії-уяви мої дні стали яснішими, і в них вступила радість, сподівання.

Щодня, декілька разів на день, я зупинялася перед своїм ліском у скляній коробці і з радістю помічала його ріст. Але разом з цим появлялась журба: що ж буде далі з цим ліском? Він же без коріння!

Життя швидко дало мені відповідь на моє питання: я знайшла кілька яличок, зів'ялих, з опущеною чатиною. Бо тільки камінь росте без коріння, як співають у пісні. Але я хотіла, щоб жили й росли мої гості з Каліфорнії, мої гості з сірої безодні віків. Живіть, живіть! У вас же неприборкана сила, якої не вбили мільйони віків, не погубив океан, не спалило сонце. Мусите жити!

Вони стали наче моїми донями — так боліло мені їхнє вмирання. Але — ні, не дам вам умерти!

Малою пилочкою я відрізала кусок мозолі з двома яличками. Праця нелегка, бо тверде й вогке дерево дуже тяжко різати, та ще ж так, щоб не пошкодити паростків. Все ж завезла я їх панові, що його звання — любов лісу.

— Пане ліснику, оце вам кусок, а на ньому допотопний ліс. Збережіть його життя!

Поклав знову до скляної коробочки, але на дно насипав землі. Секвойки ще жили, ще зеленіли. Але до двох тижнів були мертві. Бура нежива лежала мозоля серед во-

ди, і на ній розпаношилась пліснь, поросли гліни, вони, що люблять мертве.

Що ж мені робити, як же зберегти життя тих, що ще zostались у мене?

Пан Перкінс має великі теплиці. У цих скляних палатах він годує гвоздики. Надворі зима, лютує мороз, але під холодною розіскреною синявою неба, що заломлюється крізь скляний стіжок склепіння, цвітуть найрозкішніші гвоздики. Вони, що привикли до яскравого сонця Кольорадо, ловлять його сяйво і тут, у північній країні, та цвітуть життєрадісно і пахнуть солодко, принадно.

— Пане Перкінс, он вам секвої!

Пан Перкінс знає досконало все про них. Тільки не знає, чого хочу від нього. А я хочу життя для мого сучка з кількома зеленими пагінцями!

Спершу відмовляється. Для вас, мовляв, городництво — розвага, а для мене тяжке звання. Де мені присвячувати час і увагу експериментуванню, та ще й неуспішному!

— Прошу, прошу, прошу! Подумайте: коли виросте секвоя, посадите в себе в садку і кожному розказуватимете її історію.

Пан Перкінс сміється. І — знову скрипить пила, і він відрізує малесенький кусочок з двома секвойками і зараз же садить його у горщик з мохом, до якого додає дрібку землі.

Я йду, і тягар спадає з моїх грудей: мою відповідальність за життя перебрав ще хтось.

Смерть зацарила в моєму допотопному лісі. Мертвий і чорний кусок моєї мозолі ліг на полиці між іншими дрібницями, що їх я привезла з подорожі. Нестало ясної молоді зелені на вікні. За вікном тільки дикі поля, а позаду нього — лікарня.

Але там, за дорогою — теплиці. Що діється там? З маленькою тривогою заходжу туди шокілька днів і дивлюсь на обличчя пана Перкінса, готова вичитати на ньо-

му грізну вістку. Але пан Перкінс сміється і веде мене до полиці, де в кутку малопомітний горщик. І глянть: на кінчиках гілок появилися малесенькі бруньки, ще ясніші, ще зеленіші, ніж рослинка. Живе, житиме!

Відкіля береться життя? Відкіля його сила? Сонце й вологість теплиці допомогли йому, алеж сонце й вологість були й у мене й у лісника, але рослини погинули. Де загадка життя? Невже цю священну іскру передав батькомозоля тільки цим двом донькам своїм? Вони не народжені з насіння, тільки з батьківського коліна, чисті панни.

Вони росли швидко, до року висота їх була півметра, і широко розкинули вони гілки, завжди посипані бруньками, і гін їх був рівний, гордовитий і стрілчастий, як їхніх батьків там, у проваллях Сієрра Невади. Пестило їх сонце, гріло їх штучне ogrівання теплиць, і маленькі водограйчики, що бігли рядком уздовж стін теплиць, одягали їх постійно срібними росинками. Як там, на побережжі Великого Океану. І знову пилка пана Перкінса розділила дві сестри-близнючки. Відокремлені, вони стали ще кращі, ще розкішніші.

Два роки проминули. За той час сестри-секвої вигнулися високі й рівні і вершками сягали скляного склепіння свого житла. Здавалося, немає стриму пишному ростові, немає сили, що поборолася б їхнє прямування до висот. І тоді секвої вимандрували на Діброву.

Гей, сестри! Яка доля жде вас від посухи й від холоду?! Але ж ви любите волю, і вам у хаті все одно життя не було б. Може, ви звикнете до дібров'яних холодних зим, і, може, Петро даватиме вам водиці, і туман з озера поїтиме вас, як рідних дітей своїх?

Серед чагарнику на вогкому ґрунті зажили секвої. Неподалік смерек. Шуміли вони темною гущею крилатого гілля, купалися в сонці та не боялися вітру. Вони, що вродилися й жили на Діброві. Пахнули живицею, і

птахи гніздилися в їхній чатині. Під нею зажили сестри-секвої і знаходили захист та тепло. Надозерний туман прибирав їх краплинками води і поїв їх ґрунт, що не так ще давно був дном озера. Чорна торф'ячка свідчила про її історію. Раз у тиждень я приїздила до них, сідала побіч і говорила до них і раділа їхньому ростові, їхньому стрілчастому бігові у височину. Коло їх ніг росли маленькі смерічки, однолітки з ними, і були вони наче клубки вовни супроти гордовитих стрімких секвой.

Пізнім літом заїхали бульдозери. Вони рівняли берег, вибирали багно та відвозили його на недалеку мокравину, а на це місце навозили пісок. Вижолобили узбіччя понижче адміністраційного будинку та опоганили його. Так, наче б хто велетенськими опазуреними лапами дер землю. Так вибирали пісок, так вони робили пляжу. Але для цього треба було кращого доступу й сполучення пляжі з пісковим пагорбом. Тож вирішили проробити дорогу.

Ще поки взялись за цю роботу, Петро викопав секвої та посадив їх на схилі над новою дорогою, в тіні дерев, що ростуть на пагорбі, на пісковому ґрунті. Не доходив туди туман — його перехоплювали хаща й надозерний ліс. Не напував коріння сухий ґрунт.

Секвої перестали рости, поматовіла їхня чатина, кінчики гілок почали жовкнути. Чи підливав їх Петро, якого я так просила? Очевидно, що ні. Де ж би йому хотілося нести відро води так далеко! Для нього кожна деревина однакова і жадної не треба підливати — сама собі родить.

На зиму їх добре обгорнули сухим листям та пластиковими плахтами. І випала вона, зима, в тому році довга, морозна й суха. Таких морозів, як кажуть, двадцять років не було.

Коли навесні розкрили їх, вони стояли рівні, стрімкі і червоні. Ні дрібки зелені, ні сліду життя! Убили їх посуха й морози, їх, чужинок, що народились і зросли в

теплиці. Чужина вбила їх, вороже підсоння. Як не одного з нас...

Не раз потім дібров'яни ходили в ліс шукати секвой. І розказували, як бачили сльози, що стікали по обличчі людини, що викохала їх.

Я врятувала хоч частинку їхнього молодого життя: влітку я зняла маленькі гілочки і поклала їх у воду. В ній вони зеленіли декілька місяців. У той час стопка, якою були колись сполучені зі стовбуром, ствердла, здервіла й побільшилась. Тоді я посадила їх у себе в кімнаті. Вони прийнялися й випустили ніжну зелену чатину. Таку, як мала їхня мати. І ростуть вони в мене на вікні.

А до Діброви я їх не повезу.

БУРУНДУКИ

Великих звірів, як відомо, немає на Діброві. Але й малі, навіть найменші мають цікаве своєрідне життя, пригоди, справи, найчастіше нам незрозумілі. Щождо бурндуків (їх заамериканська називають чіпмонками), то це крихітні звірки, поаожі на мініатюрні вивірки, і живуть вони всюди, і повно їх і в Діброві. Як же живуть вони, оці підстрибуючі та підбігаючі мишенята?

Старий вистромив із землі ніс. Пахнуло ранне весняне повітря, ніде нема небезпеки, тож виставив голову. Голова була темнобронзова, аж чорна, і на ній, на яснішому місці — живі, рухливі, чорні очі. Коли весь він вийшов з печерки, ви могли помітити, що одна чорна смуга вибігала з голови на спину та по обох боках спини на жовто-сіруватуому тлі темніли такі ж дві чорні смуги. Вони вибігають на хвіст, через це він темніший від усього тіла. До того ж він злегка пушистий і в постійному русі.

Старий сів на камені та почав рухливими передніми лапками умивати обличчя — на ньому були грудки землі. Прищулив малі кругляві вуха, і вони лягли на темній смугі, що вибігала по боках від очей. Закінчивши ранішню туалету, Старий заавертівся на камені й закликав: чик, чик, чик! М'який привітний поклик робив у такт руху хвоста.

— Чик, чик, чик! — відгукнулося неподалік, а потім позаду і здалеку. Отже, добре: усі сусіди вже надворі, і небезпеки немає. Пора ж тепер поснідати. Старий підстрибнув і зловив лапками гілку, обвішану торішніми ягодами. Передаючи гілку однією лапкою в другу, він нагнув

її та, придержуючи лапками, став обгризати ягоди. Заспокоївши перший голод, Старий подався в напрямі до озера: там можна знайти щось живе, щось ситніше. Взагалі, бурундуки рослиноїдні та люблять всілякі горіхи, насіння й овочі, як от яблука, грушки, помідори, але потрібують і залюбки їдять м'ясо, як от черв'яків, мишей, пташок та їх яєчка, а навіть невеличких гадюк. Такий харч економний і, попоївши його, можна на деякий час занехати лови, а замість того вигріватися на сонці, що бурундук дуже любить, або гратися з приятелями — теж мила розвага.

У той час у печері, звідкіля виліз Старий, заворушилась його дружина. Для неї минув час весняного кохання, і тепер пора подбати про майбутнє. Вона прибирала в хаті. У просторій кімнаті було в одному кутку ліжко — тепер, після весілля, у великому безладді: сухе листя, гілки та сіно порозкидані по хаті. Все це Бурундучиха позгрібала й привела до ладу. Треба знати, що під ліжком був склад харчів, і він підносив ліжко восени майже під стелю. Тепер цей склад був порожній, як теж і дві комори, що прилягали до кімнати. Їх усіх треба наповнити, бо, як народяться малі та прийдуть перші тижні материнства, харчі будуть необхідні. А все це мусить зробити вона сама, бо Старий, як вийшов з хати, більше до неї не вернеться, і про все мусить подбати вона, Бурундучиха. Тож подалася вона до виходу.

Треба знати, що не так то легко вийти з хати бурундуків. Житло, що складається з кімнати, двох комор і на кінці, позаду, з вихідничка (бурундуки — чисті тваринки) вибігає в крутий і довгий тунель. Він широкий на яких два цілі та довгий, певно, на яких десять стіп. Вхід до нього присипаний листям, сіном та землею, вихід оподалік входу з коротшою та стрімкішою дорогою. Тож тяжко ворогові дістатися до житла бурундуків. Таку хату збудувати нелегко. Треба землю вигрїбати та відсувати на

боки та відносити відтіля в кишенях, що містяться між обличчям і щелепами — в роті. Перший вхід до хати бурндук найчастіше замурує та проробляє інший оподалік від викиненої землі, щоб було безпечніше. Бо ворогів у нього немало: більші птахи, лиси, куни, вужі та все, що

„Смачний горішок”

більше від бурнудуків, жирує на них. Єдина їхня оборона — втеча й схованка в землі.

Бурундучиха виповзла з хати та розглянулася: ніде нікого. На її чикання відізвились голоси, що заспокоювали. Тоді Бурундучиха подалася в напрямі надозерного ситнягу. Вона підбігала та підстрибувала на задніх ногах, як це роблять білки, а коли їй треба було вилізти на гілку чи стовбур, вона вживала передніх ніг, довших від задніх та закінчених наче справжніми руками з гострими

кігтиками на пальцях. Вони не лише уможливають бурндукові лазіння по деревах і камінню, але й, у першу чергу, добування й споживання харчів. Ними він послуговується так зручно, як білка або, навіть, як ми руками.

Поснідала Бурундучиха торішнім жолуддям. Правда, воно не таке смачне, як свіже, зате ситне. Присівши на задніх ногах та піднісши хвіст, вона придержувала лапками жолудину, лушила її зубами та відкидала лушпу, а потім уже гризла горіх.

У Бурундучихи був склад жолудів коло підніжжя близького дуба. Це було найближче місце добування харчів, і добувати їх було легко. Інколи, прокинувшись навіть узимку з тяжкої зимової сплячки, вона заходила туди, щоб заpastися свіжими харчами. Набирала, звичайно, повні ротові кишені та несла їх до комори. Завжди добре мати запас.

Польова миша вибігла з нірки. Полохлива, крихітна й похуділа за зиму, вона теж потребувала відгодуватися. Швиденько й безшелесно бігла між стеблами сухої трави, що ще не встигли скільчитись, і стала швиденько їх гризти. Але її очка бігали неспокійно — вони вартували.

Бурундучиха вже готовилась до стрибка, та сталося щось несподіване: рудий темноцяткований кіт, що причаївся біля стовбура, стрибнув угору й стрілою впав на мишу. Вже держить її в зубах!

Впору Бурундучиха спинилася, а то й її чекала б та сама доля, бо кіт ловить так само бурундуків, як і мишей. **Голосно лаючи, Бурундучиха подалася в напрямі до своєї нірки.** Її сердита лайка була схожа інколи на гавкання, і її підхопили всі — на землі, на деревах, на камінню, серед трав. Воно лящало й гомоніло, ним бурундуки остерігали родичів і чужих, що кіт жирує поблизу. Бурундучиха шугнула до своєї нірки — шукай її тепер!

Так за ловами та харчуванням ішли Бурундучишині дні. Їла вона багато і повнішала з дня на день. Її комори

виповнювалися жолудями, а найбільше кукурудзою, яку вона знаходила на сусідньому полі. Вона випорпувала зернята й забирала до кишень лиця, що сягали майже до плечей. Та, за звичаєм бурундуків, не займала вона ростучої кукурудзи. Зручно полювала на цвіркунів і цикад, хоч вони й не набагато менші від неї. Коли траплялася нагода, грабувала яечка пташків або й писклят у гніздах. Якщо не харчувалася або не призбирувала харчів, сиділа на близькому камені та вигрівалася на сонечку. Хоч жила в землі, Бурундучиха дуже любила сонце. А може, якраз тому. В таку пору її очка жмурилися, і їй збиралося на сон. Але вона не дозволяла собі на це, бо світ довкола повний небезпек. Замість спати, вона стежила за іграми сусідської молоді. Бурундучки бігали, гралися, ловили один одного, борюкалися, зовсім ніби цуценята. То знову, помакуючи хвостиками, видряпувалися на стовбури, що порохнявіли в траві, та, почиуючи, вигрівалися на сонечку.

Так, швидко плили Бурундучишині дні.

З початком квітня, за шість тижнів після відвідин Старого (де ж він тепер живе, де скитається?) Бурундучиха привела на світ четверо малих. Були страшенно малесенькі: кожне важило одну дев'яту унції, уявіть собі: не цілих чотири грами! — щось подібне до малої квасоліни. Були сліпі, голенькі й червоні, бо крізь їхню тонку шкіру просвічувалась кров. Хто б їх побачив, не повірив би, що такі просто неготові червячки житимуть. Проте вони не лише жили, але й мали стільки життєздатности, що знайшли доступ до маминих грудей, присмокталися до них і так діставшись до джерела життя й сили, стали рости й розвиватися.

У той час Бурундучиха цілий день проводила в хаті. Вона їла те, що заготовила собі в коморі, і їла доволі, бо від достатньої їжі залежала кількість і якість молока, потрібного для малих. До тижня малі прозріли, а до двох

покрилися м'якенькою шерстю, пушком. Ще трохи-трохи — і Бурундучиха могла вибігати з хати до свого складу з жолудями і до кущів з ягодами. Могла навіть у полудень і на сонечку погрітися.

За місяць бурундучки були зовсім як дорослі, але мали ще рости, повнішати й набирати сили. Їхні кісточки були ще слабкі, мускули м'які, невправні. Для того, щоб виробити силу та вправність, усі ми, як людські діти, так і діти тварин, потребуємо руху, вправи і потребуємо свіжих харчів. А тепер, навесні була свіжа травичка, не одно зернятко знайшлося на торішніх билах, і в землі було багато молодих, смачних, соковитих червчків.

І сяє тепле та ясне сонечко. Настав уже час випроводити дітей надвір. З тісної темної хати — на ясний світ. І показати їх сусідам і почванитися ними. Отож, вийшла Бурундучиха перед хату та, за звичаєм тварин, розглядалася, чи немає де ворогів. Окрім чикання інших бурундуків та співу пташок — ніде нікого. Стала біля нірки і кликала. Її поклик летів туди, глибоко в землю, наче довгою трубою, яка ще й відбивала той поклик і зміцнювала його. Мама говорила до дітей і до того часу, але тепер ця мова була інакша: це був поклик, що призивав, принаджував, але разом з цим і наказував.

Найкріпше, певно найстарше, стало повзти, деручись до маминого голосу. Який же довгий цей хід і як далеко йти малим слабким ніжкам! Але мама кличе, мама призиває!

Мала мордочка появляється в щілинці, дбайливо прикритій землею й листям. Очка, непривичні до світла, шуляться: довкола стільки зелені, і я такий маленький, бідний звірочок! Мама задкує й кличе, тож, смішно розкрячивши ніжки, повзе за нею. Так дістаються під ближчий камінь. Бурундучиха загортає листям схованку і вертається по другого. І його, як і старшого, вдається їй так само випроводити в світ. Але два менші, не зважаючи на

настирливе кликання, не вилазять. Бурундучиха влезить до нірки, вовтузиться там і, вкінці, обидва бурундучки один за одним випадають із нірки — їх мама виштовхує носом. Лежать на землі, безсилі й маленькі. Їх уже мама не кличе в дорогу, тільки підштовхує носом і допомагає підвестися на ніжки. Хвилину постояла біля них, наче щось міркуючи, і — зіштовхує малих знов до хати. На сьогодні доволі вправи для них.

Вертається за двома старшенькими. Зішулившись, сидять вони під каменем. Кличе їх назад до хати. Але тільки одне має сміливість вилізти з-під каменя та йти за мамою. Друге тільки виставляє мордочку і знов ховається. Мама присідає на задніх ногах, підпирається хвостом і . . . дає малому порядного ляпаса в маленьку мордочку! Ось тобі, боягузе!

Не знаю, дорогі читачі, чи після такої кари малий плакав, як це робили ви маленькими, бо пан Бравн, що приглядався до цієї події з своєї лежанки і розказав про неї, не помітив сліз в очах звірка. Врешті, може вони плачуть без сліз, тільки скривившись. А може, малий взагалі не плакав, тільки зрозумів мамину науку, бо виповз із схованки та, хитаючись на тендітних ніжках, подався за мамою.

Уже щодня Бурундучиха виводила дітей з хати для вправ у ходженні. Вірно, що відбувалося воно без ляпасів, хоч, хто його знає — було ж немало мороки з двома молодшими. Згодом принесла жолудь та, сівши на камені, держить його в лапках-руках, повертає зручно та лущить. Приглядаються цікаво. Бурундучиха кидає їм кришки — куштують: але ж то смачне!

Так поступає наука. Не одні ще будуть вправи, не одні труднощі, поки малі навчатися гризти горіхи, ловити і знаходити живину і, вкінці, гратися. Цього останнього, мабуть, жадного маляти не треба вчити: потреба гратися вроджена всьому живому, це вправи, це підготовка

до життя й ловів. Але й воно розвивається тільки поволі, ступнево у цікаву веселу дію. Чотири малі валочки вже борсаються, карбульцяють, дужаються.

Коли вже малі вміли все і потрапили багато та були гарними малими звірками, мама повела їх у хашу над озеро. Там, мабуть, і показувала їх сусідам та чванилася ними, бо здалеку долітало жваве чикання, і то багатьох голосів.

Треба знати, що бурундуки дуже товариські та великі балакуни. Вони радо проводять час у товаристві і тоді, сидючи на каміннях, балакають-щебечуть. У той час і завжди, коли всі зайняті збиранням горіхів або іграми, два стоять на вищих каменях і вартують. Як тільки помітять ворога, лають його гострим голосом. Цю лайку підхоплюють усі й так проганяють навіть лиса чи яструба, широко оповістивши про його наближення.

Літо швидко проминуло. Спершу похолодніло в Діброві, і дні стали коротші. Згодом пожовкло листя, і, коли воно стало зовсім мертве й опало і для нас був листопад, Бурундучиха та її сім'я залізли до нори та збиралися спати. Але перед тим вони багато їли харчів, нагромаджених у бічних коморах. Так вони готували собі засоби на зиму.

Коли по Діброві стали літати перші сніжинки, бурундуки вже спали в своїх вигідних, безпечних і забезпечених харчами норах.

До читача:

Як білки, так і бурундуки — шкідники. Вони пошкоджують дерева, обгризаючи молоді бруньки, поїдають насіння, горіхи, пошкоджують засів кукурудзи. Дивлячись із становища людської господарки, вони шкідливі. Але наша спільна мати — Природа годує всіх нас, має для нас усіх харчі. Тільки ми мусимо вміти їх добути. А білки й бу-

рундуки дуже хоробрі й запопадливі. Вони меткі, швидкі та вигадливі. Вони розумні тваринки. Нам так приємно дивитися, як граються, як бігають і стрибають, як держачи в лапках горіхи, гризуть їх, дивлячись при цьому своїми карликовими очками, чи ви не кидаєте їм ще. Вони привикають до людини, держаться радо її житла та радують її своїм наближенням та довірливістю, хоч вони й полохливі. Вони приносять нам і деяку користь: загрибаючи горіхи в землю та забуваючи їх, вони тим самим починаються до розсівання та росту лісу.

Як би там не було, — шкідники вони чи приятелі, — ми любимо їх. Бо так мало тварин залишилося на світі. Людина вигубила їх, винищила, і більшість тварин зникла з оточення людини. З небагатьох залишилися білки й бурундуки — наші милі забавні приятелі.

ПОЖИЛЬЦІ ОСТРОВА

ЖИЛИ НА ОЗЕРІ

Канадський гусак, той, що з лебединою чорною шиєю, підв'язаний білою хусткою, плавав по озері. Його зручні ноги розгрібали воду, а очі пильно стежили за тим, що діялось у воді. Час від часу він занурював голову, інколи разом із усією стрункою шиєю, і тоді складалося враження, що він стоїть на голові там, у воді. Він добував харчі та, проковтуючи їх, плив далі. Але він годував не тільки себе: на острові сиділа на яєчках його дружина, і велику частину харчів він віддавав їй.

У цієї пари виляглося семеро малих. Були крихітні та ледве покриті ніжним жовтим пушком. Обидвоє батьки годували їх їжею, що зм'якла й частинно перетравилась у волах. І жилося їм гарно у затишку острова: ніхто ніколи туди не заглядав, бо не було за чим.

Боронив їх недоступний підмоклий чагарник, а мокравина годувала їх соковитими травами, які ростить і годує вода. У воді ростуть також водорості, що постачають поживні харчі.

Але люди осушують багна, тому водяного птаства щораз менше. А ще тому, що винищують його не з потреби, а з мисливської розкоші вбивання.

Та наша пара не потребувала боятись ні одного, ні другого, бо осушування островів ніколи, мабуть, не станеться, а на вступі до Діброви написано: „Но гантінг, но шотінг”, що по-нашому значить: не вільно полювати, не вільно стріляти. І порядні дібров'яни додержуються цього наказу.

Так, отже, щаслива сім'я канадців жила собі на острові, і писклята швидко росли. Їхній пушок густішав з дня на день, ніжки видовжувались і кріпшали. Ось уже ходять, смішно перевалюючись з ноги на ногу, як кажемо, качиним ходом. Інколи зачепиться таке мале за щонебудь і впаде, втративши рівновагу. Тяжко потім встати! Перебирає швидко ногами, щоб знайти землю, зачепитися за неї та розмірно великий і товстий тулуб перекинути й зрівноважити.

Але швидко пливають дні, і малеча походжає по березі та пасеться, скубучи травицю. Уже й батьки покидають їх на короткий час, а самі плавають по озері.

Пан Андрій — їхній добрий знайомий. Помітивши гусака, він зразу став його годувати хлібом. Гусак радо ласував. Він згодом так звик до цих харчів, що наближувався зовсім до берега, простягав шию та заглядав, чи немає Андрія, бо чомусь немає хліба. Виходив на берег, пасся на молодій ніжній травичці, що її дбайливо доглядав господар. Заходив теж до пана Бравна; він давав гостеві інші ласощі — кукурудзу. Так канадець зовсім привик до людей і до свого ресторану на їхніх ділянках. Тепер він приводив і дружину, вони всмак наїдалися, і то швидко й ситно, та й поверталися додому.

Прийшов час для малих виплисти на воду. Відколи порозумнішали, вони з цікавістю приглядалися, як плавають батьки. Не одного кортіла прогулянка. Але страшно, як страшно! Вони й пробували, бувало, зійти з берега та, замочивши трішки ніжки, верталися на сушу. А що вже літати! Батьки й літали, хоч то птиця тяжка і лету вживає тільки коли необхідно, як от для перелету з одного озера на друге, відлету в вирій та повороту на північ. Це ранньою весною, коли на півдні стає гарячіше, підсихають багна і стає тяжкувато з харчами. Якраз розмерзають величезні канадські розливища на півночі, і туди простують великі табуни гусок. Летять вони ключами,

гуськом, і поклик „ка-гонк” є першим знаком весни. Він сповіщає про неї навіть раніше, ніж приспівування шпаків, а з них рабіна, хоч його цинамонова шийка для всіх нас є найпривітнішим знаком весни, коли вона ще далеко від нас.

Так отож, треба гусенятам навчитися двох штук: плавати й літати. Он що діється одного дня:

На острові людно-завізно. Відкіля взялося стільки гусей? І такий рух, стільки гегання, якась біганина, метушня! І що діється: гусенята одне за одним появляються на воді! Це батьки і куми — так їх назвала пані Надя, що спостерігала цю подію — накликають, переконують і так, мабуть, умовляють гусенят, що їм таки необхідно спуститися на воду. А вже як і що говорять — ми не розуміємо; але декому це зрозуміле, і воно, гусенятко, спускається на воду. Хто цього не робить з власної волі, того батьки й куми зіштовхують у воду. Так, так! Інколи необхідно вжити рішучості у вихованні дітей, а то й кари, як це робить Бурундучиха. Але тут, мабуть, обійшлося без ляпасів, бож у гусок нема таких зручних передніх ніг — їх і взагалі немає, бо, як відомо, замість них птахи мають крила.

Що далі діялося з кумами-свосяками, не знаю і Надя не бачила. Може після святкового спущення гусенят на воду відбулася гостина на острові? Може які танці-співи? А, може, тільки батьки хвалилися-перехвалювалися малечею. Але чужі гуски як прилетіли з сусідніх озер, так і відлетіли, і ми їх більше не бачили. Зате стали ми спостерігати сім'ю гусей-дібров'ян.

Як же гарно вони виглядали на воді! Спереду плила мама-гуска, гордовито виструнчивши шию. За нею рядочком один за одним маленькі жовтенькі клубочки. Тому що нижня частина тулуба була під водою, вони виглядали ще меншими, як на суші, і тільки шийка та дзьобик робили з цих клубків пухнатою шовку малих пташок.

Ззаду, за валкою плив батько-гусак і пильно стежив за сім'єю. Треба тут сказати декілька слів на його похвалу. Він, канадський гусак, не такий самолюб, як інші птахи. У нього чуле серце і, полюбивши раз, він одружується на все життя. Він ніжний подруг, з увагою відноситься до

„Канадські гуси”

дружини, коли вона висиджує, він дбайливий батько, і виховання малечі є також його завданням, не меншим, як матері. Тепер же, коли сім'я пливе рядочком по воді, він її оборонець і вчитель.

Ми, дібров'яни, з радістю помічали цей шнурочок гарних птиць. Наввипередки ми кидали їм хліб, не один підбігав з фотоапаратом, щоб схопити наших гусок. Ми, міщани, так рідко бачили таку гарну пташину сім'ю, а вже ніколи не бачили її на Діброві, де озеро мале і хаща не велика. Тож ми раділи, що маємо таких милих жильців.

Рядочок спершу був недовгий, може так на який метр, але він швидко видовжувався в міру того, як гусенята росли. А росли вони дуже швидко. Одної неділі ми здалеку помітили човен. Виглядав як той, що ним плавали вікінги або греки: перед і зад чардака вибігав понад воду, вигнутий, наче шия птаха, а кінчався дзьобом. Сам чардак був жовтавий, а його ніс і керма — чорні. Зблизька... це була валка гусей! Як звичайно, перед і зад — це були батьки, а гусенята вже виростили так, що це вже була мала флотилія завдовжки в добрих два метри. І колір чардака не був чисто жовтий, а присипаний-розмальований бурим чи гливим. Так он як виростили гусенята!

Ще тиждень — і он який поступ: на Андріївій травичці пасеться ціла сім'я. Батьки й діти вже тепер приходять поїсти свіжої м'якої травички і хлібця. Вони такі свійські, що не бояться знайомих людей, а вже зовсім не бояться Андрія, що годує їх з руки. Гусенята вже на високих ногах і всі бурі, тільки шия щойно почала темніти та витягуватися. І ще ноги надто довгі в порівнянні з невеликим тулубом. Травичку вони зовсім випасли над берегом. Але хай лише хтось чужий наблизиться, вони зістрибують з берега і знову на воду, і складається флотилія, і знову пливуть вони по озері, і всі ми радіємо, що так гарно ростуть і що їх завжди все ще дев'ятеро — твоє батьків і семеро гусенят. Сім'я велика, бо звичайно дітей у канадців буває п'ятеро.

Андрій уже привозить не одну і не дві буханки хліба, а цілий мішок, та й пан Бравн не шкодує їм кукурудзи.

ПОКИНУЛИ ОЗЕРО

Багато озер у нашій околиці. Давніше, доїжджаючи до Діброви, ми думали, що на ній кінчається маленький світ у цьому закутку. Дорога бо без гарного асфальту і

цементу двадцятьтрійки враз стала найпоганішою порошнею Малтби, і нам здавалося, що на оцій м'якій порошній Малтби, обсаджений індіанськими помаранчами, кінчається наш дібров'яний світ.

Та йому далеко до кінця! Так далеко, як усій нашій землі, бо відомо, кругла м'яка дорога вибігає на горбовину поміж фармами й лісами, стає знову твердою, асфальтовою, і ви вилізли з дібров'яного „рогу” на високорівню. Її густо помережали озера. Їх безліч обабіч дороги, деякі незаселені, зарослі комишами, інші зовсім культивовані, почищені і забудовані довкола людськими оселями. Там світ більш доступний і культивований, ніж наш напівдикий дібров'яний. Там відпочинкові оселі для молоді, спортові клуби, очевидно з голфклубом у першому ряді, там огрядні будинки, привітні городчики, цвітучі радісно-кольорово петуніями, даліями і левиними пащами. Обабіч же високі дерева.

З головної твердої дороги розбігаються в різні сторони менші, деякі з них гарні й тверді, інші пісковаті, як наша частина Малтби. Колись, як громада Брайтону, до якої належимо, матиме гроші, вона, напевно, подбає і про цей кусок дороги.

Отже, озер багато в нашій околиці, як, зрештою, і в цілому Мічігені. Недаром же це — держава озер, water wonderland!

Канадські гуски чомусь вибрали наше озеро, хоч воно мале й гамірне. Врешті, чи ж ми й самі знаємо, чому ми зажили тут, а не там? Не раз вас запитують, чому ви поселилися в Дітройті, коли в Америці є так багато кращих місць і ліпших спроможностей. Ви тоді відказуєте: „Бо мене сюди доля занесла”. Так, як вітер заносить листок, що відпав від дерева.

Все ж наші гуски оселилися у Діброві трохи оподалік від племені. Інколи вони тільки залітали до нього або, як це було на христінах, куми-свояки прилітали до

них. Тому, що це була єдина сім'я гусей на Діброві, всі ними захоплювалися й завидували Андрієві, що має таких приятелів. Бо на нічю ділянку вони не ходили пастися, і ніхто не потрапив заслужити їхнього довір'я, тільки Андрій. І виявилось, що вони мали добрий розум, хоч люди привикли казати: „дурна гуска”. Оці наші були зовсім іншого покрою і мали доволі розуму в своїх розмірно малих головах. Головним доказом цього була їхня обережність у відношенні до людей. Вона згодом ще збільшилася.

Навесні мало хто буває на Діброві, хібащо власники ділянок, що щось собі на них роблять, господарі, що мають дома. У них завжди доволі праці, тож кожную хвилину використовують і, коли можуть, проскакують на Діброву і в будні. Але гостей буває дуже мало, бо ні пікніків, ні купелі, ні жаркого сонця. Тож гусям жилося затишно й безпечно.

Але наблизилося літо. На озері появилися рибалки, щораз частіше ви бачили один чи другий човен, на ньому найчастіше діти, яких батьки привезли прогулятися по озері. Вже й по суботах і неділях залюднюлося побережжя, ще трохи-трохи — і почнеться розваговий сезон.

У таку теплу неділю батько та його десятилітній синок мали розвагу: вони човном ганялися за гусьми. На щастя, на воді вони меткі та швидко й зручно змінюють напрям. І, на щастя, синок щойно вчився стріляти. Батько направляв йому рушницю та повчав, як стріляти до гусей. Розумний батько! Вже малого хлопця вчить убивати невинних тварин. Дуже добре робить: синок бачить у телевізії, що кожний спір найлегше виграти, застріливши противника, Хай вчиться!

Люди, що бачили цю подію з берега, стали ляяти хоробрих мисливців і нагадувати їм, що на Діброві не вільно стріляти. Хвилину затримки у бойовій акції використали гуси і запливли в річку, що на пластовому губиться

в мокравинах і хащі. Там знайшли безпечну схованку, бо човен туди не запливе і люди в мочар не підуть.

З тої пори гуски стали дуже обережні. Вони паслися рано вранці й увечері, а вдень десь ховалися в комиші та багна і не показувалися на озеро. Сумно стало їхнім приятелям, що так їх любили й ними захоплювалися, що тішилися ростом їхніх гусенят і радо помічали швидкий розвиток та дозрівання молодих. А вони й справді виглядали вже, як батьки, навіть шиї в них були чорняві з білою закраскою під бородою. Але тулуб був стрункіший, ніж у батьків, а крила ще не зовсім оперилися, бракувало їм довгих пер, необхідних до лету. Але вже й цього вони пробували, підстрибуючи в повітря; мусить же молодь бути готова до осіннього лету.

Здавалося, що таким розважним способом життя вони збережуться й відбудуть літо на Діброві. Що зник там затишок, це певне: люди цілими днями плавали, діти гралися на пляжі та плавали на своїх пластикових тваринах і колесах, увечері та поночі грала музика й відбувалося гуляння, звичайно під кінець тижня. От не знати, чи було це до вподоби гусям. Та хто б їх питав! Це — німина, що нікому не потрібна. Хібащо для ловів.

Миколенко, син відомого громадянина, рідко бував на Діброві. Бо хто б платив в'їздове? Інша справа на сусідніх більших озерах. Але тут — за що? Озеро мале, ніякої розваги. Краще вже з друзями-американцями їхати на великі озера або з дружиною на метрополітальну пляжу. Принаймні, побачать людей, є нагода для спортивних ігор і буфет. А тут, між своїми — нецікаво. Зрештою, одружений з чужинкою, він уже відстав від громади і призабув, що таке свої, котрі то — його чи її. А от одне, що принадувало його до Діброви — сім'я гусей. На інших місцях треба мати дозвіл на стріляння та ще й стояти до мисливського сезону, а на такій от Діброві —

кому діло до того, що він собі підстрелить одну-другу гуску? Вони й так нічії.

Причаївся з човном у комишах в протоці між Моїм Островом і дібров'яним чагарником і терпеливо чатував. Терпеливість — головна прикмета мисливця. Семеро гусей піднялося з острова. Гарним граційним ключем вони летіли понад озером. Так, це вже молоді вміють літати! А ми й не знали! Та мисливець, очевидно, знав добре, коли чатував. Тепер прицілився і вистрілив. Один птах збився з дороги, став хитатися та падати вниз. Мисливець гріб веслами в тому напрямі, де впав птах. Ще бився на воді, ще розпачливо намагався плисти. Але рука мисливця схопила його за шию і здушила, після чого Миколенко кинув птаха в човен, оглянув рушницю, зарядив її новим набоєм і, насвистуючи пісеньку, плив до берега. Йому було зовсім нецікаво, що люди чогось викрикували та вигукували, чогось лаялись. Яке їм діло до нього?

З тої пори ніхто більше не бачив гусей на Діброві. Вони покинули наше озеро та, мабуть, приєдналися до табуна на одному з сусідніх озер.

Ми бачили їх. Бачили в половині жовтня, як летів великий ключ понад Дібровою. Хтось, що розумівся на цьому ділі, запевняв, що вони ще не відлітають, тільки збираються для вправ. Певно, між ними були і наші гуси. Бо в густому сутінку пізнього осіннього вечора ми помітили, що від ключа відлучилося кілька птиць, і вони стали падати на Андрієву ділянку. Там і захопила їх ніч.

З ІГОРЕМ ПО ДІБРОВІ

— Голи смоук, тітко, а Діброва дуже файна! А я гадав, що це все твої видумки, — так Ігор, що приїхав із культурного Сходу (Америки) на наш Середній, не зовсім дикий Захід, і задалегідь замовив собі відвідини Діброви.

— Я дуже рада, що тобі подобається. Я боялася, що не найдеш у ній нічого гарного, ані цікавого, і тому задалегідь тебе попередила, що в Діброві немає нічого особливого.

Ми приїхали в будень, і на Діброві панувала тиша. Її я найбільше люблю, і мій співрозмовець теж зразу її помітив. Врешті, як і всі читачі моєї книжки, рад був би познайомитися з персонажами, а ту, як на біду, ніде ні сліду Петра, ніде гостей, мови немає про тарахкавців, ракунів і іншу дібров'яну „худобу”. Єдине, що можна було найти — мрії. Мої й не мої. Може, мрії усіх нас, що їздять на Діброву.

Я показала своякові адміністраційний будинок, очевидно, тільки зверху, бо, як відомо, — ні Петра, ні ключа. Те саме й щодо мотелю. І розказала, як він постав з возівні, і показала йому вид з ганку. Вид на озеро, ліс і на другий берег.

— Джі, тітко, тут гарно! — заявив Ігор. Треба знати, що він говорить дуже гарно й чисто по-українському, ніколи не мішає чужих слів, але такі слівця подиву чи викликлу присвоїв собі в школі і не може від них відвикнути.

— Праворуч від будинку бачиш два деревця, загороджені кілками: це — секвої, що їх я привезла з Каліфорнії. Тепер мучуся з ними, пробую, як би їм догодити, як би їх привичаїти до нашого клімату й ґрунту.

Але, як бачиш, одно краще, зеленіше, а у другого жовкнуть кінці гілок. Завтра приїду й пересаджу їх, на зиму підуть до хати, бо попередні, які я висадила на узбіччі, померзли чи повсихали. Але моя мрія — мати в Діброві секвою і всім доказати, що вона не мусить жити на Заході.

— То ледве чи тобі вдасться. Є така наука, екологія, що вчить про значення середовища для тварин і рослин. Його змінити неможливо, зате гатунки до нього або привикають і заакліматизовуються, або вигибають.

Треба знати, що Ігор — природник.

Ішли далі доріжкою. Обабіч пишно зеленіли дерева, пахнули розігріті смереки і пташок кував-насвистував у їхньому чатинні.

— Бачиш ті два будиночки на узбіччі? Там я жила, коли вони ще не були готові і крізь діри в підлозі приходила до мене всіляка дібров'яна худоба.

— Ха, ха, ха! — сміявся Ігор. — Ти знаменита з своєю худобою! Я читав про неї в книжці, але вивірку, зайчика й джмеля тяжко назвати худобою. Але ти маєш милий спосіб називати все живе худобою. Так от, наприклад, свої африканські фіялки, такі ніжні й вразливі, ти теж називаєш худобою. По-чеськи худоба — біднота, скажімо, маленька особиста власність.

— А тут, праворуч, рядом із цими будиночками будемо новий мотель.

— Є.

— Ігорю, не екай!

— Ой, тітко, я так привик у школі і тепер тяжко відвикнути. Та для твоєї приемности старатимусь.

Далі ми йшли доріжкою, при якій напис: „10 майлс пер аур” і „уан вей”, і я показувала йому спортовий майдан, зарослий травою, місце, де паркують пікнікарі, та нашу гордість — камінь і дуб Шевченка.

— Камінь малий, а дуб підсихає, — заявив автори-

тетно мій товариш. — Але знімки собі тут поробимо, щоб була пам'ятка.

Фотографує спочатку він мене, а потім я його — обидвоє обіпершись на камінь Шевченка.

— З цієї ступениці гримлять гучні патріотичні про-

„В Пласті росте новий люд”

мови або в жовто-блакитне одягнена оркестра дує твісти, степси і чача.

— Голи смоук!

— У цьому павільйончику танцюють. Він малий, але для теперішніх танців не треба місця. Як відомо, вистачить місця, якщо пара має де хитатися та тертися.

— Є.

— А тут буфет. У ньому пані продають вареники, голубці і ковбасу з капустою.

Як відомо, це національні страви, а ми патріотичний народ, навіть коли йдеться про шлунок.

— Є.

— Ігорю, перестань екати!

Ідемо далі на терен Зеленого Яру. Ігор — пластун і дуже зацікавлений пластовим приміщенням. Добре, що ще декілька шатер стоїть поруч будиночків, а то не було б чим дуже похвалитися. Ігор оглядає шатра, положення таборів і каже:

— Голи кав! — не знаю, чи на знак подиву, чи так собі під носом.

— Колись тут стануть гарні, модерні будинки... як будуть гроші.

— Є.

— Нема. Тобто, люди, може, мають, а Пласт — ні.

— Є.

— Ігорю, перестань екати!

Наше мале, але мальовниче озеро будить у Ігоря щире захоплення. Розглядає його простір та міркує, скільки часу треба, щоб його переплисти вздовж. Для такого плавця, як він, Чорноморець — це ніяке завдання. Розказує, як христили його Чорноморці, наказуючи не лише поночі стрибати в воду з високого дерева, але ще й обпливти озеро довкруги тому, що він такий чудовий плавець. Потім приглядається до табунця рибок, що зараз же підпливли до помосту, ласі на якусь дурничку.

— Голи смоук! Алеж тут багато риб!

— То малі синьоплавці — назвім так оцих блю гілс. Вони майже непомітні в темній воді, якби не легкий рух аквамариновосиніх плавців. Їх ловлять рибалки на принаду для більших риб і шмаркачі (хай вибачать за таку назву), і не розумію, навіщо їм той дріб'язок.

— А я, тітко, приїду сюди з вудкою і всім, що треба, наловлю їх, а потім вживатиму як принаду для ловлен-

ня великих. Бо як є малі, мусять буги й великі риби. Але акул тут немає?

Ігор забуває, що це озерце, а не океан. Він бо страшенно боїться акул. Тож розкажує, як рибалив в Атлантику, як зловилися дві малі акули, і які мають гострі зуби, і як його товариш зараз же покравяв їх та вживав як принаду.

Згадуємо Гемінгвея та його „Старик і море”. На щастя, в Діброві немає акул.

— Зате маємо черепах. Два роди: одні бурі, болотяні, а другі з помаранчовими плямами на підбитті.

Це зацікавлює Ігоря.

— Голи смоук! Може, нам вдалося б зловити черепаху, я взяв би з собою і годував.

На жаль, черепахи не показуються. Хто зна, чи не запорпались вони в болото та не збираються спати. Це ж осінь. Обіцяю, що перша черепаха, яку побачу, буде його. Поштою легко післати, бо ця худоба може не їсти тижнями й місяцями, а для віддыхання пороблю в коробці дірки. Це заспокоює мого товариша, і на його обличчі по'являється мила усмішка. Він бо, хоч вже ніби й зріла людина, то в нього багато дитячого. Може, як у не одного з нас.

— З цього помосту стрибають у воду пластуни, очевидно, молоді. І можна тут побачити немало гарних дівчат, як вигріваються на сонці, наче кольорові стрекози-коники.

— Голи смоук! — захоплюється знавець і цього роду „худоби”.

Ідемо стежечкою до пляжі, я розказую йому про життя тварин і рослин, а він мені — про дівчат та про свої подвиги. Скільки в цьому правди, а скільки побрехеньки — хто його знає.

Порожній берег дримає під осіннім небом. Десь наче підпливло озеро, пісок і намул видно на дні. Усунули теж

і бої, зроблені з пластикових пляшок — вони визначали, доки вільно дітям купатися. Без них наче пусто стало на озері.

— Це нова дорога. Її зробив контрактор, що працював при цій пляжі. Колись він її таки закінчить... Але

„Підносять прапор”

я люблю цю доріжку: вона м'яка, піскова і вибігає гарним луком з-поміж хащі й мочару на надозерний берег.

— Тут гарно, тут таки зовсім гарно!

Ігор бувалий. Назви Бобрівка, Союзівка, Гантер, оселя така то й така то — все це вживає часто для порівняння. І таки наша Діброва йому дуже до вподоби. Вирішує приїхати в наступному році, може, навіть з батьком. Але батько привик до люк்சусу — слово, яке Ігор

часто вживає, так часто, як оті вигуки — і не відомо, як він тут почувався б.

— Бачиш тут праворуч дві шіпки: поверховий стіжок і цю малу кучку? Це — нові мрії. Мої та одного інженера, що є в управі Діброви. Одного дня... із стіжка постане павільйон для танців унизу, а нагорі — бар і буфет, склепок із пам'ятками й книжками (як от „Люблю Діброву”) — коротко: місце розваги для ніг, шлунка й ума. Справа тільки в грошах, а також і в руках до праці. Колись, як я працювала за фахом, я хотіла дати гроші, а тепер мені надто тяжко. А рук ні тоді не було, ні тепер нема.

На Берег Мрійників уже їдемо автом, бо часу в нас мало. Обідаємо на Івановій лавочці, робимо знімки на його помостуку. Ігор захоплюється рибками, і озеро лежить рівне й гладке, як дзеркало, і вітерець не шевельне. В озері купаються береги і сонце мие своє благословенне обличчя. Дрімають на березі дімки осельників і цвітуть чорнобривці та соняшники. Так, як на селі, на нашому селі.

— Вона чарівна! — заявляє Ігор. — Чому? Бо вона така компактна, і на невеликому просторі є все: і озеро, і узбіччя, і спорт, і Пласт, і Шевченко, і оселі-будинки. А над усім якийсь рідний знайомий настрій, щось, що нагадує наше життя там, удома. Тут забувається, що так недалеко є велике місто, боротьба за життя та прожиток і матеріальні здобутки.

Ігорів фольксваген стрибає по ямках і горбках дороги Малтби.

За нами залишається Діброва.

Вона дрімає в своєму осінньому сні.

ЗОЛОТІЮЧА ХАЩА

Осінь. Хоч це й перші дні вересня, але коли вже закінчилися пікніки, і від'їхали гості, і ви легко можете дістати кімнату — то це справді осінь. Минув Карпатський з'їзд, відгриміли звучні промови, у минуле пірнула побудова держави, пилом-попелом стали буйні голови, що лягли за велику ідею на клаптику гірської землі там, далеко за морями й суходолами. Кілька старших панів принесли спогад, бравурні вірші прогомоніли над дібров'яним узбіччям, і відіграла марші й твісти пишно одягнена в блакитне духовна оркестра (тобто така, що дує, а не та, в якій беруть участь духи).

Від'їхали авта, забираючи людей, дітей і їхні іграшки та псів. Тиша запанувала на Діброві. Ми любимо її, тишу. Тепер уже ніхто не займатиме нас по дорозі та не стане дискутувати про літературу, про шкідливість матеріялістичної філософії для американської культури, про таке чи інше видавництво. Так, зникла вже загроза, що ми ніколи не дійдемо туди, де намірились, і ми йдемо назустріч золотіючій хащі. Бо осінь заповідає там свій прихід.

Достойний спрацьований форд — вантажне авто, що ним їздить Петро, тарахкотить по дорозі. За кермою Петро. В зубах цигарка, сам воркотить щось з обуренням, з-під лоба лихі очі на поораному обличчі. Сіра будка, великі чорні гумові колеса спереду, менші ззаду. Під'їздить під будинок буфету, відчиняє великі залізні двері і вкладає до скриньок пляшки, що їх назбирав по дорозі. Дзенькіт пляшок і лайливий монолог — музика дібров'яних буднів. Закінчилися уже пікніки і святкування, і замовкли голоси на пластовому. Задрімав Зелений Яр. Ще тільки

великі черепахи шатер бронзовіють та зеленіють праворуч площі, і вітер надуває їх, наче вітрила. Тиша в куренях. Але, хоча нікого тепер немає, табір говорить гомінко про життя й ріст. Он бо за першим, матірнім табором новаків виріс другий — табір юнаків. Поміст на високих стовпах, ліворуч драбина — ворота. То не кроки стійкового — вітер товчеться по висотах. Табір, наче Січ, обведений частоколом, що дозволить вам увійти тільки крізь браму таку ж, як та, що пропустила вас до Зеленого Яру, тільки трохи нижчу. Зараз зупинить вас стійка і хто зна, чи й взагалі дозволить вам увійти...

Але — ніхто не чіпає. Порожній поміст і розкриті ворота. І вітер плеще полотнищами шатер, наче вітрилами. Але відпливли вже моряки, тільки паруси zostалися, і вітер грається ними. Їх скоро теж заберуть...

Там, за табором — золотіє хаща. Пишна, висока й незаймана. Над нею ліс: кремезні дуби, хиткі осики, високі берести й американська черемха, що не поступається іншим деревам, пнеться їм наздогін, а тепер, восени, силплє чорні соковиті ягоди. Вони лежать у траві, наче комахи, що дрімають.

Ніна стоїть на березі, на траві, що її Пласт дбайливо постриг, і думає: поринати в цей затон чи ні? Так, як, стоячи над берегом озера, ви вагаєтесь: стрибнути в холодні хвилі чи, може... Але — ні! Соромно бути боягузом! Не лише перед собою, але й перед отими людьми, що з берега приглядаються та теж вагаються за вас: стрибне чи ні?

Але тут, на березі зелено-кольорового затону немає нікого, і Ніна сама. Два кроки — і хаща вже проковтнула її. Врешті, тут же стежечка і дорога певна. Рано навесні вона ходила тудою і пам'ятає пролази, потічок, броди та мокравину. То чого вагатися?

Стежечка поринає в золотіючу хащу. Землю покрили м'які соковиті кущики розрив-трави. Їхні гілки тендітні й

прозорі, так, наче б постали з води. Темнозелене листячко і з кожного куточка на тонісінькій стеблинці трубка квіту. Вона помаранчова, рожево надихана довкола входу, вона танцює й дрижить, наче помаранчові бджоли або велика краплина меду. Вона встелює все підшиття хащі медяно-золотоавою оркестрою трубок, що грають на вітрі, грають осінню пісню.

Золота воскобоїна-гольденрод, що її так полюбив Мішіган, — наче мініятюрна смечка. Тільки ж її гілля засипане золото-жовтим квітом. Поміж нею червоноамарантові голівки остів, що вистрілюють понад колюче листя та виривають із сірих куль пуп'янків. Вище, ще вище — дрібні дикі соняшники. Їх безліч, їхні матері-кущі пнуться високо, наче б хотіли зрівнятися з деревами. Вони цвітуть високо над вашою головою, і з них легкий туманець пилку. Якщо ви вразливі на квітковий пил, то ви взагалі не лійте в хашу. Але Ніна, о! — вона втулює обличчя в золоту хашу, обіймає цього цвітучого бур'яну стільки, скільки вміститься в її оберемок, і вдихує-нюхає, як пахне хаша під осінь.

Стежечка вибігає на місток. Під ним на дні маленького чорного провалля журкотить потічок. Він вузенький і тихий, але його ложе чорне, багнисте, тож необхідно понад ним пройти через місток з двох стовбурів, поперек яких хтось (певно пластуни) наклав кривих сучкуватих гілок. Перша зустріч з ними повчає, що вони рухливі, непокірні, втікають з-під ніг і, коли ви наступите на один кінець, другий стане сторчма або разом з вами стрибне в потічок. Очевидно, катастрофи не станеться — потічок не ширший стопи, і баговиння його дна й берегів не страшно, висота ж не більше трьох сажнів — все ж така пригода Ніну не кортить. Тож вона ще вузчкою стежечкою сходить униз. Там, зараз же над потічком, дощечка, Ніна легко переходить на той берег і поринає в золотіючу хашу, де ні стежечок, ні доріжок.

Вежиці пенстемону синіють під золотінню дрібних лісових соняшників, і око й серце любуються нашими національними кольорами. На тридільних, ясніше смугастих долішніх губах синього пенстемону росинки з ночі. Їх багато, їх щораз більше, оцих гранатово-синіх вежечок. Їхній стан стрункий, колосся цвіту преться гордовито по неподільних стеблах. Поміж ними білі, фіолетові й сині айстри аметистами й снігом покривають хашу, що золотом понад ними. І рожево-фіолетовий сідач на високих стовбурах. Цвіте хаша понад землею і на землі, і з неї та з лісу не видно ні неба, ні сонця. Кольоровий килим зімкнувся щільно над головою і проковтнув Ніну. Краса його спокуслива, і ви поринаєте в неї, як у теплі хвилі озера. Але в озері руки й ноги людини визначають шлях, а в хаші — нічого. Тож Ніна відриває очі від краси і стає до боротьби з хашею. Як же? Рано навесні вона йшла туди, держалася огорожі з кільчастого дроту, а потім стежечки через ліс, тої, що вибігала на галявину під дубами. Колись на галявинці були шатра сеньйорів і тоді, коли не було каплиці, там правила Богослужба, якої слухали всі, хто живе в хаші: комахи, птаство й дерева-ліс. І разом з людьми співали „Осанна!” Он, праворуч оця галявинка, і на ній, наче з казки, виринає зелене шатро. Але — не туди дорога! Ніна запряглась обійти Діброву, пробитись крізь хашу на східньому, пластовому полюсі та вийти на Берег Мрійників. Тож пробивається далі.

Хтось, мабуть, ішов не так давно перед нею (вчора була неділя): стоптана трава, погнуті гілки. Он наче стежечка, на ній немає високих рослин, її покрили тільки медяні трубки розрив-трави. Бавх! — Ніна лежить. Одна нога в маленькому потічку, черевик повний води. Рука в болоті, друга нога, сковзнувши з корняка мертвого дерева, попала в щілину під ним. Хвилину розглядає становище. Над нею золотіє і сміється кольоровим килимом хаша.

Пробує: одна рука — є, друга — теж, хоч і боляча. Витягає ногу з потічка, добуває другу з печери під стовбуром. О, ми всі вкупи! Ми всі здорові й цілі — таки справді одна цілість.

Розгортає раменами хашу, наче плаває. Крок за кроком — вперед. Тільки тепер обережніше. Поки поставить ногу, пробує, де вона і чи можна її поставити та ще довірити їй та ґрунтові під нею.

Великі червоні ягоди великими краплями скапують з-поміж уже мертвого широкого листя. Хочете взяти в руки — даремно: м'яка ягода розпливається в пальцях і червоною ягідною кров'ю спливає на матірню землю біля ніг мертвої рослини. Навесні з неї знову виросте чотирилиста рослина. Колос червоних ягід дволистої веснівки виринає з-поміж зелені. Понад ним на кущах червоні й чорні ягоди.

Що це багрянє праворуч?!

Ніна знову лежить. Зрадлива ямка серед баговиння, чорна на дні і повна прозорої водиці, зловила її за ногу. Над нею сміється китицями ягід кущ калини. Грона похилилися й обважніли соками, прозорі від стиглої ваги, б'ють Ніну по голові.

Ні, не туди напрям! Хаша густішає, ямки серед трясовиння трапляються щораз частіше й більш несподівано. Повертає ліворуч. Там же вздовж дротяної огорожі завжди була стежечка-протоптанка. Оситняг б'є по лиці, його гострі мечі прорізують шкіру. З ніжного стебла турецької лелії скапує велика зелена торбинка. На ньому пізно навесні танцювала помаранчовим квітом лелія. Її діти-насіння готові продовжувати рід. О! Добре, що Ніна схопилася за дріт, а то знову попала б у потік. Але дріт колочий — з подертої руки тече кров. А це що? З лівого коліна так і дзюрчить кров. Добре, що в кишені кусок папірця-тканини. Намочивши в потічку, змиває кров і старається її зупинити, надавлюючи на поранене місце. Вже.

Йдемо далі! Не сидітимемо ж до ночі в хащі. Та й немає вже вороття, хоч і вперед — не легка справа. Як то? Навесні так легко було туди мандрувати, а тепер одна за-тяжна боротьба та ще й рани і кров. Вперед же, вперед! Он уже видно антену на даху пана Бравна, вже ж недалеко! Навесні Ніна находила тут же сморжі, і восени ми збирали тут гриби-бабки. Правда, тоді хаща вже була за-снула, звільнилася від листя, стала прозора, і видно було пролазки, потічки та калабаньки.

Хаща справді стає нижча і вже не така кольорова. Крізь неї просвічується синь озера праворуч, і стіна дому пана Бравна просто перед нами. Замість інших перешкод — купини ріща. Петро нагромадив його взимку. Чому ж не спалив? Тепер треба його обходити або перелазити. Одно й друге — неприємне. Он на купі великий зелено-бурий вуж. Він обплівся здовж стовбура, повісив голову й хитає нею, наче дивуючись, чого людині лізти в хащу. Його очі дивляться цікаво-лукаво. Здоров, вужу! Полюй собі далі, це твоє право. Тільки ж сиди собі в хащі! Я, знаєш, бачила, як один дурний громадянин убивав вашого брата. І за що? Ви ж нешкідливі та ще й позиточні. Але людина, що держить у руках дрючок, небезпечна не лише для звірів, а й одна другій. Здоров, вужу!

Хата пана Бравна якось не наближається. Власне, їй нема чого наближатися, зате Ніні необхідно. Але вона просто не може пролізти того невеликого шматка, що ще зостався, бо проклятуший малинник, бо повзучка-ожина зчіпилися й не дають проходу: шукайте, мовляв, якогось ціпка в купині та й розгортайте їх. Ой, розгорнути чи ні, а колючий дріт оцих проклятуших куців так і ріже ноги, так обмотує ремінням. Насилу! Біля кущика калини, що став собі на межі хащі, починається посілість пана Бравна. І пише він: „Не проходьте!” Дорогий пане! Чи ви собі уявляєте, що людина, яка пролізла через хащу, повер-неться назад до неї і пролізе ще раз крізь те, що так не-

легко зробила раніше? Таж гляньте: волосся, як у дикунки, стріхою звисає, усі гребінчики й запинки хаша має (а не чорт), з лівого коліна цюрком кров тече, а вся шкіра в Ніни, наче по війні з індіанами. І ви кажете їй вертатися? Ні, ні, дорогий пане!

Розглянувшись, чи автор цього напису випадком не вийде з хати та не старатиметься їй нагадати про своє власницьке право, Ніна проходить його травичку і, Господи, слава Тобі! — вона вже на ділянці пана Андрія, і тепер їй уже все вільно.

Перед шатром дерев'яний фотель. Там сідає Ніна, щоб спочити. Але, але! Розглядається по обійсті і знаходить усе, що потрібне: на підніжжі столу мисочка з милом та ще й подвійним — туалетним, білим, і звичайним, сірим. На землі — шматини. Он простяглися білі панчохи — ні, вони для цього не додаються. А он штанина — е, може, ще щось краще знайдеться. Шматок сорочки не гірший, якщо йдеться про чистоту. О, є й відро з водою! Вмочивши ганчірку в воду, Ніна намилює один кінець і ним змиває свої воєнні рани, а другим кінцем висушує. Алеж і печуть оці задряпини й рани! Але що це? — Пляшка з мутнорожевою густою рідиною і написом: „Бенадрил”. Очевидно, комарі й отруті рослини добре далися взнаки власникові. Вмочує кінчик ганчірки в рідину й покриває нею рани. Швидко перестають пекти, хоч то ніби й не від цього. Спасибі, Андрію! Ганчірку випрала й повісила під столом, воду з відра вилила. Он ще б вам так прикріпити до столу скриньочку з аптечкою, з приборами для першої помочі. Правда ваша, для кого? Таж по хаші не лазять порядні люди, та й непорядні рідко заходять. Все ж скринька з ліками пригодилася б.

На березі тепер пусто. Вже не походжають канадські гуски, вже не пасуться їхні діти, і хліб занедбаний лежить у погорді. Відлетіли гуси на сусіднє озеро, а може, й узагалі вже помандрували в світ. Бо — осінь.

Перед хатою Олександра ще куриться купина сміття, що його він запалив, від'їжджаючи. Не видно нікого.

На ділянці Івана Ніна знову, наче вдома. У нього на подвір'ї вже немає ніякого знадіб'я. Добрий господар усе держить у хаті. А на городі — чого, чого там немає! Он баштанець, і на ньому жовтіє самотній кавунець та пара малих круглих зелених писаних динь. Чи диньки — то жінки кавунів? Як пізнати, котре з них кавун-чоловік, а котре диня-жінка? Он питання, що мучить Ніну з давніх-давен. А помідори тільки зелені zostалися, бо вчора, в неділю, гості зібрали всі, що ледве рожевіли. Пара бурячків росте на біло-сірій землі — на озерному намулі. Видно, що він родючий, бо соняшники он які вдалися на Івановому! Рядком, наче вояки, великі голови обважніло повисли, а з золотих облич так і капає медом. Не дадуть їм гості зріти задовго, Іване! Гості бо привикли заходити на Іванове за закришкою, за полуницями, за бурячками на борщик, за огірочком до хліба та й зажити-поспати в його шатрі, а господар хай уже вибачає.

На сусідньому — вулик. Так, принаймні, здалеку виглядає ця зелена будка. Бо кожен знає, що пан — завзятий пасічник. Уся Діброва в нього консультується, чи є в кого бджоли, чи нема, а так от, для знання. Але, боячись комашні, та ще й кусливої, Ніна обходить будку здалека. Все ж, стривайте, не видно медоносного народу. Наближається обережно до зеленого об'єкту і просліджує: скринька, наче скляна чи пластикова плитка зверху, під нею суцільні стіни, а от ніде нема віконця, ніде входу для бджіл. Десь так замаскував господар, щоб, бува, якісь гості за медом не внадилися. Та все ж мусів би хоч напис покласти, щоб бідні бджілки знали, кудюю влазити до хати. Ей, стривайте! Поруч така ж, зелена, лавочка. Так це не вулик, а столик і так мирненько собі біля лавочки! Набравши відваги, Ніна розглядається. І що ж бачить? На межі притулився до бур'яну пень, що виглядає, як бочка

для сміття. У нього висолоплений язик, і по тому мові бджоли так і влазять, так і влазять до цієї бочки. Як же дасть знати ногам! Жалить бо народ цей, і краще з ним не знайомитись. Хай уже хазяїн — він фахівець, так би мовити.

Перед будинком пані Роми сумує самотою м'ячик, біля порога ціла валка транспортників. Там і трок, і плятформа, і авто, і літак, та ще й чотиримоторовий (з пластики), і малі жучки- авта. Дрімують під стіною. В неділю чи вже й у суботу прийдуть діти, і вся ця арматура піде в рух.

А подвір'я відгородили гарною сіткою. Металеві стовпики повбивані міцно в ґрунт та ще й добрий кусок — у дно озера. Дуже практично, бо ніяк не пролізеш до або від сусідів, хіба б брів чи плавав. От би нам так по наших селах! Сваритися через таку загорожу легко, а от битися ніяк не вийде.

На подвір'ї пані Марії ще два авта паркують. Очевидно, там ще гості. Може, то молодий пан приїхав, відбуваючи свою пошлюбну подорож, щоб заглянути-пожити в маминій хатці? Хоч давно вже земля її покрила, то її квіточки цвітуть так, наче б її трудящі руки щойно тільки перестали полоти чи огрібати грядочки. Дитячі іграшки над потоком, там же і Маріїн лежак та червоний фотелик. Усе — як було. Тільки господині немає і вже більше не буде. Життя ж не знає стриму.

Ех, як гарно хтось вигладив поле праворуч дороги! Воно прилягає боком до поля пана Мазура, і оце господар цілий тиждень орав, скородив, боронував, вигладжував та нагромаджував коріння. Дрібними рівчаками сплосовано поле, а струмент лежить через дорогу: машинерія, якій ви й назви не знаєте, оці каблуки, бубни чи тарілки. Добрий господар! Чи він це під будову чи під город?

Озеро тихе й гладке. Інколи вітер ударить його кри-

лом або задує по ньому з свого широкого рота. Тоді поморщиться. Жде воно на дощі, жде воно на осінь.

Далі знову полюс дібров'яного яйця і хаща. Але тепер уже ніхто не примусить Ніну лізти в неї. Вертається до Діброви гладкою дорогою поміж обидвома озерами.

Не довго цвіла-пишалася хаща, так з тиждень, може, два. Її стоптано, і вона втратила свою незайманість. Уже ставши на березі, Ніна із здивуванням помітила, що нічого в ній не цвіте. А вона надіялась, що аж тепер вся хаща зацвіте і виглядатиме, як один золототканий кольоровий килим. Що ж сталося? Невже гураган ішов лісом і, замість дерев, поклав покотом його підшиття — цвітучу хащу?

Іде слідами, йде протоптинами і шукає золото-синього й біло-аметистового килима, шукає медяних капель, трубок розрив-трави. Де-не-де втоптані в поломані біла й подавлене листя марніють на зломаному стеблі. З трудом віднаходить сині колоски пенстемону чи білу ялинку айстер. Вони поломані, потоптані, подавлені. А вже найгірша руїна довкола пнів, кругом дерев. Ах! Таж гриби вродилися в хащі, і сипнув за ними народ! Обшукав дбайливо кущі та пні, стовбури і рівчаки та зібрав яйце-жовті масляки й купки ясноголових підпеньок — на темноголові, зимові, ще не пора.

Так, отже, лягла людям під ноги золотіюча хаща. Не спромоглась відцвісти та видати насіння. Її молоду, пишну, розцвілу, як відданиця, захопила передчасна смерть. Тільки там, де трясовиння, де не стане людська нога і не родяться гриби, там ще синіють китиці тирличів-генціян та де-не-де жовтіє стебло воскобоїни. А над самою водою фіолетова айстра дивиться в воду і, як у пісні, оглядає свою пишну вроду.

Спасибі, мокравино, що притулила-приголубила тих
небагатьох, що втекли з хаші на твої купини, обведені
довкруги чорним трясовинням! І подяка грибам, що не
родяться на млаках, на мочарах.

ЖОВТЕНЬ — ЛИСТОПАД

Хто знає, може в інших країнах чи місцях жовтень і листопад різко відділені, але в нас, на Діброві, вони зовсім поєднані: листя бо жовкне й падає, коли на те прийде час, і обидві ці дії відбуваються майже одночасно. В міру того, як листя жовкне, воно снується вниз і своїм золотом, міддю, бронзою і багрінням покриває сити зелененьких трав, маїть хащу, що вже зовсім почорніла та заснула або померла. Її сон і смерть — однакові. З весною воскреснуть ті, що померли, і народяться ті, що виростили з насіння, що його гоїно розсіяли батьки. І немає смерти-кінця. Є смерть-сон, відпочинок. Так, отож, стоять дуби в мідяних шагах, зовсім не готові віддати їх землі. Вони зберігають їх, щоб гріли старі вузлуваті кості і щоб вітер не морозив дужих коренястих плечей.

Клени позолотили всі нараз і скидають своє золото поволі, тихо і з повною гармонією резигнацією. Стелять його навкруги свого стовбура так широко, як сягає корона, і обидві — корона на землі й на дереві — золоті.

Осики й берези жовкнуть блідо і трепочуть листям в осінньому вітрі. Вони ще потемніють і дістануть колір старого золота, тоді забере їх вітер на свою спину і понесе на озеро та кине на пильні дороги.

Яблуням байдуже. Вони ростуть будь-як, не дбаючи про красу. Присадкуваті, сучкуваті, розхрістані, незачесані. Одягаються тільки навесні і то накоротко. А пізніше вже родять, і немає в них часу цікавитися одягом. Так само й тепер: жовкнуть будь-як, і листя обсипається, як з котрої — одна вже гола, а її сусідка ще вся прибранна в латаний одяг з жовтих і зелених шматків. З одної зня-

ли яблука заздалегідь, а друга не варта заходів — їй залишили яблука, звичайно, червиві. Червоніють вони на безлистому гіллі і падають, і листя, і вітер, і ліс, і поле пахнуть яблуками. Зрілими яблуками восени.

Великі рівні дерева американського чорного горіха позбулися свого листя заздалегідь. Ви навіть не знаєте, коли і в якому кольорі листки покинули свого батька-дерево. Він зовсім оголений, ні одного листочка. Але всі чорні гілки обсіпані яснозеленими горіхами. На тлі синяви вони підстрибують і танцюють на вітрі, і все дерево наче вбралося в скляні яснозелені іграшкові кульки. Може, воно чекає Різдва — хоче виручити ялинку. Але дарма! Зірветься холодний північний вітер, обтрусить скляні лямпіоники, і швидко облетить з них зелена окраса, і тоді буде білкам робота заготовити їх на зиму.

Поруділи й змиршавіли модрини, скудовчилися їхні м'які частини і втратили свій соковитий чар. Для них ще прийде пишний листопад, і вони заповум'яніють понад першим снігом.

Усіх тих, що золотіють, потішає сумак. Він зацвів малиново, свіжо, смачно, яскраво на хвалу приморозкам і холодним ночам. Ще пишатиметься деякий час його чудова бальова сукня, доки й вона не пожовкне та не облетить і — як усі вони й у всіх — зміниться в пожовкле мертве листя. Грубим насипом лежить воно на землі і шелестить-хрупає під ногами. Хочеться йти обережно, щоб не давити й не кришити його. Завтра позгрібають його і запалять купини, і снуватиметься дим — син смерті.

Тоді скінчиться листопад, все одно, чи то буде кінець жовтня, чи початок грудня.

Байдужі й гордовиті чатинні дерева окуталися широкими киреями зеленого оксамиту, і їх не лякає ні листопад, ні ті місяці, що прийдуть опісля. Вони спатимуть зовсім загорнені, замріяні й присипані снігом.

Озеро держить своє гладке дзеркало і показує Діброві її осінній чар.

Самітній рибалка закидає вудку, стоячи на помості.

Здовж берега поміж модринами й березами поволі ходить жінка. Закутана в хустину, в руці кобілка, в другій ніжик. Кобілка біла, вона зробила її з пластикової баньки з-під білила, обрізавши верхню частину і півручки. Навіть у другій половині проробила дірку, щоб можна було її прикріпити до пояса. Так постала справжня бойківська гілетка. До неї вона посміхається, вкладаючи туди гриби. З усіх грибів масляки ще ростуть на вогкому ґрунті здовж озера там, де хаща вибігла між надозерні модрини й спинилися на березі річки.

— О, ти тут! — приказує до знахідки. — Якби не бронзова цятка в ямці з посірілою травою, я ніколи не подумала б, що ти — гриб. Але ти чудовий! Твій капелюх, як добре випечений хліб, а під ним жовте пухке масло. Але де твій товариш? Ви ж не любите самоти.

Товариш дійсно знаходиться: він притулився до дерева, і його майже присипало листя. Але здоровий білий краєчок зрадив його. Збирачка встромлює руку з ніжиком глибоко під листя й відрізує шапочку з куском пенька. Молодий і пишної вроди, він, певно, виріс уночі, бо вчора його тут ще не було.

Але що то в ямці? Ціла сім'я: двоє старших, більших, а біля них круглоголова молодь. Оці два темніші притулилися до матері, а ті четверо розсипались по ямці. Їхні шапочки ще білі з ледве жовтявим відтінком, і вони не плоскі, як у батьків, а опуклі з беріжками, тісно припалими до пенька. Отже, радість, щастя найти таку групку! Лежать у гілетці, ховзькі від грибової слизі, вогкі від нічної роси. І пахнуть, так пахнуть! Нашими лісами з Бойківщини пахнуть. І смереками, і ялівцями, і збирачці ввижаються яри й потоки, і узбіччя, і грибові тайники-зна-

йомці. Наче чує калатання дзвіночків на шиях у корів. і
пісня:

Ой, вийшла я на гриби,
Грибів не глядаю;
Інше ми на думці:
Я любка не маю!

Летить пісня по лісі та розтягнутим вівкненням ля-
гає в яру над потоком. А осінь хилить до сну сизий день.

Іде далі, прокрадається поміж кущами. Он під лома-
кою старий батько-гриб! Аж чорний, плоский, наче таріл-
ка. Тільки торкнути — він упаде і перетвориться в груд-
ку бурої каші. І збирачка скаже: „Своє ти відбув, бать-
ку! Ти намножив грибових зародків, і за те тобі спасибі.
Життя своє скінчилося. Але наступної осені вродяться
кароголові молоді, ховзькі діти твої. Прийдемо й ми сю-
ди, якщо житимемо”.

Від озера йде стежечкою старший, трохи похилий чо-
ловік. Підіймається поволі. Під його ногами шелестить
мертве листя. В руках у нього декілька сухих листків та
жмуток гілок, що прибралися червоними і темносиніми
ягодами.

— Покоління я вивчив. Цілий шкільний рік я прино-
сив їм, як оце, рослини і навчав любити їх та розуміти.
І дійсно, з-під моїх рук вийшли люди, що стали далі на-
вчати молодь любити й розуміти природу. І тепер ко-
лишні мої учні віднаходять мене тут, на Діброві, та роз-
питують про нові й незнані рослини. Оці стрункі могутні
дерева, що їх стільки різних на Діброві, я з радістю най-
шов тут дійсними. Бо в книжках я находив їх, але
ніколи не думав, що побачу їх живими в їхньому природ-
ному габітат.

Так, старий пан усе своє життя був учителем бота-
ніки. З його підручника вчилися молоді, перед якими бу-

ло життя, і мали вони більше виглядів, ніж він, їхній учитель, побачити китайський берест, отруйний сумах чи західню тую або чорний горіх чи гикорі. Проте...

— Он ліщина росте на мочарі, хоч у нас вона любить рости теж на схилах над потоками чи річками, алеж не на мокравині. Її листя менше і грубше, як у нашої, а її горішки зовсім цікаві: вони присипані пушком, а в зеленій чашечці густа ароматна олійка. Спершу я навіть не був певен, чи це справді ліщина і чи це ліскові горіхи, — думав професор, пригадуючи собі ліщину. — І які ці куці! Це маленькі карликові розлогі рослини, що так і тримаються землі.

Для нього і для тих людей, що помічають усе живе, світ заселений, і вони серед природи ніколи не відчувають самоти. Тепер, коли осінь золотить листя, її сяйво лягає на його чоло.

Сплячу Діброву полошить тарахкання моторів. Малий жовтий бульдозер лізе, як смішна гусениця. За ним чалапає більший, червоний. Куди ж їдуть ці два пани?

Щось нове діється на Діброві.

Пан Любомир стоїть з пляном у руках і пояснює: двоповерховий мотель; ці середні мешкання матимуть по дві спальні, вітальню, кухню і лазничку, а ці крайні — по одній спальні та все те інше. Таких буде вісім одиниць. На пляні тонкими синіми рисочками понакреслювано, будинок покрайно і розкладено наплоско. Ах, ще ж балкон здовж цілого верхнього поверху! Вам міниться в очах і мішається в голові: виміри й цифри і дати. Замість сажнів і стіп, ви готові покласти тисячі доларів. Хто будуватиме? Пан Любомир усміхається з задоволенням і каже: „Ми”. Хто — ми? — Управа. Хто це — управа? Кілька прізвищ. Дуже поважні громадяни. Але не видно між ними конструктора, не видно будівельника.

Розуміються на ділі всі. Заощадимо десять тисяч.

Помагай вам, Боже, Управо!

Отже, бульдозери беруться за діло. Сталевий плуг вгризається в землю, розрухає її та, набираючи спереду в свою широку лопату, горне наперед і на обидва боки. Це добра верхня земля, ґрунт, що на ньому ріс ліс. Вона придасться.

„Роблять пляжу”

Так він здер цю землю, а під нею глинясто-піскова твердь. Завтра приїде більший і сильніший мотор і вгризатиметься в неї. Так дві машини і два водії викопують і вирівнюють місце під будинок.

Пахкають і тарахкають мотори і сунуть землю, і вам здається, що ця земля така легка, така пухка, і ви хотіли б узяти дитячі тачки і дитячу лопатку, насипати тієї землі і звозити на купку. Ви хотіли б узяти відерце — е,

кожна робота, коли до неї приглядатися, дуже легка і мила! . .

Ішли хлопці на прогулянку в гори. Дядько косив розцвілу сіножатю. Косою тільки мах-мах! Хлопці, за нашим звичаєм, привітали: „Дай, Боже, щастя газдо!” — Дякую, дай, Боже, і вам! — це так на Бойківщині. А Кость: „Чи добре косити, газдо?” — Візьміть косу, паничу, та й спробуйте!

Так і ми — хотіли б спробувати, чи добре вибирати землю. Тільки ж що все це робить мотор. Петро стоїть збоку, заклав руки в кишені, приглядається. Щось своє міркує . . .

Робота йде швидко, просто, як на фільмі. До двох днів викопано й вигладжено площу, а копати треба було з чоловіка завглибшки. Он смішна черевата машина „Редімікс”, вона мішає те з одного мішка, а те з другого, заливає водою, і з коритця тече готовий цемент. Він виповнює рівчаки, викопані в піску. Джов каже, що будинки на піску найкраще держаться і що немає кращого ґрунту під них. А ми думали, що палати на піску — нетривкі. Очевидно, все змінюється, і ми житимемо в motelі на піску і не боятимемося, що разом з нами з’їде він в озеро або що забере його торнадо.

З-під бульдозера вилітають два фазани. Простерши широко крила, вони кидаються в повітря, видаючи оклик переляку: машина виполошила їх з трав. Біліє стрічка на червоній шиї. Механікові аж світяться очі: завтра привезу сина з рушницею — він їх перестріляє.

Пане! Не смійте! Діброва — наша, і тут не вільно вбивати!

Пан сміється. Грімко й гучно: не вільно вбивати! Хе, хе, хе! Не вільно вбивати! . .

Бо є ловецький сезон, і вільно вбивати. Всіх: птаство, оленів і лисів, зайців і — людей. Щороку пару соток цих останніх. Що ж — ловецький сезон!

Цілий день лунають постріли. Направо й наліво, і за вашою спиною, і там, перед вами. Усюди на узліссі паркують авта, їх власники десь у лісі. З кущів і піль вибігають хлопчакки, що ледве підросли від землі, і в них у руках рушниці. Стріляють усі й скрізь.

Певно ці постріли нагадали гусям, що пора відлітати. Сірим ранком і густим сумерком летять ключі і кличуть, і кличуть. Їм наздогін — постріли. Летять ключі низько понад полями й горбами і кличуть усіх, хто ще не зібрався: „Гей, з нами! Гей, з нами!”

За ними залишається тихий сум і блідий жаль. Забирають з собою ще один наш рік. Не віднайдемо його ніколи.

Сидять на ганку старші пан і пані. Обидвоє сиві. Їм лікарі казали їхати туди, де тихо, і відпочити. Вибрали Діброву, хоч самі з Канади, і озер та дібров там безліч. А тут така тиша, така величезна тиша! Якби не шелєвів час від часу вітер, здавалося б, що ви й Діброва, озеро й осінь, розмальований ліс і будиночок із старшою парою з Канади — намальована колись картина. А може, ви читали колись у Винниченка чи в Коцюбинського щось подібне, і в вашій уяві падало мертве листя, і двоє стареньких сиділи перед будинком і згадували молодість, а осінь забирала в них день за днем так, як те листя з дерев.

Тоді теж відлітали гуси.

З М І С Т

Замість передмови	5
Вона — чарівна	7

I НА ДІБРОВІ

З дороги	12
Що чувати на Діброві	18
На пляжі	31
У новому світі	40
Лямпіони танцювали з вітром	44
Чорне море	48
Розмова про Зелений Яр	51

II НА БЕРЕЗІ МРІЙНИКІВ

На Березі Мрійників — по літах	56
З країни за горами	68
Під Великдень	73
Дімок на узліссі	79
Дурне кохання	85
На піщовому пагорбі	90
Мандрівник	93
Тіні	98

III ЛЮДИ І ЗВІРІ

Виконані завдання	104
Закрадалася зневіра	109

Ніч така місячна, ніч така зоряна	113
День і ніч Михайла Євтуховича	120
Тихий вечір	127
Хто знає?	133
Вподобав-сми паню	138
Тільки пір'я	143

IV ОСІНЬ

Чужина	151
Бурундуки	159
Пожилці острова	168
З Ігорем по Діброві	177
Золотіюча хаша	184
Жовтень — листопад	195

